สัตภัณฑ์ : กรณีศึกษาเฉพาะกลุ่มศิลปะไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน

โดย

นางสาวภัทรีพันธุ์ พันธุ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๕๑

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

สัตภัณฑ์ : กรณีศึกษาเฉพาะกลุ่มศิลปะไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน

โดย
นางสาวภัทรีพันธุ์ พันธุ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๑
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

SATTHAPHAN IN TAI - LUE STYLE AT NAN PROVINCE.

By
Pattareepun Puntu

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
MASTER OF ARTS
Department of Art History
Graduate School
SILPAKORN UNIVERSITY
2008

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “ สัตภัณฑ์ : กรณีศึกษาเฉพาะกลุ่มศิลปะไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน ” เสนอโดย นางสาวภัทรีพันธุ์ พันธุ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

……..

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)

...../...../.....

๔๗๑๐๗๒๐๔: สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ : สัตภัณฑ์/บันไดแก้ว/ไทลื้อ/จังหวัดน่าน

ภัทรีพันธุ์ พันธุ : สัตภัณฑ์ : กรณีศึกษาเฉพาะกลุ่มศิลปะไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : รศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ๑๐๕ หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงคติสัญลักษณ์และรูปแบบของสัตภัณฑ์ไทลื้อ เนื่องจากในปัจจุบันการศึกษาเกี่ยวกับสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของกลุ่มไทลื้อยังปรากฏค่อนข้างน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทยวน อย่างไรก็ดีได้มีผู้สันนิษฐานเบื้องต้นว่าทั้งสัตภัณฑ์ที่พบในล้านนานั้น มีหน้าที่การใช้งานเช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าเทคนิคในการสร้างหรือวัสดุที่ใช้ในการตกแต่งสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อจะมีความคล้ายคลึงกันกับสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทยวน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของลวดลายและระเบียบที่ช่างทำขึ้นแล้วจะพบว่ามีความแตกต่างกันซึ่งทำให้สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของชาวไทลื้อมีการแสดงออกที่แตกต่างไปจากสัตภัณฑ์ของกลุ่มอื่น และเมื่อพิจารณาร่วมกับประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่านแล้วแสดงให้เห็นว่ามีชาวไทลื้อจากทางสิบสองปันนาได้อพยพย้ายถิ่นลงมาและตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย จนในช่วงสมัยเจ้าอนันตวรปัญโญได้กวาดต้อนชาวไทลื้อมาอยู่เป็นจำนวนมาก รวมกับอิทธิพลทางการเมืองและศาสนาจากทางรัตนโกสินทร์ที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมเมืองน่านทำให้หน้าที่ของสัตภัณฑ์ได้ลดความสำคัญลงไป

สัตภัณฑ์ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้มีจำนวน ๖ ชิ้น จากทั้งหมด ๖ วัด คือ วัดต้นแหลง วัดหนองบัว วัดร้องแง วัดดอนมูล วัดหนองแดง และวัดนาปัง ซึ่งกระจายอยู่หลายอำเภอ คือ อำเภอปัว อำเภอท่าวังผา อำเภอเชียงกลาง และกิ่งอำเภอภูเพียง

ผลการวิจัยพบว่า

๑. สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดที่พบในจังหวัดน่านนั้นมีความหลากหลายทางด้านรูปแบบมากกว่าสัตภัณฑ์ที่พบในจังหวัดแพร่ แต่ทั้งนี้ไม่สามารถจำแนกความแตกต่างได้ชัดเจนอาจเนื่องจากคนไทลื้อที่อาศัยในจังหวัดน่านและจังหวัดแพร่นั้นเป็นคนกลุ่มเดียวกันมีความเกี่ยวข้องกันทั้งทางการเมือง เครือญาติ และศาสนา ทำให้อิทธิพลต่างๆได้ผสมผสานและกลมกลืนกันไปจนไม่สามารถแยกกันได้อย่างชัดเจน

๒. สัตภัณฑ์หรือเชิงเทียนของไทลื้ออาจเป็นการลดทอนองค์ประกอบจาก สัตภัณฑ์ไทยวนให้มีเอกลักษณ์เป็นของชาวไทลื้อเอง โดยรูปแบบคงจะไม่มีความสำคัญเท่ากับคติสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ใน สัตภัณฑ์

๓. การเรียกเชิงเทียนของไทลื้อว่า “สัตภัณฑ์” โดยการเทียบจากสัตภัณฑ์ของชาวไทยวนที่เป็นการจำลองภูเขาสัตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบภูเขาพระสุเมรุจึงถูกต้องในแง่ของคติความหมายที่แฝงไว้ เนื่องจากสัตภัณฑ์ของไทลื้อแสดงให้เห็นว่ายังมีความเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ด้วย ดังนั้นหากพิจารณาจากรูปทรงที่ปรากฏแล้วดูจะเหมาะสมกับคำว่า “บันไดแก้ว” มากกว่า

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา ๒๕๕๑

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ .....

47107204 : MAJOR : ART HISTORY
KEY WORD : CANDLE HOLDER LANNA/TAI-LUE/NAN PROVINCE
PATTAREEPUN PUNTU : SATTHAPHAN IN TAI - LUE STYLE AT NAN PROVINCE. INDEPENDENT STUDY ADVISOR : ASSOC. PROF.SAKCHAI SAISING,Ph.D.105 PP.

The purpose of this research were to study about moral symbols and types of Tai-Lue's Sattaphan, due to the studies of its laddered-style, which were released only a few, compaired to Tai-Yuan's.

Some researchers assumed that all of the Sattaphan which was found in Lanna, have had the same point of use. Eventhough the technics of construction or even the decoration materials of Tai-Lue's Sattaphan and Tai-Yuan's were similar, but if we pursue into small details of the sculptors' handiwork, we will find out the differences, that made the laddered-style-Sattaphan of Tai-Lue become unique.

It has been shown in history of Nan that the Tai-Lue natives had migrated from Sib-Song-Pan-Nah to the north of Thailand, continuing to the age of Lord Anantawarapanyo, combined with the power of Rattanakosin's politics and religion, Sattaphans were less important.

This research included 6 Sattaphans, from different 6 temples, Wat-Ton-Lang, Wat-Nong-Bua, Wat-Rong-Ngae, Wat-Dorn-Moon, Wat-Nong-Dang and Wat-Nah-Pang, those are located in different districts, Pua district, Tah-Wang-Pah district, Chiang-Klang district and Puh-Piang district.

Results are:

1. The Tai-Lue-laddered-style-Sattaphans in Nan are more various in design than those in Phrae. However, we cannot obviously distinguish them. Because the tribe in Phrae and Nan were probably from the same clique, according to the similarity of politics, lineages and religion, their cultures were so harmonious that we might not be able to see the differences.

2. The candle holder of Tai-Lue, Ban-Dai-Keaw(glass stairs), might be the decrement of ingredient, from Tai-Yuan's SattaPhan's design to be the Tai-Lue's own style. But the genuine value was based more on the moral symbols than the types of Sattaphan.

3. 'Sattaphan' is the name of Tai-Yuan's candle holder, illustrating the image of Sattaborriphan mountain which surrounds Phra-Su-Main mountain. As above-mentioned, we could say that it's correct in a matter of moral symbols, but if we look deep into its types, It's more likely to be a Ban-Dai-Keaw.

Department of Art History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2008
Student's signature .....
Independent Study Advisor's signature .....

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณายิ่งของ รศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ที่ได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระฉบับนี้ รวมทั้งได้ให้คำแนะนำและข้อมูลต่างๆที่เป็นประโยชน์อย่างมาก และเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม ได้กรุณาเป็นผู้สอบการค้นคว้าอิสระและให้คำแนะนำเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองมากยิ่งขึ้นในอนาคต

ขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายในความอนุเคราะห์ ทุนสนับสนุนการศึกษาต่อในระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ของมหาวิทยาลัยศิลปากร รวมถึงบิดา มารดา และญาติผู้ใหญ่ทุกคนที่คอยสนับสนุนและให้กำลังใจ รวมทั้งร่วมเดินทางไปจังหวัดน่านเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสัตภัณฑ์และศาสนสถานของไทลื้อเพื่อใช้ในการศึกษาครั้งนี้

ขอบคุณธัญวดีผู้เป็นน้องสาวสำหรับการแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษ อาจารย์สมหวังที่ช่วยอ่านและแปลจารึกบนสัตภัณฑ์วัดร้องแง คุณพิชัย เอกอนันต์ธรรมที่ช่วยทำแผนผังเครื่องสักการะล้านนา และคุณวรเชษฐ์ จันลี ที่กรุณาเดินเรื่องเอกสารตลอดระยะเวลาที่ดำเนินงานนี้ รวมถึงสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูลและหนังสือเพื่อใช้ในการอ้างอิง

ขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นทุกคน อาจารย์เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, คุณยุทธนาวรากร แสงอร่าม ที่ช่วยสอบทานและแก้ไขเพิ่มเติมบางช่วงบางตอน รวมถึงคำแนะนำบางตอนที่ทำให้ผู้วิจัยได้ประเด็นและแนวคิดเพิ่มเติม

และขอบคุณทุกกำลังใจที่อาจไม่ได้เอ่ยนามมา ณ ที่นี้ ที่ได้ช่วยให้สารนิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญภาพ ..... ญ

บทที่

๑ บทนำ ๑

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ๑

วัตถุประสงค์ของการศึกษา ๕

สมมติฐานของการศึกษา ๕

ขอบเขตของการศึกษา ๕

ขั้นตอนการศึกษา ๖

๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสัตภัณฑ์ในล้านนาและชาวไทลื้อ ๗

ความหมายของสัตภัณฑ์ ๗

คติความเชื่อเกี่ยวกับสัตภัณฑ์ ๙

คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับจักรวาลวิทยา ๙

คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ๑๓

ประเภทของสัตภัณฑ์ ๑๕

สัตภัณฑ์รูปทรงสามเหลี่ยม ๑๕

สัตภัณฑ์รูปวงโค้งหรือรูปครึ่งวงกลม ๑๖

สัตภัณฑ์แบบขั้นบันได ๑๖

จุดมุ่งหมายในการสร้าง ๑๖

วิธีการใช้งานและความเหมาะสมในการใช้งาน ๑๙

ความนิยมในการใช้สัตภัณฑ์ในปัจจุบัน ๒๑

ประวัติศาสตร์การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน ๒๒

การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อจังหวัดน่านในสมัย.....

ราชวงศ์มังราย (พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๒๑๐๑) ๒๓

บทที่ หน้า

การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อจังหวัดน่านในสมัย.....
เมืองประเทศราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๔๔๒) ๒๖
คติความเชื่อของกลุ่มไทลื้อ ๓๑
คติความเชื่อเรื่องผี ๓๑
คติความเชื่อเรื่องขวัญ ๓๓
คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ๓๓
พุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาและน่าน ๓๔
อิทธิพลพระพุทธศาสนาที่มีต่อกลุ่มไทลื้อด้านคติความเชื่อ ๓๗
อิทธิพลพระพุทธศาสนาที่มีต่อกลุ่มไทลื้อด้านประเพณีพิธีกรรม..... ๓๘

๓ สัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน ๔๐
ลักษณะของสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดที่พบในจังหวัดน่าน..... ๔๐
สัตภัณฑ์ไทลื้อจังหวัดน่านที่ใช้ในการศึกษา..... ๔๑
สัตภัณฑ์วัดต้นแหลง ๔๑
สัตภัณฑ์วัดหนองบัว..... ๔๒
สัตภัณฑ์วัดร้องแง ๔๓
สัตภัณฑ์วัดดอนมูล ๔๔
สัตภัณฑ์วัดหนองแดง ๔๕
สัตภัณฑ์วัดนาปัง..... ๔๖
ความแตกต่างระหว่างสัตภัณฑ์ไทลื้อจังหวัดน่านกับจังหวัดแพร่..... ๔๖
ความแตกต่างระหว่างสัตภัณฑ์ไทลื้อกับสัตภัณฑ์ไทยวน ๔๗

๔ การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน..... ๔๘
คติสัญลักษณ์และความหมายเฉพาะของสัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน..... ๔๘
ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อของไทลื้อกับสัตภัณฑ์แบบขั้นบันได..... ๕๒
ลวดลายประดับตกแต่งสัตภัณฑ์ไทลื้อ ๕๔
ลายพรรณพฤกษา..... ๕๕
ลายสัตว์..... ๕๗
ลายบุคคล ๕๗

บทที่ หน้า

๕ สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ ๕๘

บรรณานุกรม ๑๐๐

ประวัติผู้วิจัย ๑๐๕

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	เชิงเทียนภาคอีสาน	๖๒
๒	เชิงเทียนภาคกลาง	๖๒
๓	แผนภูมิจักรวาล	๖๓
๔	ภูเขาสัตตบริภัณฑ์ และจักรวาลในแนวคิดล้านนา	๖๓
๕	สัตภัณฑ์แบบสามเหลี่ยม จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่	๖๔
๖	สันหลังคาของอุโบสถวัดเชียงทอง หลวงพระบาง แสดงการจำลองเขาสัตบริภัณฑ์	๖๔
๗	หลังคาวัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงของ จังหวัดพะเยา มีลักลักษณะเป็นยอดแหลม	๖๕
๘	สัตภัณฑ์แบบครึ่งวงกลม ย้ายมาจากวัดพระธาตุหริภุญไชย	๖๕
๙	สัตภัณฑ์แบบขั้นบันได จัดแสดงที่ไร่แม่ฟ้าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย	๖๖
๑๐	การจัดวางเครื่องใช้ในพิธีกรรมภายในวิหารของล้านนา	๖๗
๑๑	ส่วนยอดของสัตภัณฑ์เป็นแบบกลึงไม้ให้เรียวยาวและตัดเรียบด้านบน	๖๘
๑๒	ส่วนยอดของสัตภัณฑ์มีการเพิ่มจานรองโลหะ	๖๘
๑๓	เส้นทางการอพยพของไทลื้อ	๖๙
๑๔	วัดต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน	๖๙
๑๕	ธรรมาสน์ที่วัดต้นแหลง	๗๐
๑๖	เครื่องสูงที่วัดต้นแหลง	๗๐
๑๗	สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง	๗๑
๑๘	ลวดลายประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง	๗๑
๑๙	ส่วนยอดของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง	๗๒
๒๐	ร่องรอยการประดับกระจกที่ท้องไม้ของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง	๗๒
๒๑	วัดหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน	๗๓
๒๒	ธรรมาสน์วัดหนองบัว	๗๓
๒๓	สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) ภายในวัดหนองบัว ตั้งอยู่ด้านหน้าพระประธาน	๗๔
๒๔	ลวดลายประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองบัว	๗๔
๒๕	สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองบัวตกแต่งด้วยลวดลายรูปกินรี	๗๕
๒๖	สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองบัว	๗๕
๒๗	ด้านบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองบัว	๗๖

ภาพที่ หน้า
๒๘ การตกแต่งด้วยกระจกกลมขั้นละ ๓ ช่อง ๗๖
๒๙ การประดับกระจกบริเวณขั้นบันไดฝั่งซ้ายและขวาของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว)..... ๗๗
๓๐ วัดร้องแง ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๗๗
๓๑ การประดับตกแต่งสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง ๗๘
๓๒ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง ๗๘
๓๓ ด้านบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง เป็นตระพักบันได..... ๗๙
๓๔ พนักแผ่นหลังของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง ๗๙
๓๕ ราวบันไดรูปนาค สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง ๘๐
๓๖ ลายพรรณพฤกษาประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง..... ๘๐
๓๗ ลายกิเลนประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง ๘๑
๓๘ ลายเทพพนมประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง..... ๘๑
๓๙ วัดดอนมูล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน..... ๘๒
๔๐ ธรรมาสน์วัดดอนมูล..... ๘๒
๔๑ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดดอนมูล ๘๓
๔๒ ด้านล่างสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดดอนมูล ตกแต่งด้วยลายดอกไม้สีขาว..... ๘๓
๔๓ ส่วนบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดดอนมูล ๘๔
๔๔ วัดหนองแดง ตำบลเปือ อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน..... ๘๔
๔๕ พระประธานวัดหนองแดง..... ๘๕
๔๖ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง ลงพื้นด้วยสีแดง ๘๕
๔๗ ส่วนบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง ๘๖
๔๘ พนักแผ่นหลังสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง..... ๘๖
๔๙ การประดับกระจกบนหน้าตัดขั้นบันไดของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง ๘๗
๕๐ พนักด้านข้างของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง..... ๘๗
๕๑ อุโบสถวัดนาปัง ตำบลนาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๘๘
๕๒ ด้านข้างของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดนาปัง..... ๘๘
๕๓ พนักด้านหลังของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดนาปัง..... ๘๙
๕๔ ส่วนยอดของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดนาปัง ๘๙
๕๕ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) ที่ไร่แม่ฟ้าหลวง..... ๙๐

ภาพที่ หน้า

๕๖ สัตภัณฑ์ที่ไร่ (บันไดแก้ว) แม่ฟ้าหลวง..... ๘๐
๕๗ สัตภัณฑ์ที่ไร่ (บันไดแก้ว) แม่ฟ้าหลวง..... ๘๑
๕๘ พนักท้ายของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง..... ๘๑
๕๙ จารึกที่พนักของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแงฝั่งซ้าย..... ๘๒
๖๐ จารึกที่พนักของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแงฝั่งขวา..... ๘๒
๖๑ บันไดแก้วของชาวไทลื้อ ใช้ในพิธีเรียกขวัญ..... ๘๓
๖๒ ฮาวไต้เทียน วัดสีสะเกด นครเวียงจัน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว..... ๘๓
๖๓ จิตรกรรมฝาผนังจากโบราณสถาน หมายเลข ๑๑๕๐ เมืองพุกาม ๘๔
๖๔ อานันทเจดีย์ที่พุกาม..... ๘๔
๖๕ พระพุทธรูปไม้เคยประดิษฐานที่วัดที่วัดพระธาตุแช่แห้ง..... ๘๕
๖๖ ภาพเทวดาทางฝั่งขวาของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง ๘๕
๖๗ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดนาปัง..... ๘๖
๖๘ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง..... ๘๖
๖๙ สัตภัณฑ์วัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่..... ๘๗
๗๐ สัตภัณฑ์วัดกองแขก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่..... ๘๗
๗๑ พระบฏพบในกรุเจดีย์วัดดอกเงิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ๘๘
๗๒ สัตภัณฑ์วัดธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่..... ๘๘
๗๓ จารึกบนสัตภัณฑ์วัดธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่..... ๘๙

บทที่ ๑
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Statements and significance of the problems)

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในล้านนาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันมีมากมายหลายกลุ่ม แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถือว่าเป็นกลุ่มใหญ่และมีบทบาทสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมือง พัฒนาสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ภาษา และวรรณคดี ตลอดจนงานหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไท ประกอบด้วย ไทยวน (คนเมือง) ไทลื้อ ไทใหญ่ เป็นต้น ซึ่งอาณาเขตดินแดนล้านนาแต่เดิมก่อนการก่อกำเนิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สามารถประมาณอย่างคร่าวๆ ได้ว่าหมายถึง กลุ่มเมืองหนึ่งที่มีอาณาบริเวณทิศใต้จดเมืองตาก (อำเภอบ้านตาก) และจดเขตแดนด้านเหนือของเมืองเชลียง ทิศตะวันตกจดแม่น้ำสาละวิน ทิศตะวันออกจดแม่น้ำโขง ทิศเหนือจดเมืองเชียงรุ่ง เมืองชายขอบของล้านนาเป็นรัฐที่ล้านนาแผ่อิทธิพลไปถึงในบางสมัยเท่านั้น เช่น เชียงตุง เชียงรุ่ง เมืองยอง เมืองปุ เมืองสาด เมืองนาย เป็นต้น[๑] ดินแดนเหล่านี้ถือได้ว่ามีประวัติความเป็นมาร่วมกัน จึงทำให้มีศิลปวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ ศาสนาที่คล้ายคลึงกันและถ่ายทอดแก่กันอยู่เสมอตลอดทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะการนับถือพระพุทธศาสนานั้น ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่ใช่ศาสนาดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท แต่การเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อรัฐไทและสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ไท เพราะมีผลต่อโครงสร้างทางการเมืองการปกครองและสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่ม ได้ส่งเสริมให้กลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่มได้พัฒนาตนเองจากชุมชนเล็กๆ ไปเป็นรัฐและอาณาจักรขนาดใหญ่ หลักการและคำสอนของพระพุทธศาสนาช่วยพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองที่ซับซ้อนและทรงอำนาจโดยการสนับสนุนของสถาบันสงฆ์[๒] ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่มนั้น นอกจากกลุ่มไทยวนที่เป็น

---

[๑] สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘), ๒๑ - ๒๒.

[๒] ยรรยง จิระนคร และ รัตนาพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา (กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทรรศน์, ๒๕๔๔), ๒๑๘.

กลุ่มผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนาแล้ว กลุ่มไทลื้อถือว่าเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับกลุ่มไทยวนมากที่สุดกลุ่มชนหนึ่ง

ชาวไทลื้อมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองปันนา ซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อตลอดจนวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับไทยวนในล้านนาและคนลาวในล้านช้าง ในปัจจุบันชาวไทลื้อได้ตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนหนึ่งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย เช่น ชาวไทลื้อในจังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดลำปาง และจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น สำหรับชาวไทลื้อที่จังหวัดน่านนั้น ถือว่าเป็นแหล่งรวบรวมชาวไทลื้อที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากหลายหัวเมือง เช่น เมืองพง เมืองหย่วน เมืองเงิน เมืองเชียงคาน ฯลฯ ในเขตมณฑลยูนานตอนใต้และลาวทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ [๓]

ด้วยเหตุที่ชาวไทลื้อมีความศรัทธาและเลื่อมใสในพุทธศาสนานิกายเถรวาทเช่นเดียวกับชาวไทกลุ่มอื่นๆ ดังนั้น จึงมีการสร้างศาสนสถานขึ้นมาเช่นเดียวกับชาวล้านนาทั่วไป แต่ก็มีลักษณะหรือรูปแบบบางประการที่แตกต่างออกไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวไทลื้อมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังเห็นได้จากประเพณีทางศาสนาหรือการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งโดยทั่วไปจะมีการนำสิ่งของเครื่องสักการะต่างๆ ไปถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา และมีความเชื่อว่าหากได้นำเครื่องสักการะเหล่านี้ไปบูชาพระรัตนตรัยจะเกิดบุญกุศลแก่ตนเอง[๔] ดังนั้นจึงมีเครื่องใช้ต่างๆ ภายในโบสถ์หรือวิหารของทางไทลื้อ และล้านนาที่ใช้เพื่อรองรับเครื่องบูชาเหล่านั้นด้วยเช่นกัน

เครื่องสักการะต่างๆ ที่อยู่ภายในโบสถ์วิหารของชาวไทลื้อนั้นมีมากมายหลายอย่าง ด้วยกันหนึ่งในนั้น คือ สัตภัณฑ์ ซึ่งเป็นคำเรียกชื่อเฉพาะของเชิงเทียนแบบหนึ่งตามความเข้าใจโดยทั่วไปของชาวล้านนา ส่วนชาวไทลื้อจะเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บันไดแก้ว ทั้งนี้ก็อาจจะเป็นชื่อที่มาจากรูปทรงที่เป็นลักษณะสูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ เหมือนบันไดก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ดีหน้าที่การใช้งานคือเป็นเชิงเทียนเหมือนกัน

ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ให้ความหมายของคำว่า สัตภัณฑ์ [๕] ไปในทางเดียวกัน คือ เป็นเชิงเทียนทำเป็น

---

[๓] สมโชติ อ๋องสกุล, “ลื้อเชียงคำ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ๑๒ (๒๕๔๒) : ๖๐๓๖.

[๔] มณี พยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย(เชียงใหม่:ส.ทรัพย์การพิมพ์,๒๕๓๘), ๔.

[๕] ในที่นี้จะใช้คำว่า “สัตภัณฑ์” ซึ่งยึดตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.

แผงรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว มี ๗ ยอด มักตั้งไว้หน้าพระประธานในวิหารหรือโบสถ์ [๖] แต่ถ้าแปลความตามคำแล้ว “สัตตะ” แปลว่า เจ็ด ส่วนคำว่า “ภัณฑ์” แปลว่า สิ่งของหรือเครื่องใช้ น่าจะรวมความได้ว่า สิ่งของหรือเครื่องใช้ ๗ อย่าง ดังนั้น คำว่าสัตภัณฑ์ที่หมายถึงเชิงเทียนนั้น น่าจะเป็นการเรียกตามบริบททางสังคมล้านนาหรือเรียกตามรูปแบบที่ปรากฏ กล่าวคือ เหมือนกับสัณฐานของจักรวาลในแนวตั้ง ซึ่งมีระเบียบเช่นเดียวกับภาพจิตรกรรม ที่มีเขาพระสุเมรุล้อมรอบด้วยเขาบริวารทั้ง ๗ ซึ่งทางล้านนาเรียกว่าสิเนรุหรือทั่วไปเข้าใจว่าคือเขาสัตบริภัณฑ์ ล้อมรอบเป็นวงกลมลดหลั่นกันลงมา คือ ยุคนธร อิสินธร กรวิก สุทัศน์ เนมินธร วินันตกะ และอัสสกัณณ์ [๗] ระเบียบเช่นนี้ทางภาคอีสานก็ปรากฏด้วยเช่นเดียวกันแต่เรียกกันว่า “ฮาวไต้เทียน” ซึ่งหมายถึงเชิงเทียนเช่นเดียวกับทางล้านนา

สัตภัณฑ์เป็นเครื่องสักการะที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาถวายให้แก่วัดที่ตนนับถือและศรัทธา ทั้งนี้คงมิได้จำกัดว่าจะสร้างขึ้นโดยราชสำนักเท่านั้นแต่บุคคลธรรมดาที่มีความศรัทธาและมีทรัพย์ก็สามารถที่จะสร้างขึ้นมาได้ ส่วนจุดประสงค์ในการสร้างสัตภัณฑ์มานั้นโดยหลักแล้วคงเพื่อถวายแก่วัดเพื่อใช้เป็นเชิงเทียนดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ทั้งนี้การสร้างวัตถุเพื่อใช้ในศาสนสถานมักมีความหมายที่แฝงด้วยความเชื่ออยู่เสมอ ดังนั้น สัตภัณฑ์คงสร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์หลายอย่างด้วยกัน เช่น เพื่อความงาม เพื่อบูชาพระรัตนตรัย หรือเพื่อบุญกุศล ทั้งนี้สัตภัณฑ์เป็นวัตถุที่ผู้ศรัทธาทั้งหลายนำมาถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาให้กับทางวัด โดยเชื่อว่าทำให้ได้บุญมากและเพื่อค้ำจุนศาสนา คือ เพื่อให้วัดมีเครื่องปัจจัยต่างๆ พร้อมมูล เป็นการแสดงถึงความมั่นคงของวัดนั้นด้วย [๘]

นอกจากในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับบุญแล้ว รูปแบบของสัตภัณฑ์ที่แสดงออกมาในรูปของงานศิลปกรรมก็แฝงความหมายอันเป็นมงคลด้วย ซึ่งสัตภัณฑ์ในรูปของภูมิจักรวาลนั้นมีผู้เสนอไว้ ๒ แนวทางหลักด้วยกัน คือ

---

[๖] ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖), ๑๑๖๓. และ อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ตอนที่ ๒ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๔), ๑๒๗๐.

[๗] มาณพ มานะแซม, “สัตตภัณฑ์,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ๑๓ (๒๕๔๒) : ๖๗๕๘.

[๘] มณี พนอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, ๔๑ - ๔๒.

แนวความคิดแรก เป็นการตีความจากรูปแบบของสัตภัณฑ์ ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์กับคติความเชื่อด้านจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา เป็นการอธิบายลักษณะของสัณฐานของจักรวาล และเขาสัตบริภัณฑ์ มหาสมุทร ทวีปทั้งสี่ที่ตั้งอยู่กลางมหาสมุทร สถานที่อยู่อาศัยของเหล่าอสุรกาย เทวดา และเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่นๆ[๙]

แนวความคิดที่สอง กล่าวว่า สัตภัณฑ์ หมายถึงพุทธปรัชญาหรือหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยหมวดธรรม ๗ หมวด อาทิ โพชฌงค์ ๗ วิสุทธิ ๗ และอริยทรัพย์ ๗ เป็นต้น[๑๐]

ส่วนรูปแบบของสัตภัณฑ์นั้นแตกต่างกันไปตามความคิดของช่าง ทั้งนี้ สามารถแบ่งตามรูปแบบได้สรุปออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑) สัตภัณฑ์รูปสามเหลี่ยม มีหลายขนาด ส่วนมากจะมีขนาดค่อนข้างใหญ่ มียอดเสา ๗ เสา สูงลดหลั่นกันลงมา ทำด้วยไม้แกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ อย่างหนาแน่นเต็มพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นลวดลายพรรณพฤกษา ส่วนกรอบด้านนอกมักจะทำเป็นลวดลายตัวนาคทอดตัวยาวลงมา การตกแต่งจะเป็นการเขียนสีและการประดับกระจก สัตภัณฑ์ในรูปนี้ถือว่าเป็นเอกลักษณ์และลักษณะเด่นของเมืองเชียงใหม่

๒) สัตภัณฑ์รูปวงโค้ง (รูปครึ่งวงกลม) มีลักษณะคล้ายสัตภัณฑ์รูปสามเหลี่ยม แต่ลักษณะจะเป็นวงโค้งคล้ายกับหัวเตียง ซึ่งเป็นรูปครึ่งวงกลม มียอดเสา ๗ ยอด กรอบด้านข้าง ไม่นิยมประดับลวดลายนาค แต่มักจะบรรจุลวดลายนาคไว้ภายใน ซึ่งเป็นลายนาคเกี้ยวหรือนาคขดพันกันแน่น สัตภัณฑ์ในรูปแบบนี้พบมากในเขตเมืองลำพูนและลำปาง

๓) สัตภัณฑ์แบบขั้นบันได มีลักษณะเป็นแบบขั้นบันได ขนาดกว้างประมาณหนึ่งเมตร และมีเสาเจ็ดเสาประดับอยู่ริมบันไดทั้งสองข้างๆ ละ ๓ เสา และที่กลางบันไดด้านหลังอีกหนึ่งเสา สัตภัณฑ์แบบนี้มักจะไม่มีลวดลายประดับตกแต่งมากนักไม่เหมือนแบบอื่นและพบไม่มาก ส่วนใหญ่จะเป็นฝีมือช่างเมืองแพร่และเมืองน่าน[๑๑]

---

[๙] ดู ลิขิต ลิขิตานนท์, “จักรวาฬทีปนี,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ๓ (๒๕๔๒) : ๑๔๔๕-๑๔๔๗.

[๑๐] มณี พนอมยงค์ , เครื่องสักการะในล้านนาไทย, ๔๓.

[๑๑] สุรพล ดำริห์กุล, “สัตตภัณฑ์ : งานศิลปกรรมแห่งความเชื่อ,” ใน ศิลปกรรมล้านนากับคุณค่าที่กำลังเปลี่ยนไป : รวมบทความทางวิชาการของ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เซนต์, ๒๕๔๐), ๑๕๙.

ในปัจจุบันข้อมูลและการศึกษาเกี่ยวกับสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของกลุ่มไทลื้อยังปรากฏค่อนข้างน้อย ในขณะที่สัตภัณฑ์รูปสามเหลี่ยมและครึ่งวงกลมของกลุ่มไทยวนนั้นมีผู้ศึกษาไว้มากและหลากหลาย แต่ทั้งนี้ก็มีผู้สันนิษฐานเป็นเบื้องต้นว่าทั้งสัตภัณฑ์ทั้ง ๓ แบบที่พบในล้านนานั้นมีหน้าที่การใช้งานเช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าเทคนิคในการสร้างหรือวัสดุที่ใช้ในการตกแต่งสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อจะมีความคล้ายคลึงกันกับสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทยวน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของลวดลายที่ประดับแล้วจะพบว่ามีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ดูเหมือนว่าสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทยวนจะมีรายละเอียดและแสดงเรื่องราวออกมาได้ชัดเจนกว่า ส่วนสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อจะไม่มีการตกแต่งและแสดงเรื่องราวมากนัก ซึ่งอาจจะเป็นผลจากรูปทรงที่เป็นขั้นบันไดก็เป็นได้ แต่ก็มีลักษณะเฉพาะของตนที่แสดงออกมาโดยมีความเป็นพื้นบ้านผสมผสานเข้าไปด้วย เช่น ความนิยมการประดับลายวงกลมที่คล้ายกับการเลียนแบบพระอาทิตย์ เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาลักษณะเฉพาะของสัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน จะแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความงามด้านศิลปกรรมที่เป็นผลจากคติและรูปแบบการสร้าง รวมทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดความเชื่อที่สัมพันธ์กันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนกับความเชื่อพระพุทธศาสนา

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Goal and objective)

๑. เพื่อศึกษาคติของสัตภัณฑ์ไทลื้อที่พบในจังหวัดน่าน

๒. เพื่อศึกษารูปแบบและอิทธิพลที่มีผลต่อการสร้างสัตภัณฑ์ของชาวไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน

สมมติฐานของการศึกษา (Hypothesis to be tested)

๑. สัตภัณฑ์ของชาวไทลื้อเป็นรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากสัตภัณฑ์ของล้านนาส่วนใหญ่ ดังนั้น จึงอาจจะเป็นไปได้ว่ามีคติ ความเชื่อและรูปแบบบางอย่างที่แตกต่างออกไป

๒. เนื่องจากเป็นศิลปกรรมที่ทำด้วยไม้จึงยังคงเหลืออยู่จำนวนไม่มาก รวมทั้งในระยะหลังความนิยมในการสร้างสัตภัณฑ์นี้ได้หายไป จึงอาจด้วยปัจจัยด้านค่านิยมทางสังคม หรือเรื่องของความศรัทธา

ขอบเขตของการศึกษา (Scope or delimitation of the study)

๑. เน้นการศึกษาและสรุปผลโดยใช้บริบทและแนวคิดความเชื่อของกลุ่มไทลื้อ

๒. ศึกษาเฉพาะสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน โดยเชื่อมโยงกับสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อที่ปรากฏในแหล่งอื่นๆ ด้วย

ขั้นตอนของการศึกษา (Process of the study)

๑. ค้นคว้าจากเอกสารและหนังสือ โดยมีแหล่งที่มา เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และห้องสมุดสำนักศิลปะและวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย เป็นต้น

๒. เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการบันทึกภาพ รวมทั้งการสัมภาษณ์จากพระภิกษุสงฆ์และประชาชนในบริเวณใกล้เคียง

๓. นำข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบโดยอ้างอิงจากเอกสารและจากภาพถ่าย

๔. สรุปผลและวิเคราะห์

๕. ข้อเสนอแนะในการศึกษา

บทที่ ๒
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสัตภัณฑ์ในล้านนาและชาวไทลื้อ

สังคมล้านนาในอดีตนั้นเชื่อว่าศาสนสถานเป็นศูนย์รวมจิตใจและศรัทธาของผู้คนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นย่อมปรากฏศิลปกรรมที่แสดงถึงคติความเชื่อ ความศรัทธา ศิลปกรรมส่วนใหญ่จึงแฝงด้วยสัญลักษณ์อันเป็นมงคลเกี่ยวเนื่องในวัตถุชิ้นนั้นๆ โดยสัตภัณฑ์เป็นหนึ่งในองค์ประกอบของเครื่องใช้ภายในวิหารและอุโบสถของล้านนาเช่นกัน

๑. ความหมายของสัตภัณฑ์

คำว่า "สัตภัณฑ์" มาจากคำภาษาบาลี ๒ คำ คือ สตฺต แปลว่า เจ็ด, จำนวนเจ็ด และ ภณฺฑ แปลว่า เครื่องใช้, สิ่งของ[๑] ดังนั้น สัตภัณฑ์ แปลความหมายตรงตัวว่า "สิ่งของเครื่องใช้เจ็ดประการ หรือ สิ่งของเครื่องใช้หนึ่งในจำนวนเจ็ดอย่าง"

พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ให้ความหมายไว้ว่า สัตภัณฑ์ (น) เขา ๗ ทิว ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ, เชิงเทียนที่ทำเป็นเจ็ดยอด มักตั้งอยู่หน้าพระประธานในวิหาร[๒]

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายว่า เป็นชื่อของเชิงเทียน ทำเป็นแผงรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วติดไม้กลึงเป็นเชิงเทียน ๗ เชิง กรอบมักทำเป็นรูปพญานาคเลื้อยลงมาคล้ายกรอบหน้าบัน [๓]

---

[๑] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), ๕๖๙ ,๗๖๗ .

[๒] อุดม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๗), ๗๒๗.

[๓] ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖), ๑๑๖๓.

แน่งน้อย ปัญจพรรค์ และคณะ[๔] กล่าวว่า ความหมายโดยทั่วไปหมายถึง เชิงเทียนที่ถวายเป็นพุทธบูชาใช้สำหรับเป็นที่จุดเทียนบูชาองค์พระประธานในพระวิหารหรือพระอุโบสถ หรือองค์พระเจดีย์

มาณพ มานะแซม[๕] ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า สัตภัณฑ์ในบริบททางวัฒนธรรมล้านนา หมายถึง เชิงเทียนที่ใช้ในการบูชาพระประธานในวิหาร

โชติ กัลยาณมิตร ได้ให้ความหมายว่า เป็นเชิงเทียนถวายบูชาหน้าพระประธานในพระวิหารหรือพระอุโบสถทางภาคเหนือ แบบเชิงเทียนเป็นเลียนแบบเขาสัตบริภัณฑ์ ๗ ลูก[๖]

หรือ เป็นเครื่องตั้งสำหรับตั้งหรือรองเครื่องธูป เทียน ดอกไม้ เพื่อสักการะพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์[๗]

กล่าวโดยสรุปแล้ว “สัตภัณฑ์” จึงหมายถึง เชิงเทียนที่ตั้งไว้หน้าพระประธานในอุโบสถ หรือวิหาร หรือที่พระเจดีย์ ซึ่งเป็นการจำลองรูปแบบของเขาสัตบริภัณฑ์ทั้ง ๗ ตามคติจักรวาล

นอกจากนี้ สิทธิศักดิ์ เสือแฝง[๘] ได้สันนิษฐานเกี่ยวกับสัตภัณฑ์ที่ทำหน้าที่เป็นเชิงเทียนแต่เดิมคงไม่มีการจุดประทีปหรือจุดเทียนตามเสาของสัตภัณฑ์ โดยสังเกตจากส่วนยอดของปลายเสาที่ลดหลั่นกันไป ซึ่งคงจะใช้ถวายเป็นพุทธบูชาแทนเขาบริสัตภัณฑ์มากกว่า จนภายหลังจึงมีการนำมาประยุกต์ในการใช้สอยเป็นแท่นเชิงเทียน เชิงประทีปในเวลาต่อมา

ดังนั้น คำว่า “สัตภัณฑ์” ที่หมายถึงเชิงเทียนจึงน่าจะเป็นการเรียกตามบริบททางสังคมล้านนา หรือเรียกตามรูปแบบที่ปรากฏ กล่าวคือ เหมือนกับสัณฐานของจักรวาลในแนวตั้ง ซึ่งมีระเบียบเช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมเขาพระสุเมรุซึ่งทางล้านนาเรียกว่าสิเนรุ ที่ล้อมรอบด้วยเขาบริวารทั้ง ๗ ล้อมรอบเป็นวงกลมลดหลั่นกันลงมา ประกอบด้วย ยุคันธร อิสินธร กรวิก สุทัศน์

---

[๔] แน่งน้อย ปัญจพรรค์ และคณะ, เสน่ห์งานไม้แกะสลักล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เริงรมย์, ๒๕๓๘), ๗๔.

[๕] มาณพ มานะแซม, “สัตตภัณฑ์,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ,๑๓ (๒๕๔๒) : ๖๗๕๘.

[๖] โชติ กัลยาณมิตร, พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง (กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), ๗๓๑.

[๗] ธาดา สุทธิธรรม และ ธนสิทธิ์ จันทะรี, สถาปัตยกรรมล้านนา อิสานเบิ่งล้านนา (ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๘), ๘๓.

[๘] สิทธิศักดิ์ เสือแฝง, “สัตภัณฑ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” (สารนิพนธ์ศิลปบัณฑิต ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙), ๑๘.

เนมินธร วินันตกะ และอัสสกัณฑ์ [๙] การสร้างเชิงเทียนในลักษณะเช่นนี้ทางภาคอีสานก็นิยมด้วยเช่นเดียวกัน แต่เรียกกันว่า “ฮาวไต้เทียน” ซึ่งหมายถึงเชิงเทียนเช่นเดียวกับทางล้านนา แต่มักจะตั้งอยู่บนฐานอีกชั้นหนึ่ง[๑๐] (ภาพที่ ๑) ส่วนทางภาคกลางเรียกว่า “จงกลราวเทียน” ซึ่งเป็นเชิงเทียนหล่อด้วยโลหะ เหนือขึ้นไปมีจานเล็กๆเพื่อเอาไว้รองเทียน และจะตั้งประดับไว้หน้าเครื่องบูชาหรือเครื่องตั้ง (ภาพที่ ๒) เช่น หน้าฐานชุกชี หน้าเจดีย์ เป็นต้น

๒. คติความเชื่อเกี่ยวกับสัตภัณฑ์

สัตภัณฑ์คงสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาถวายให้แก่วัดที่ตนเองนับถือและศรัทธา ทั้งนี้คงมิได้จำกัดใช้เพียงแต่ในราชสำนักเท่านั้นแต่บุคคลธรรมดาที่มีความศรัทธาและมีทรัพย์ก็สามารถที่จะสร้างขึ้นมาได้ เนื่องจากสัตภัณฑ์บางชิ้นมีจารึกที่กล่าวถึงผู้สร้างและเวลาที่ถวาย ซึ่งตามความหมายดังกล่าวข้างต้นอาจตีความได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นเครื่องไทยทาน เพื่อมอบแก่พระสงฆ์ทั้ง ๗ สิ่ง เพราะฉะนั้น จึงอาจอนุมานได้ว่า สัตภัณฑ์นั้น เป็นหนึ่งในสิ่งของทั้ง ๗ ที่ถวายให้แก่วัด ถ้าเป็นเช่นนั้น คำว่า สัตภัณฑ์ อาจจะเป็นคำเรียกของคนในรุ่นหลังหรือหลังจากที่มีการสร้างวัตถุชิ้นนี้ขึ้นมาแล้ว ซึ่งคำที่ใช้เรียกนั้นก็สอดคล้องกับรูปแบบของสัตภัณฑ์และยังคล้ายคลึงกับคำว่าสัตบริภัณฑ์ที่หมายถึงเขาบริวารทั้งเจ็ดด้วยเช่นกัน

คติความเชื่อเกี่ยวกับสัตภัณฑ์นั้น อาจแบ่งข้อเสนอได้เป็น ๒ แนวทาง คือ

๒.๑. คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับจักรวาลวิทยา

อิทธิพลทางด้านคติความเชื่อที่เกี่ยวกับจักรวาลวิทยามีผลต่อศิลปกรรมไทยและวรรณกรรมไทย สามารถพบเห็นได้ทั่วไปทุกภาคของประเทศไทย ทุกยุคทุกสมัยนับตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ซึ่งนับว่ามีบทบาทและสำคัญอย่างยิ่ง โดยมักปรากฏออกมาทั้งในงานวรรณกรรม เช่น พระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง ของพระยาลิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) วรรณกรรมภาษาบาลีเรื่องจักรวาลทีปนี ของพระสิริมังคลาจารย์ และในงานศิลปกรรม เช่น งานจิตรกรรม งานประติมากรรม รวมทั้งงานสถาปัตยกรรม โดยเน้นภพภูมิอันเป็นที่อยู่ของสัตว์โลกทั้งหลาย เรียกกันโดยทั่วไปว่า ไตรภูมิ อันหมายถึง กามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ [๑๑]

---

[๙] มาณพ มานะแซม, “สัตตภัณฑ์”, ๖๗๕๘.

[๑๐] ธวัช ปุณโณทก, “ฮาวไต้เทียน (เชิงเทียน),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ๑๕ (๒๕๔๒): ๕๓๗๐.

[๑๑] ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๔๘๓.

ในส่วนของโครงสร้างจักรวาล จักรวาลหนึ่งจะมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางล้อมรอบด้วยเขาสัตบริภัณฑ์ทั้ง ๗ มีลักษณะเหมือนวงแหวนที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้นๆ ซึ่งมีความสูงลดหลั่นกันไปทีละครึ่ง ระหว่างเขาสัตบริภัณฑ์แต่ละชั้นคั่นด้วยแม่น้ำสีทันดร โดยมีทวีปใหญ่อยู่รอบนอกทั้ง ๔ ทิศ (ภาพที่ ๓) เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบแต่ละส่วนของไตรภูมินั้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะและชื่อที่สื่อความหมายแตกต่างกันไป ดังนั้นจึงอาจอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับ สัตภัณฑ์ควรพิจารณาในบริบทของเขาสัตบริภัณฑ์ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบหรือคติความเชื่อ

การใช้ภาพหรือสัญลักษณ์เป็นตัวแทนของปรัชญาทางศาสนาเป็นเรื่องที่คนส่วนใหญ่เข้าใจและเข้าถึงได้มากกว่าการเรียนรู้ศาสนาผ่านตัวอักษร[๑๒] ดังนั้นการถอดแบบเพื่อจำลองสัญลักษณ์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆนั้นจึงเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่เสมอตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเขาสัตบริภัณฑ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในจักรวาล จึงมักถูกแทนสัญลักษณ์อยู่บ่อยครั้งไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ทั้งนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นงานที่แพร่หลายในช่างหลวงเท่านั้น แต่ยังเป็นคติที่ปรากฏในงานช่างพื้นบ้านทั่วไปด้วยเช่นกัน

อิทธิพลของไตรภูมิที่มีต่อศิลปกรรม มักจะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนด้วยการลดหลั่นกันขององค์ประกอบต่างๆ ทั้งการจำลองเมืองขนาดใหญ่ลงมาจนถึงขนาดเล็ก เสมอชัย พูลสุวรรณ[๑๓] ได้ยกตัวอย่างปราสาทบนฐานยกชั้น ซึ่งทำหน้าที่เป็นศาสนสถานประธานของเมืองในวัฒนธรรมขอม และได้ถูกสมมุติให้เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล จึงทำให้เมืองทั้งเมืองเปรียบเสมือนรูปจำลองของจักรวาล หรือบัลลังก์ประดับมุกที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้นมีฐานซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ชั้นล่างประดับยักษ์ ชั้นที่สองประดับครุฑ ชั้นที่สามประดับรูปเทวดา ส่วนในงานจิตรกรรมนั้นยกตัวอย่างเช่น ภาพจิตรกรรมบนสมุดไทยสมัยอยุธยา ซึ่งแสดงรายละเอียดของภูมิทั้งสาม และอาจจะเป็นแบบอย่างให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังในยุคต่อมาด้วย

---

[๑๒] สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), ๑๘-๑๙.

[๑๓] เสมอชัย พูลสุวรรณ, สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๒๔ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), ๕.

ซึ่งจะเห็นได้ว่าเขาพระสุเมรุและเขาสัตบริภัณฑ์เป็นโครงสร้างจักรวาลที่ได้รับความนิยมในงานศิลปกรรมมากที่สุด [๑๔]

ถึงแม้ว่าคติจักรวาลในล้านนานั้นอาจจะไม่ได้รับความนิยมมากเท่ากับทางภาคกลางก็ตาม แต่ก็มักจะพบการจำลองจักรวาลในงานศิลปกรรมอยู่เสมอๆ ไม่ว่าจะเป็นภาพจิตรกรรมบนแผงคอสอง วัดลำปางหลวง สมุดภาพไตรภูมิฉบับล้านนา ยอดประดับสันหลังคา พระบฎ รวมไปถึงสัตภัณฑ์

สัตภัณฑ์ จึงถือได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลด้านคติความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาด้วยเช่นกัน ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนและสอดคล้องกับชื่อของภูเขาทั้งเจ็ดทิวที่เรียกว่าสัตภัณฑ์หรือสัตบริภัณฑ์ แนวคิดเรื่องไตรภูมิในล้านนามีลักษณะเฉพาะ เนื้อหาสาระบางส่วนมีความแตกต่างจากแนวคิดที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงของพระยาลิไท โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับสันฐานจักรวาลที่สัมพันธ์กับแนวคิดของสัตภัณฑ์ ซึ่งปรากฏข้อความในไตรภูมิฉบับล้านนาวัดป่าสักน้อย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ และปรากฏข้อความตอนท้ายคัมภีร์ว่า “ครูบามณี วัดบ้านด้าย เชียงแสน” เป็นผู้จารฉบับต้นเค้า (ฉบับเดิม) พร้อมทั้งระบุด้วยว่า ต้นฉบับเดิมจารเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๑ [๑๕] ปรากฏข้อความในผูกที่ ๕ ว่า

จักรวาลมีเขาพระสุเมรุตั้งอยู่ตรงกลางและตั้งอยู่บนเขาสามเส้า มีเขาสัตภัณฑ์เจ็ดทิวแวดล้อม มีทวีปใหญ่อยู่ทั้งสี่ด้าน มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร มีนรกใหญ่ ๘ ขุม มีสวรรค์ ๖ ชั้น มีรูปพรหมภูมิ ๑๖ ชั้น มีอรูปพรหมภูมิ ๔ ชั้น ทั้งหมดนี้เป็นจักรวาลเดียว เรียกว่าเป็นโลกธาตุ และยังมีจักรวาลเช่นนี้อีกมากมาย จักรวาลนั้นกว้างนับแต่ทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกไปได้ ๑,๒๓๔,๕๐๐ โยชน์ นับจากทิศใต้ไปทิศเหนือก็ยาวเท่ากันจักรวาลหนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ แบ่งเป็นสองชั้น ชั้นนอกเป็นหินชั้นในเป็นดิน มหาสมุทรก็มีสองแห่ง คือ อยู่ใต้แผ่นดินและที่ทรงจักรวาลไว้ เขาสิเนรุ (เขาพระสุเมรุ) สูงจากน้ำ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ เท่ากับความลึกที่จมน้ำอยู่ ด้าน

---

[๑๔] หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล และ ธนิต อยู่โพธิ์, วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทยสถานจิตรกรรมฝาผนัง สารบาญภาพจิตรกรรมฝาผนัง (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๒๐), ๔๕.อ้างถึงใน ณมน พงศกรปภัส, “จิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี : ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบและเนื้อหากับสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เลขที่ ๖” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), ๒๒-๒๔.

[๑๕] อุดม รุ่งเรืองศรี, “ไตรภูมม์,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ,๕ (๒๕๔๒): ๒๖๐๓.

ปลายและด้านล่างของเขาสิเนรุกว้าง ๑๐,๐๐๐ โยชน์ กลางเขาสิเนรุมีระเบียงสีขาวยื่นออกมาทั้งสี่ทิศ ด้านเหนือของเขาสิเนรุแล้วด้วยทอง ด้านใต้แล้วด้วยแก้วอินทนิล ด้านตะวันออกแล้วด้วยเงิน และด้านตะวันตกแล้วด้วยแก้วผลึก เขาพระสุเมรุมีสัญฐานเหมือนตะโพนที่ป่องตรงส่วนกลาง ด้านใต้เป็นโพรงกว้าง ๑๐,๐๐๐ โยชน์ โพรงดังกล่าวนี้เป็นที่อยู่ของพวกอสูร

มีภูเขาสัตภัณฑ์จำนวน ๗ ทิวล้อมรอบเขาพระสุเมรุเรียงตามลำดับแรกสุด คือ ยุคันธร อิสินธร กรวิก สุทัสนะ เนมินธร วินันตกะ และอัสสกัณณ์ เขายุคันธรสูงจากผืนน้ำขึ้นไป ๔๒,๐๐๐ โยชน์ จมในน้ำก็เท่ากัน ส่วนทิวเขาอื่นก็มีความสูงเท่ากับครึ่งหนึ่งของทิวแรกตามลำดับ ระหว่างทิวเขาสัตภัณฑ์แต่ละทิวมีทะเลชื่อสีทันดรคั่นอยู่

ทวีปทั้งสี่ที่อยู่แต่ละทิศของเขาพระสุเมรุทิศนั้น ทวีปที่อยู่ทางตะวันออกชื่อปุพพวิเทหะ ทวีปที่อยู่ทางทิศตะวันตกชื่ออปรโคยาน ทวีปที่อยู่ทางทิศเหนือชื่ออุตตรกุรุ และทวีปที่อยู่ทางทิศใต้ชื่อชุมพูทวีป[๑๖]

จากข้อความในที่ปรากฏในคัมภีร์ไตรภูมิฉบับล้านนานั้น แสดงให้เห็นว่าเขาสัตภัณฑ์เป็นแนวภูเขาที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ (สิเนรุ) ซึ่งเป็นเขาแกนกลางของจักรวาล ซึ่งมีความสูงยื่นขึ้นในอากาศ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ และจมลงในน้ำ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ เช่นเดียวกัน บนยอดเขาพระสุเมรุจะมีสวรรค์หลายชั้น มีภูเขาสัตบริภัณฑ์ล้อมรอบลักษณะเป็นเขาทรงกลมวงแหวน มีความสูงลดหลั่นลงครึ่งหนึ่งจากความสูงของภูเขาพระสุเมรุ แล้วลดความสูงลงครึ่งหนึ่งต่อๆ กันจนครบ ๗ ลูก โดยระหว่างเขาแต่ละลูกนั้นมีทะเลสีทันดรเชื่อมอยู่มีจำนวนเท่ากัน (รูปที่ ๔) ความสูงของภูเขาแต่ละลูกนั้น มีดังนี้

๑. เขายุคันธร	สูง	๔๒,๐๐๐ โยชน์
๒. เขาอิสินธร	สูง	๒๑,๐๐๐ โยชน์
๓. เขากรวิก	สูง	๑๐,๕๐๐ โยชน์
๔. เขาสุทัสนะ	สูง	๕,๒๕๐ โยชน์
๕. เขาเนมินธร	สูง	๒,๖๒๕ โยชน์
๖. เขาวินันตกะ	สูง	๑,๓๑๒ โยชน์
๗. เขาอัสกัณณ์	สูง	๖๕๖ โยชน์

พ้นจากทิวเขาและมหาสมุทรทั้งเจ็ด เป็นมหาสมุทรขนาดใหญ่มีทวีปใหญ่เป็นเกาะอยู่ ๔ เกาะ ประจำอยู่ ๔ ทิศ ประกอบด้วย ทิศตะวันออกเป็นปุพพวิเทหทวีป ทิศตะวันตกเป็นอปรโคยานทวีป ทิศเหนือเป็นอุตรกุรุทวีป และทิศใต้เป็นชุมพุทวีปซึ่งเป็นดินแดนของมนุษย์ในปัจจุบันนี้

---

[๑๖] อุดม รุ่งเรืองศรี, “ไตรภูมม์,” : ๒๖๐๓.

จากแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยานี้ สิทธิศักดิ์ เสือแฝง[๑๗] ได้ตั้งข้อสังเกตว่าสัตภัณฑ์มักจะจัดวางในตำแหน่งกึ่งกลางหน้าพระประธานภายในโบสถ์วิหารหรือหน้าองค์พระสถูปเจดีย์ อันเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาล และมีเขาสัตบริภัณฑ์ล้อมรอบพระประธาน โบสถ์วิหารหรือเจดีย์ซึ่งอาจเป็นสัญลักษณ์แทนศูนย์กลางจักรวาล ดังนั้นเมื่อพิจารณาร่วมกันจึงอาจจะเป็นการจำลองจักรวาล

ลักษณะของสัตภัณฑ์ในล้านนาจึงแฝงด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างจักรวาลกับโลก โดยการจำลองรูปแบบของจักรวาลเล็ก ซึ่งเป็นรูปย่อของโครงสร้างมหาจักรวาล ตามโลกทรรศน์ที่มีพื้นฐานความเชื่อจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีต้นกำเนิดในอินเดียโบราณ ดังนั้นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมในเทวสถานและศาสนสถานทั้งหลาย ที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดความเชื่อในทางพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์ จึงมักจะเป็นการจำลองจักรวาล เช่น รูปแบบปราสาทนครวัด นครธม หรือรูปแบบของวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

๒.๒ คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

คติความเชื่อที่สัมพันธ์ระหว่างสัตภัณฑ์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เป็นการอธิบายเชิงพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับเลข ๗ เพราะสัตภัณฑ์มีความหมายตรงตัวว่าวัตถุสิ่งของ ๗ อย่างดังได้กล่าวแล้ว และหน้าที่ของสัตภัณฑ์ก็รองรับในฐานะเครื่องบูชาทางพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับเลข ๗ หรือที่อยู่ในหมวด ๗ จะเห็นว่ามีหลายหัวข้อธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยตฺโต)[๑๘] ได้รวบรวมไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม มีจำนวน ๑๗ หัวข้อธรรม คือ

๑) กัลยาณมิตรธรรม ๗
๒) ธรรมมีอุปการะมาก ๗
๓) โพชฌงค์ ๗
๔) ภรรยา ๗
๕) เมถุนสังโยค ๗
๖) วิญญาฐิติ ๗

---

[๑๗] สิทธิศักดิ์ เสือแฝง, “สัตภัณฑ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”, ๑๘.

[๑๘] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), ๑๙.

๗) วิสุทธิ ๗

๘) สัปปายะ ๗

๙) สัปปุริสธรรม ๗

๑๐) สมบัติของอุบาสก ๗

๑๑) องค์คุณของกัลยาณมิตร ๗

๑๒) อนุสัย ๗

๑๓) อริยบุคคล ๗

๑๔) อปริหานิยธรรม (สำหรับบรรพชิต) ๗

๑๕) อริยทรัพย์ ๗

๑๖) อปริหานิยธรรม (สำหรับคฤหัสถ์) ๗

๑๗) อุบาสกธรรม ๗

ในหัวข้อธรรมทั้ง ๑๗ หัวข้อข้างต้นนั้น มีหลักปรัชญาที่ผู้รู้มักยกเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัตภัณฑ์อยู่บ่อยครั้ง คือหลักโพชฌงค์ ๗ ได้แก่

๑. สติ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง

๒. ธัมมวิจยะ ความเฟ้นเลือกธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม

๓. วิริยะ ความเพียร

๔. ปีติ ความอิ่มใจในธรรม

๕. ปัสสัทธิ ความสงบกาย สงบใจ

๖. สมาธิ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์

๗. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นความเป็นจริง[๑๕]

โพชฌงค์เป็นการอธิบายถึงธรรมที่เป็นองค์แห่งความตรัสรู้บางครั้ง เรียกว่า สัมโพชฌงค์ ธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นธรรมอาศัยความสงัด ความผ่อนคลาย ความดับทุกข์ และเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นในบาลีกล่าวว่า เมื่อยังธรรมเหล่านี้ให้มี ทำให้มากแล้ว แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมบำบัดความเจ็บไข้ กำจัดความยากจน ความจำยาก ความโง่เขลา เป็นต้นได้ และช่วยกำจัดกิเลสอย่างหยาบ คือ ทุจริต อย่างกลาง คือ นิวรณ์ อย่างละเอียด คือ สังโยชน์ เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง เพื่อความดับทุกข์ และเพื่อความตรัสรู้ธรรม ตามกำลังของธรรมและความอบรมทำให้มาก

อนึ่ง ธรรม ๗ ประการนี้ เป็นดวงแก้ว จึงเรียกว่า รัตนสัมโพฌงค์ แก้ว ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว เกิดขึ้นเป็นคู่บารมีของ

---

[๑๕] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๓๙.

พระเจ้าจักรพรรดิ ฉันใด แก้ว ๗ ประการคือ สติแก้ว ธัมมวิจยะแก้ว วิริยะแล้ว ปีติแก้ว ปัสสัทธิแก้ว สมาธิแก้ว และอุเบกขาแก้ว ก็เกิดเป็นคู่บารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉันนั้น

พระเจ้าจักรพรรดิทรงใช้แก้ว ๗ ประการ เป็นเครื่องรักษาพระองค์ และอำนวยความเกื้อกูลความสุขแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ ฉันใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงใช้รัตนสัมโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ เป็นเครื่องรักษาพระองค์ และอำนวยความเกื้อกูลความสุขแก่เหล่าเวไนยสัตว์ ฉันนั้น [๒๐]

จึงมีความเชื่อกันว่าสัตภัณฑ์สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนของหลักธรรมจะทำให้สถานที่แห่งนั้นครบองค์แห่งพระรัตนไตร โดยมีพระพุทธ ซึ่งก็คือพระพุทธรูปประธานในโบสถ์หรือวิหาร พระธรรม คือ สัตภัณฑ์ที่วางอยู่ด้านหน้าพระประธาน และพระสงฆ์ คือ พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในศาสนพิธี [๒๑] โดยในพุทธศาสนาถือว่าพระรัตนไตรเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะสามารถค้ำชูและให้ศาสนา ดำรงอยู่ได้จะขาดองค์ใดองค์หนึ่งไม่ได้ หรืออาจจะเป็นการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาตีความและพยายามอธิบายลักษณะร่วมกับศิลปกรรมเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกันในภายหลังก็เป็นได้ การนำเอาสัตภัณฑ์มาใช้ในฐานะเครื่องบูชาจึงเป็นการแฝงแนวคิดปรัชญาเชิงพุทธ เพื่อให้ผู้ที่พบเห็นได้นำไปไตร่ตรองถึงหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนาอยู่เนืองๆ

๓. ประเภทของสัตภัณฑ์

ลักษณะทางโครงสร้างและรูปทรงของสัตภัณฑ์ในแต่ละท้องถิ่นมีทั้งลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกันออกไป สุรพล ดำริห์กุล[๒๒] ได้ศึกษารูปแบบของสัตภัณฑ์ในล้านนาและได้สรุปออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๓.๑. สัตภัณฑ์รูปสามเหลี่ยม

มีหลายขนาด ส่วนใหญ่พบขนาดค่อนข้างใหญ่ รูปสามเหลี่ยมมียอดเสา ๗ เสา สูงลดหลั่นกันลงมา ทำด้วยไม้แกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ อย่างหนาแน่นเต็มที่ทั้งพื้นที่ ส่วนใหญ่

---

[๒๐] คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๕), ๑๐๐ - ๑๐๑.

[๒๑] สิทธิศักดิ์ เสือแฝง, “สัตภัณฑ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”, ๒๐.

[๒๒] สุรพล ดำริห์กุล, “สัตตภัณฑ์ : งานศิลปกรรมแห่งความเชื่อ,” ใน ศิลปกรรมล้านนากับคุณค่าที่กำลังเปลี่ยนไป : รวมบทความทางวิชาการของ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เซนต์, ๒๕๔๐), ๑๕๙.

เป็นลวดลายพรรณพฤกษา ส่วนกรอบด้านนอกมักจะเป็นลวดลายตัวนาคทอดตัวลงมา การตกแต่งจะเป็นการเขียนสีและการประดับกระจก สัตภัณฑ์ในรูปแบบนี้ถือว่าเป็นเอกลักษณ์และลักษณะเด่นของช่างเมืองเชียงใหม่ (ภาพที่ ๕) ลักษณะที่ลดหลั่นกันเช่นนี้หลายวัฒนธรรม มักนิยมนำมาใช้เป็นองค์ประกอบของสถาปัตยกรรม อาจเพราะว่าความสมดุลกันของรูปทรงที่ตรงกลางสูงสุดและลดหลั่นกันไปอีก ๓ ยอด นั้นเป็นความงามที่น่าจะนำมาใช้ในงานศิลปะได้ง่ายและเป็นสิ่งที่มีความหมายแฝงอยู่แล้ว ดังนั้นจึงมักจะเห็นปรากฏอยู่ที่กลางสันหลังคาของโบสถ์วิหารในสิบสองปันนา หรือหลวงพระบางเสมอๆ (ภาพที่ ๖) ถึงแม้ว่าบางครั้งจะไม่ได้แสดงออกในลักษณะของเขาสัตบริภัณฑ์ก็ตาม (ภาพที่ ๗)

๓.๒ สัตภัณฑ์รูปวงโค้งหรือรูปครึ่งวงกลม

มีลักษณะคล้ายสัตภัณฑ์รูปสามเหลี่ยม แต่ส่วนยอดจะมนเป็นวงโค้งคล้ายกับหัวเตียง ดูเป็นรูปครึ่งวงกลม มียอดเสา ๗ ยอด กรอบด้านข้างไม่นิยมลวดลายตัวนาค แต่มักจะตกแต่งด้วยตัวนาคไว้ภายใน ซึ่งเป็นลายนาคเกี้ยวหรือนาคขดพันกันแน่น สัตภัณฑ์ในรูปแบบนี้พบมากในเขตเมืองลำพูนและลำปาง (ภาพที่ ๘)

๓.๓ สัตภัณฑ์แบบขั้นบันได

มีลักษณะเป็นแบบขั้นบันได ขนาดกว้างประมาณหนึ่งเมตร สัตภัณฑ์แบบนี้มักจะไม่มีการแกะสลักมากนักแต่จะตกแต่งด้วยการปิดทองหรือทาสีโดยใช้กระดาษฉลุ และพบจำนวนไม่มากนัก โดยคาดว่าน่าจะเป็นฝีมือของช่างพื้นเมืองชาวแพร่และน่าน (ภาพที่ ๙)

สัตภัณฑ์แบบที่เป็นรูปสามเหลี่ยมและรูปครึ่งวงกลมมักจะมียอดเสาประดับตกแต่งจำนวน ๗ เสาอยู่เสมอ แต่สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดที่พบมักจะมียอดเสาประดับจำนวนไม่แน่นอน บางแห่งจะมี ๗ ยอด บางแห่งจะมี ๕ ยอด และบางแห่งอาจจะมีมากถึง ๙ ยอด ซึ่งสัตภัณฑ์รูปแบบขั้นบันไดนี้ควรจะเป็นฝีมือของช่างชาวไทลื้อ เนื่องจากพบในวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนชาวไทลื้อ

๔. จุดมุ่งหมายในการสร้าง

สัตภัณฑ์ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายเป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรมที่สำคัญของล้านนา โดยทั่วไปใช้สำหรับปักเทียนวางอยู่ด้านหน้าฐานชุกชีซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปประธานในโบสถ์หรือวิหาร การใช้สัตภัณฑ์เป็นที่ปักเทียนบูชาของล้านนานี้ มาณพ มานะแซม [๒๓]

---

[๒๓] มาณพ มานะแซม, คติเรื่องสัตภัณฑ์สู่นาฏกรรมล้านนา, (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), ๖.

สันนิษฐานว่าธรรมเนียมประเพณีการใช้สัตภัณฑ์เพื่อเป็นที่ปักเทียนของชาวล้านนา อาจจะพัฒนาขึ้นมากจากการที่พุทธศาสนิกชนเกิดความไม่สะดวกที่จะปักเทียนลงไปบนพื้นที่ราบหรือเป็นความต้องการแสดงความเคารพเชิดชูพุทธศาสนาให้สูงค่ามากยิ่งขึ้นในจิตใจ ดังนั้น สิ่งก่อสร้างใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ในความเชื่อของชาวพุทธ เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ฯลฯ จึงมักจะสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยความเลื่อมใสศรัทธาและมีนัยความหมายต่างๆ แฝงอยู่ด้วยกันอย่างแยบยลและกลมกลืน

สัตภัณฑ์จึงตั้งในตำแหน่งเดียวกับโต๊ะหมู่บูชาในปัจจุบัน ซึ่งมักจะใช้ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม โดยทำหน้าที่คล้ายเชิงเทียนสำหรับปักเทียนบูชา แต่ผู้ที่จะจุดเทียนบูชาคงจะไม่ใช่บุคคลทั่วไปหรือทุกคนที่อยู่ในพิธี ผู้ที่จุดเทียนจึงมักจะเป็นประธานในพิธีนั้น ทั้งที่เป็นฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส ธรรมเนียมเช่นนี้ได้สืบทอดมาจนปัจจุบันและมีให้เห็นทั่วไป

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสัตภัณฑ์เป็นหนึ่งในเครื่องใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของล้านนาซึ่งมีความสำคัญและขาดไม่ได้ โดยมีจำนวนทั้งหมด ๑๐ อย่าง เรียกโดยทั่วไปว่าเครื่องสักการะล้านนา โดยมณี พยอมยงค์ [๒๔] ได้อธิบายความหมายและลักษณะการจัดวาง (ภาพที่ ๑๐) ดังนี้

๑)อาสนสงฆ์, จองสังฆ์, แท่นสงฆ์, ที่นั่งของสงฆ์

ชื่อที่กล่าวมานี้มักเรียกกันในกลุ่มคนเมือง ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้าน อาสนสงฆ์เป็นคำบาลี หมายถึง ที่นั่งของสงฆ์ จองสังฆ์เป็นชื่อของที่อยู่ที่นั่งของสงฆ์ซึ่งเป็นภาษาไทยใหญ่ แท่น คือ การยกพื้นให้พระสงฆ์นั่งเป็นพิเศษจากชาวบ้าน เรียกว่า แท่นสงฆ์

ที่นั่งของสงฆ์ ซึ่งมีอยู่ในวัดต่างๆ นั้น ตามปกติแล้วคนเมืองนิยมจัดไว้ด้านขวาของพระประธานทุกแห่งไป การทำเช่นนี้ถือว่า เป็นการถวายความเคารพต่อพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมครู

๒)ธรรมาสน์

ธรรมาสน์ คือ อาสนะหรือสถานที่ใช้แสดงธรรมหรือเทศน์ธรรมในล้านนานิยมใช้ธรรมาสน์สูงเป็นที่เทศน์

ธรรมาสน์ของล้านนา นิยมทำเป็นรูปปราสาท มีผนังล้อมรอบ ๓ ด้าน คือ ด้านข้างและด้านหน้า ส่วนด้านหลังจะใช้เป็นบันไดขึ้นลง ในบุษบกจะวางอาสนะให้พระสงฆ์ผู้ที่จะเป็นองค์เทศนานั่ง นิยมตั้งไว้ด้านขวาขององค์พระประธาน อยู่บริเวณหัวมุมของแท่นสงฆ์

---

[๒๔] มณี พยอมยงค์, "ไปวัดแบบคนเมือง," ใน จุลสารวันอนุรักษ์มรดกโลก (เชียงใหม่: คณะกรรมการอนุรักษ์ท้องถิ่น, ๒๕๓๕), ๗ - ๙.

๓) อาสนา

อาสนา เป็นชื่อของเครื่องสูงที่ใช้เป็นเครื่องราชูปโภค เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงมีพระราชกำเนิดจากกษัตริย์ ดังนั้น ประชาชนชาวล้านนาโบราณจึงถวายเครื่องราชูปโภค ที่เรียกกันว่า เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ถวาย แต่เรียกกันว่า “อาสนา”

๔) ขันแก้วตังสาม (ขันแก้วทั้งสาม)

เป็นขันที่เตรียมไว้ให้ประชาชนที่มาวัดนำดอกไม้มาใส่ บางแห่งทำ เป็นสามเหลี่ยม แบ่งเป็น ๓ ช่อง บางแห่งทำเป็นพานกลมทรงสูง มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของพานประมาณ ๑๘ - ๒๐ นิ้ว สูงจากพื้นประมาณ ๓๐ นิ้ว ส่วนฐานเป็นรูปพญานาคสามตัวหันหน้าไปคนละทิศ ยึดตัวจากล่างขึ้นมาถึงก้นของพานเพื่อเป็นขาหรือค้ำยัน พานหรือขันแก้วทั้งสามในลักษณะนี้ มักนิยมทาด้วยรักหรือชาดแล้วปิดทอง

๕) ขันขอศีล

ขันขอศีล คือ พานที่ใช้ประเคนพระสงฆ์ก่อนอาราธนาศีล ซึ่งประชาชนมักจะนำดอกไม้ ธูปเทียน ใส่ลงไปข้างในขัน โดยจะตั้งไว้ถัดจากขันแก้วทั้งสามลงมา เมื่อถึงเข้าสู่พิธีกรรมก็จะมีผู้แทนนำขันขอศีลไปประเคนพระสงฆ์ที่เป็นประธานในพิธีต่อไป

๖) ขันนำตาน (ขันนำทาน)

ขันนำตาน คือ พานที่ใช้ประเคนแทนของที่ใหญ่หรือหนักเกินไป ไม่สามารถยกประเคนได้ เช่น โบสถ์ วิหาร หรือสิ่งของที่หนักเกินกว่าจะยกได้ มีลักษณะเป็นขันทรงกลม จะตั้งถัดลงมาจากขันขอศีล ขันนี้จะใช้ก่อนจะถวายทาน บางวัดอาจารย์วัด (มัคคนายก) จะกล่าวคำสูมาครัวตานหรือเวนตาน ก็จะใช้ขันนี้ยกขึ้น และมีน้ำส้มป่อยประกอบด้วย

๗) น้ำต้นน้ำหยาด (คนโทกรวดน้ำ)

น้ำต้นน้ำหยาด คือ คนโทสำหรับใส่น้ำที่ประชาชนใส่ภาชนะนำมาจากบ้านของตน เพื่อนำมาหยาดหรือกรวดน้ำแผ่กุศลแก่เทพยดาและบรรพบุรุษ แต่เอามาเทรวมกันที่เดียวและหยาดน้ำหรือกรวดน้ำพร้อมกัน โดยมีผู้แทนทำการกรวดน้ำเป็นส่วนรวม จะวางถัดจากขันนำตานหรือกัณฑ์เทศน์ (ถ้ามี) ทางวัดจะจัดน้ำต้นวางไว้ในภาชนะ เช่น กาละมังหรือสลุง(ขันน้ำ) เมื่ออุบาสก อุบาสิกาเข้ามาถึงและทำพิธีต่างๆ เช่น ไหว้พระ ใส่ขันแก้ว ขันศีล ขันนำตานเสร็จ ก็จะนำน้ำที่เตรียมมากจากบ้านเทใส่คนโทครึ่งหนึ่ง เก็บไว้กรวดคนเดียวครึ่งหนึ่ง

๘) กระถางธูป

นิยมวางไว้หน้าสัตภัณฑ์ โดยเยื้องไปทางด้านซ้ายของพระประธานเล็กน้อย

๙) แว่นสามตาพระเจ้า (แว่นสายตาพระเจ้า)

แว่นสายตาพระเจ้านี้คือกระจกเงาที่มักมีกรอบเป็นไม้แกะสลักรูปร่างสวยงาม หมายถึงการเกิดญาณ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ และสัมโพธิญาณ ในพิธีบวชพระพุทธรูป ยังมีการใส่หัวใจพระเจ้า ซึ่งอาจทำรูปหัวใจและอวัยวะอื่นๆ ด้วยโลหะมีค่า เช่น เงิน บรรจุไว้ด้วยภายในองค์พระ และยังมีแว่นสายตาพระเจ้า ทำการเบิกพระเนตรหรือเปิดตาพระเจ้าอีกด้วย

วิธีใช้แว่นสายตาพระเจ้ามี ๒ วิธี ถ้าพระพุทธรูปที่ทำพิธีนั้นอยู่ในวิหารขนาดเล็ก ใช้กระจกเงาสะท้อนแสงแดดภายนอกเข้าถึงได้ ถ้าเป็นวิหารใหญ่สะท้อนแสงเข้าไปไม่ถึง ก็จะวางไว้หน้าองค์พระธรรมดา ขณะที่มีการสวดเบิก (เบิกพระเนตร)

๑๐) สัตภัณฑ์

ใช้เป็นเชิงเทียนนิยมวางไว้หน้าฐานชุกชีหรือพระประธาน โดยเมื่อวางแล้วนั้นมีความสูงเท่าๆ กันกับฐานชุกชี

เครื่องใช้ทั้ง ๑๐ ประการดังกล่าวข้างต้นเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับพิธีกรรมหรืองานบุญต่างๆ ในล้านนา โดยทั้งหมดนี้จะมีวิธีการจัดวางอย่างเป็นระบบ แต่ทั้งนี้อาจมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการใช้งาน เช่น กระถางธูป แต่เดิมอาจจะไม่นิยม เนื่องจากธูปคงเป็นของหายากในบริเวณนี้จึงได้ตัดทอนลง ทำให้เหลือเพียงเทียนและข้าวตอกดอกไม้ [๒๕] สัตภัณฑ์ถูกลดความนิยมลงไปด้วยเนื่องจากได้เปลี่ยนมาใช้เชิงเทียนที่ทำจากโลหะ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะไม่ต้องกังวลเรื่องไฟไหม้อีก

เครื่องใช้สำหรับประกอบในพิธีกรรมบางวัด เช่น ธรรมาสน์ ขันแก้ว อาสนา (เครื่องสูง) และสัตภัณฑ์ มักจะมีการตกแต่งด้วยลวดลายหรือใช้สีที่เหมือนกันแสดงให้เห็นถึงการสร้างของเหล่านี้ขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน

๕. วิธีการใช้งานและความเหมาะสมในการใช้งาน

เมื่อพุทธศาสนิกชนต้องการกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปก็จะกราบ ๓ ครั้ง แล้วจึงวางดอกไม้และธูปไว้ในขันดอก บางวัดที่มีการจุดธูปก็จะปักไว้ที่กระถางธูป ส่วนเทียนที่จุดแล้วนั้นก็จะปักไว้บนยอดใดยอดหนึ่งของสัตภัณฑ์ จึงอาจจะเสมือนเป็นตัวเชื่อมกันระหว่างพุทธศาสนิกชน

---

[๒๕] สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อธิบายเครื่องบูชาและตำนานโต๊ะเครื่องบูชา (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองนาม, ๒๕๐๕), ๑๓.

และพระพุทธเจ้า [๒๖] มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้เกี่ยวกับการใช้งานของสัตภัณฑ์ว่าแต่เดิมนั้นอาจจะไม่มีการจุดเทียนเพื่อใช้งานตามยอดทั้ง ๗ ซึ่งแรกเริ่มนั้นอาจจะทำขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา จนภายหลังถึงจะมีการปรับมาใช้เป็นเชิงเทียนในเวลาต่อมา[๒๗]

อย่างไรก็ตามไม่ว่าแรกเริ่มในการสร้างสัตภัณฑ์จะมีการจุดเทียนบนสัตภัณฑ์หรือไม่นั้นอาจยังไม่สามารถสันนิษฐานได้แน่ชัด แต่อย่างน้อยจากรูปแบบของสัตภัณฑ์ที่มียอดประดับมาแล้วตั้งแต่ต้นแสดงให้เห็นว่าผู้สร้างน่าจะมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้เป็นเชิงเทียนแล้วตั้งแต่แรกสร้าง กล่าวคือถ้าผู้สร้างมิได้มีจุดมุ่งหมายในการทำเป็นเชิงเทียนแล้วนั้น ก็ไม่มีความจำเป็นในการทำเป็นยอดตัดเรียบเพื่อที่จะสามารถประดับเทียนได้ ประกอบกับส่วนยอดที่ตัดเรียบนั้นมีจานโลหะรองรับอยู่และบางครั้งจะมีเหล็กแหลมยื่นออกมาเพื่อช่วยในการยึดลำแท่งของเทียนอีกด้วย ซึ่งคงจะเป็นการปรับปรุงรูปแบบของสัตภัณฑ์ในภายหลัง เนื่องจากแบบเดิมนั้นง่ายต่อการติดไฟหรือได้รับความเสียหายจากเทียนที่ละลาย (ภาพที่ ๑๑ - ๑๒)

ส่วนจุดประสงค์ในการใช้นั้นเมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้วว่าสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับเทียนของผู้ที่มาสักการะบูชาทั่วไปเพื่อจะปักเทียนบูชาก่อนทำพิธีกรรมทางศาสนา เช่น วันพระ งานกฐิน ผ้าป่า เป็นต้น พื้นที่ที่มีเพียงไม่กี่ยอดของสัตภัณฑ์นั้นคงไม่อาจเพียงพอต่อเทียนจำนวนมากของประชาชนที่เข้ามาสักการะทุกคนได้ ดังนั้น จึงน่าจะใช้งานต่อเมื่อมีพิธีกรรมที่สำคัญๆ เท่านั้นหรือจุดเพื่อเป็นพิธีการ โดยผู้จุดอาจเป็นพระสงฆ์หรือผู้ที่เป็นประธานในพิธี

ขณะที่ปัจจุบันสัตภัณฑ์ไทลื้อในวัดบางแห่งได้ถูกนำกลับมาตั้งไว้ที่หน้าพระประธานเช่นเดิม โดยหรือนำวัตถุต่างๆ เช่น พระพุทธรูป กระถางธูป บาตรขนาดเล็ก หรือคัมภีร์ใบลานมาวางไว้ที่แต่ละขั้นของบันไดหรือที่กระบะด้านบนของสัตภัณฑ์ การจัดวางเช่นนี้ดูเหมือนจะไม่ใช่จุดมุ่งหมายของสัตภัณฑ์อย่างแท้จริงนั่นก็คือการใช้เป็นเชิงเทียนเท่านั้น เพราะตามแบบแผนของล้านนาแล้วเช่นกระถางธูป ก็จะมีตำแหน่งที่วางอยู่ด้านหน้าของสัตภัณฑ์ ดังนั้นสัตภัณฑ์บางชิ้นจึงไม่จำเป็นต้องสร้างให้สามารถวางสิ่งของได้

ดังนั้นการออกแบบสัตภัณฑ์จึงน่าจะเป็นการคำนึงถึงหน้าที่การใช้งานและก็ให้ความสำคัญกับรูปทรงและคติประกอบกันเพื่อให้เกิดความงามเมื่อประดับอยู่หน้าพระประธานในอุโบสถ

---

[๒๖] ธเนศวร์ เจริญเมือง,การเดินทางของสัตตภัณฑ์ [ออนไลน์] , เข้าถึงเมื่อ ๒๑ มกราคม ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก www.prachatai.com/05web/th/home/15397

[๒๗] สิทธิศักดิ์ เสือแฝง, “สัตภัณฑ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”, ๑๘.

ถ้าพิจารณาทางด้านสุนทรียภาพแล้ว ตำแหน่งที่ตั้งของสัตภัณฑ์นั้นมีอิทธิพลทางสายตาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ด้วยรูปทรงที่เป็นลักษณะสามเหลี่ยมหรือมีจุดสำคัญที่สุดและสูงที่สุดอยู่ตรงกลาง จึงทำให้เกิดจุดรวมสายตาและนำไปสู่องค์พระประธานที่อยู่ด้านหลังได้ รวมทั้งเมื่อจุดเทียนแล้วจะยิ่งทำให้เกิดความศรัทธามากยิ่งขึ้น จึงชวนให้คิดได้ว่าช่างต้องการให้เครื่องใช้ชิ้นนี้ตั้งอยู่ด้านหน้าพระประธาน จึงต้องมีการออกแบบเพื่อให้รับกับประติมากรรม โดยนำเอาคติและระเบียบของการสร้างงานศิลปกรรมเรื่องจักรวาลที่เป็นความเชื่อมาช้านานของชาวล้านนาเข้ามาผสมผสาน

๖. ความนิยมในการใช้สัตภัณฑ์ในปัจจุบัน

ถึงแม้ว่าปัจจุบันวัดบางแห่งยังคงมีการเก็บรักษาสัตภัณฑ์อยู่ แต่ก็มิได้นำมาใช้เพื่อเป็นเชิงเทียนตามหน้าที่ดั้งเดิมแล้ว ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความไม่สะดวกในการใช้ ความไม่ปลอดภัยของวัสดุที่ใช้ ความเข้าใจในระเบียบการจัดเครื่องใช้เหล่านี้ได้ลดน้อยลง รวมไปถึงการขาดการถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ต่างๆ ของสัตภัณฑ์[๒๘] แต่สิ่งที่มิอาจปฏิเสธได้เลยคืออิทธิพลของทางภาคกลาง ที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นี้เป็นอย่างมาก ซึ่งส่งผลไปถึงงานศิลปกรรมด้วย ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกที่ระเบียบพิธีกรรมต่างๆจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย

โต๊ะหมู่บูชาหรือเครื่องบูชาอย่างม้าหมู่ เกิดขึ้นจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เมื่อครั้งฉลองวัดพระเชตุพน โปรดกล้าฯให้สร้างขึ้นสำหรับตั้งเครื่องบูชาหน้าพระประธาน ต่อมาจึงเกิดความนิยมมากขึ้น จนมีการเล่นเครื่องโต๊ะหมู่บูชากันอย่างแพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ ๕ [๒๙]

ดังนั้น ความนิยมในการใช้โต๊ะหมู่บูชาเข้ามาแทนที่ตำแหน่งของสัตภัณฑ์ในล้านนานั้นอาจเริ่มตั้งแต่รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา และได้นำมาใช้อย่างต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ในช่วงรัชกาลที่ ๖ มหาเถรสมาคมเข้ามาปกครองดูแลวัดทั้งหมดและได้ออกคำสั่งให้รับเอาวัฒนธรรมส่วนกลางเข้ามา เช่น การห้ามเขียนตัวอักษรล้านนา การสร้างวิหารอุโบสถหลังใหม่จะต้องใช้รูปแบบที่มหาเถรสมาคมกำหนดไว้ การเปลี่ยนมาใช้ธรรมมาสน์แบบสยาม ประกอบกับ

---

[๒๘] สิทธิศักดิ์ เสือแฝง, “สัตตภัณฑ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”, ๑๐๔.

[๒๙] ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯกรมพระยา,อธิบายเครื่องบูชาและตำนานโต๊ะเครื่องบูชา, ๔.

ตำราที่ใช้ในโรงเรียนจะจัดทำโดยส่วนกลาง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น และขนบธรรมเนียมล้านนาดั้งเดิมได้เริ่มหายไป [๓๐]

ดังนั้นเครื่องใช้ในพิธีกรรมของล้านนาได้เปลี่ยนเป็นรูปแบบตามรสนิยมทางภาคกลางมากขึ้น คือความนิยมโต๊ะหมู่บูชาได้เข้ามาและตั้งอยู่หน้าพระพุทธรูปประธานแทนที่สัตภัณฑ์ที่เป็นของดั้งเดิม [๓๑] และอาจเป็นเพราะโต๊ะหมู่บูชานั้นมีองค์ประกอบที่ครบถ้วนกว่า เช่น มีที่วางกระถางธูป เทียน และดอกไม้ ทั้งนี้คงเกี่ยวข้องกับค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

เมื่อตำแหน่งที่ตั้งเดิมของสัตภัณฑ์ได้ถูกแทนที่ด้วยโต๊ะหมู่บูชา ซึ่งไม่สามารถจะตั้งสัตภัณฑ์ได้ต่อไป จึงใช้ราวเทียนที่ทำจากโลหะที่มีขนาดเล็กกว่าเพื่อทดแทนสัตภัณฑ์จึงกลายเป็นสิ่งของที่เกินความจำเป็น จึงถูกโยกย้ายไปไว้ในที่ต่างๆ เช่น ด้านข้างของอุโบสถ ห้องเก็บของ บริจาคให้พิพิธภัณฑ์หรือแม้กระทั่งการนำไปใช้ประดับตกแต่งบ้านเรือน จึงทำให้บทบาทของสัตภัณฑ์ในยุคปัจจุบันถูกบิดเบือนไปอย่างมาก ถึงแม้ว่าวัดบางแห่งในจังหวัดน่านพยายามที่จะฟื้นฟูการใช้งานสัตภัณฑ์อีกเพราะได้รับความรู้มาจากหน่วยงานต่างๆ แต่ก็คงมิได้มีรายละเอียดสมบูรณ์ดังเช่นในอดีตแล้ว

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นและการแบ่งประเภทของสัตภัณฑ์ ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นทำให้เห็นชัดเจนว่าลักษณะและรูปแบบของสัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อ มีลักษณะและรูปแบบที่พิเศษและแตกต่างจากสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทยวน (คนล้านนาหรือคนเมือง) ถึงแม้ว่าจะทำหน้าที่คล้ายคลึงกันก็ตาม ดังนั้น ในบทนี้จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวไทลื้อและชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน รวมถึงคติความเชื่อทั้งความเชื่อในพระพุทธศาสนาและคติความเชื่อพื้นบ้าน ที่มีอิทธิพลต่อประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้อ เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดที่มีต่อเครื่องบูชาในพระพุทธศาสนาของชาวไทลื้อ ที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “สัตภัณฑ์” ดังต่อไปนี้

๗. ประวัติศาสตร์การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ (Tai Lu, Tai Lue) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท มีภูมิลำเนาดั้งเดิมอยู่ในเขตปกครองตนเองสิบสองปันนา ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประวัติศาสตร์ของรัฐสิบสองปันนาที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรใน

---

[๓๐] ธเนศวร์ เจริญเมือง, การเดินทางของสัตตภัณฑ์ [ออนไลน์] , เข้าถึงเมื่อ ๒๑ มกราคม ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก www.prachatai.com/05web/th/home/15397

[๓๑] วีรวัฒน์ อำพันสุข, รูปแบบองค์ประกอบในวิหารตามประเพณีนิยมของวัดในเมืองเชียงใหม่ : บทเก็บข้อมูลกรณีศึกษาเฉพาะเรื่อง (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์, ๒๕๓๒), ๒.

หนังสือพื้นเมือง เริ่มตั้งแต่สมัยพญาเจือง (พ.ศ. ๑๗๐๓ - ๑๗๒๓) ได้ปราบบ้านเล็กเมืองน้อยต่างๆ แล้วสถาปนา “หอคำเชียงรุ้ง” เป็นเจ้าผู้ครองนคร โดยได้รับการยอมรับจากรัฐใกล้เคียงที่ส่งตัวแทนเข้าร่วมพิธีราชาภิเษกของพญาเจือง ประวัติศาสตร์การปกครองของรัฐสิบสองปันนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน พ.ศ. ๒๔๙๓ นั้น เป็นประวัติศาสตร์การปกครองโดยราชวงศ์เดียว คือ ราชวงศ์เจือง หากเราจะใช้พระนามของปฐมกษัตริย์เป็นนามของราชวงศ์ ทั้งนี้เพราะตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๒๓ - ๒๔๙๓ พระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อๆ มาที่ครองราชย์ในรัฐสิบสองปันนานั้น ล้วนแล้วแต่เป็น “เชื้อเครือ” เดียวกัน ถือว่าสืบเชื้อสายมาจากพญาเจืองผู้เป็นปฐมกษัตริย์ของรัฐสิบสองปันนา[๓๒] รัฐสิบสองปันนาชื่อเดิม คือ เชียงรุ่ง หรือจีนเรียกว่า เชอลีหรือเช่อหลี่ รวมราชวงศ์เจืองปกครองสิบสองปันนาเป็นเวลา ๗๙๐ ปี ตลอดระยะเวลาร่วม ๘๐๐ ปี ชาวไทลื้อได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานจากสิบสองปันนาไปสู่ดินแดนอื่นๆ เป็นระยะ สำหรับการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อเข้าสู่จังหวัดน่านนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ การอพยพและการตั้งถิ่นฐานในสมัยราชวงศ์มังราย และในสมัยเป็นประเทศราชอาณาจักรสยาม

๗.๑ การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อจังหวัดน่านในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๒๑๐๑)

อาณาจักรล้านนาเกิดขึ้นจากการรวบรวมเมืองน้อยใหญ่ในดินแดนตอนบน ของพญามังรายเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในขณะนั้น เพราะหลังจากที่พญามังรายสถาปนาอาณาจักรล้านนาและเริ่มต้นราชวงศ์มังรายในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ แล้ว ศูนย์กลางความสัมพันธ์ของรัฐต่างๆ ในดินแดนตอนบนจะอยู่ที่เชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองหลวง ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และศาสนา เพื่อให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน ผู้วิจัยจึงนำมาแสดงตามลำดับ ดังนี้

ลักษณะที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านทางตอนบน เป็นที่ราบขนาดเล็กและเป็นตอนๆ และมีลักษณะเป็นแนวยาวตามแม่น้ำน่านในทิศเหนือ - ใต้ ที่ราบน่านอยู่ระหว่างเทือกเขาผีปันน้ำตะวันออก และเทือกเขาหลวงพระบาง ซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศลาว กั้นเมืองน่านและหลวงพระบาง พื้นที่ของเมืองน่านส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีที่ราบน้อย ที่ราบน่าน

---

[๓๒] ยรรยง จิระนคร (เจีย แยนจอง) และ รัตนาพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา (กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทรรศน์, ๒๕๔๔), ๓๔ – ๓๕.

แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ ตอนเหนือ มีที่ราบขนาดเล็ก ซึ่งเป็นต้นแม่น้ำน่าน และตอนล่าง มีราบที่อุดมสมบูรณ์กว่าตอนบนและสะดวกต่อการติดต่อกับเมืองต่างๆ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ราบภาคกลาง[๓๓]

อาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำน่านและเขตใกล้เคียง เป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ เริ่มจากการเป็นเมืองขนาดเล็กที่มีอำนาจการปกครองไม่กว้างขวางนัก เพราะสภาพภูมิศาสตร์เป็นเทือกเขาสูง มีป่าทึบ ที่ราบขนาดเล็กและมีจำกัด ไม่เพียงพอต่อการผลิตเพื่อเลี้ยงดูผู้คนจำนวนมาก ในประชุมพงศาวดารเมืองน่าน ได้กล่าวถึงบรรพบุรุษคนเมืองน่านว่าเป็นพวกที่สืบเชื้อสายมาจากเมืองหลวงภูคาในประเทศลาว แล้วได้อพยพผู้คนมาสร้างเมืองใหม่ที่เมืองปัว โดยมีเจ้าผู้ครองคนแรกชื่อว่า “ขุนพอง”[๓๔] ต่อมาเชื้อสายขุนพองได้ย้ายเมืองอีกครั้งไปสร้างเมืองขึ้นใหม่ คือ เวียงแช่แห้ง ต่อมาถึงสมัยท้าวผากองซึ่งครองราชสมบัติที่เวียงแช่แห้งได้ ๖ ปี ก็เกิดอากาศวิปริตแปรปรวนฝนแล้ง ทำไร่นาไม่ได้ จึงย้ายไปสร้างเมืองใหม่ที่บ้านห้วยไค้ หรือเมืองน่านในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่มีความอุดมสมบูรณ์มีน้ำตลอดปี ในเขตเมืองน่านและเมืองใกล้เคียงมีเมืองเก่าอยู่หลายแห่ง เป็นเมืองบริวารของน่านมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น เมืองเชียงคำ เชียงลม เชียงฮ่อน เชียงของ เชียงร่ม เชียงแลง เชียงลวง เมืองปง และเมืองปัว[๓๕]

ตรี อมาตยกุล ได้เสนอข้อสันนิษฐานไว้ว่า ที่เมืองเล็กๆ ตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกันเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าในท้องถิ่นเหล่านั้น เดิมคงเป็นถิ่นที่พวกไทได้อพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เข้ามาอยู่ในดินแดนเหล่านี้ตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย โดยพวกที่กำลังผู้คนมากก็มาสร้างเมืองขึ้นในท้องถิ่นซึ่งเป็นป่าเป็นดง พวกที่อพยพต่อมาซึ่งเป็นไทพวกเดียวกัน ถ้ามีไพร่พลสมบูรณ์พอสร้างเมืองใหม่ขึ้นได้ ก็มาสร้างเมืองขึ้นในบริเวณที่ไม่ห่างไกลมากนัก ส่วนพวกที่อพยพมาเป็นหมู่น้อยๆ ไม่มีกำลังพอที่จะสร้างเมืองขึ้นใหม่ได้ ก็เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองที่พวกของตนได้สร้างขึ้นไว้แล้ว เพราะฉะนั้นจึงมีเมืองน้อยอยู่ใกล้ๆ กันเต็มไปหมด เชื้อสายของเมืองน่านน่าจะเป็นไทพวกหนึ่งที่อพยพมาจาก

---

[๓๓] สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘), ๖๖.

[๓๔] ตรี อมาตยกุล, เมืองเหนือและเมืองใต้ (กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, ๒๕๑๔), ๑๑๕.

[๓๕] สมศักดิ์ ลือราช, “ความสำคัญของเมืองแพร่-น่าน ในสมัย ร.๑ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๒)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๕), ๑๐.

ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พวกที่อพยพเข้ามานี้ก็มาจากดินแดนที่เรียกว่า ลานช้างหรือล้านช้าง มิใช่พวกที่อพยพเข้ามาทางล้านนาไทอย่างชาวเชียงราย เชียงใหม่ และลำพูน[๓๖]

ข้อสังเกตดังกล่าวนั้น สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันที่ว่า ได้มีการตั้งชุมชนชาวไทลื้อที่มาจากประเทศลาวเป็นจำนวนมากในเมืองน่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณตอนเหนือซึ่งใกล้ชิดกับพรมแดนลาว การอพยพและตั้งถิ่นฐานของไทลื้อในเมืองน่านนั้นน่าจะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในอดีตอันยาวนาน และเกิดหลายครั้งต่อเนื่องกันมา มีการเปลี่ยนแปลงผู้ตั้งถิ่นฐานในแต่ละยุคแต่ละสมัย จากการศึกษาข้อมูลท้องถิ่นในเขตจังหวัดน่านของรัตนาพร เศรษฐกุล ทำให้ทราบว่า บริเวณที่เป็นชุมชนไทลื้อในปัจจุบันหลายแห่ง เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาแล้วในอดีต แต่เนื่องจากปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาศึกสงคราม ทำให้ต้องร้างผู้คนภายหลังมีการตั้งถิ่นฐานใหม่ จนยากที่จะกล่าวลงไปแน่นอนได้ว่า เป็นชุมชนของคนกลุ่มใดเพียงกลุ่มเดียว[๓๗]

นอกจากนี้ ในประวัติชุมชนเมืองย่างหรือเมืองภูคาในอดีต ปัจจุบัน คือ บ้านป่าตอง หมู่ที่ ๓ ตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานหลายครั้งจนกระทั่งเป็นชุมชนของชาวไทลื้อในปัจจุบัน ประวัติเมืองย่างจากพงศาวดารเมืองย่าง[๓๘] ระบุว่า เมืองย่างเป็นชื่อชุมชนที่ตั้งขึ้นตามชื่อลำน้ำย่าง เดิมเรียกว่า เมืองล่าง ผู้ก่อตั้งเมือง คือ พญาภูคา ซึ่งได้นำไพร่พลจำนวน ๒๒๐ คน อพยพมาจากเมืองเงินยางเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๐ มาตั้งอยู่ที่บ้านห้วยเฮี้ย ต่อมาได้พบเมืองย่างซึ่งเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน แต่ในขณะนั้นอยู่ในสภาพเมืองร้าง มีหมู่บ้านเหลือเพียงหมู่บ้านเดียว คือ บ้านกำปุง หรือ บ้านป่าตอง ซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวลัวะ มีวัดร้างชื่อวัดมณี พญาภูคาจึงได้อพยพผู้คนจากบ้านห้วยเฮี้ยมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้บ้านกำปุง เมื่อสร้างเมืองเสร็จประชาชนจึงให้พญาภูคาเป็นผู้ปกครอง ต่อมามีชาวเชียงแสนและชาวลื้อสิบสองปันนาอพยพมาอยู่ด้วยกัน จึงได้ขยายออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ มีหัวหน้าชื่อนายซ้อย จึงเรียกว่าบ้านนาทราย ในการตั้งเมืองย่าง ประชาชนได้ร่วมใจกันบูรณะฟื้นฟูวัดมณีขึ้นใหม่ ให้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา

---

[๓๖] คณิตา เลขะกุล, “จากนวนครถึงน่าน,” อนุสาร อ.ส.ท. ๓๑, ฉบับ ๘ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗) : ๖๓.

[๓๗] รัตนาพร เศรษฐกุล, ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๘), ๑๕.

[๓๘] เรื่องเดียวกัน.

ฐานะของเมืองย่างเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการสร้างเมืองวรนครเป็นศูนย์กลางการปกครอง เมืองย่างจึงกลายเป็นเมืองบริวาร ในปี พ.ศ. ๑๙๒๑ พญาผานองได้ประกาศให้เรียกชื่อเมืองย่าง (ซึ่งตอนนั้นเรียกกันว่าเมืองล่าง) อย่างเป็นทางการ สมัยที่พม่าปกครองเป็นสมัยที่มีการอพยพโยกย้ายผู้คนและมีการตั้งถิ่นฐานใหม่อย่างมาก ประชาชนของเมืองย่างจำนวนหนึ่งถูกกวาดต้อนไปอยู่ที่อื่น วัดวาอารามถูกทำลาย เมืองกลายเป็นเมืองร้าง จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๒๔๖ เจ้าเมืองเลนซึ่งเป็นเมืองของชาวไทลื้อในเชียงตุง ได้อพยพไพร่พลชาวไทลื้อมาอยู่ที่เมืองย่าง

จากประวัติของเมืองย่างดังกล่าวแล้วนั้น จะเห็นการเริ่มตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอปัว ซึ่งปัจจุบันมีชาวไทลื้ออาศัยอยู่มากที่สุดเขตหนึ่ง ตามเอกสารตำนานท้องถิ่นกล่าวว่าบริเวณนี้ได้มีการตั้งถิ่นฐานโดยกลุ่มคนที่อพยพมาจากเมืองเงินยาง ซึ่งจากตำนานระบุว่าเป็นเมืองของราชวงศ์ลาว บรรพบุรุษของพญามังราย เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองที่สำคัญก่อนที่พญามังรายจะได้รวบรวมอาณาจักรล้านนาอย่างเป็นทางการ การตั้งถิ่นฐานที่เมืองย่างนั้นเกิดก่อนการตั้งเมืองเชียงใหม่ กลุ่มที่พญาภูคานำมานั้นไม่อาจระบุได้ว่าเป็นไทลื้อหรือไม่ แต่ก็กล่าวได้ว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มแรกที่ปรากฏหลักฐานว่า มาตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมืองอย่างเต็มรูปแบบ คือ ไม่เพียงแต่สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นกลุ่มก้อน แต่มีการสร้างวัดวาอารามเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและสังคม และมีการสร้างระบบชลประทานเหมืองฝายขึ้น เพื่อประโยชน์ในการผลิตเพื่อเลี้ยงดูชุมชน ข้อที่น่าสังเกตคือ บริเวณนี้มีชุมชนลัวะตั้งอยู่ก่อนแล้ว เหมือนกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่มที่ได้มีการตั้งถิ่นฐานร่วมกับลัวะ ซึ่งมีทั้งการเข้าไปอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการทำสงครามชิงบ้านชิงเมืองของลัวะ ชุมชนแรกเริ่มนี้เติบโตขยายออกไปกว้างขวาง มีผู้คนจากถิ่นอื่นมาอยู่ร่วมกัน มีการติดต่อกับอาณาจักรใหญ่อย่างสุโขทัย มีทั้งความเจริญและความเสื่อม บางสมัยประชาชนถูกกวาดต้อนไปหรือหนีภัยสงครามหรือภัยธรรมชาติจนกลายเป็นเมืองร้าง และมีการตั้งถิ่นฐานใหม่สลับกันไป จนไม่อาจกล่าวได้ชัดเจนลงว่าเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ใดโดยเฉพาะได้

๗.๒ การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อจังหวัดน่านในสมัยเมืองประเทศราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๔๔๒)

การอพยพโยกย้ายและการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดน่านที่สืบเนื่องจนกระทั่งปัจจุบันโดยเฉพาะกลุ่มไทลื้อนั้น ถือว่ามีมากและมีหลักฐานชัดเจน คือ สมัยที่น่านถูกพม่ายึดครอง และสมัยการฟื้นฟูเมืองน่าน

หลังจากพระยาเมืองแก้ว สิ้นพระชนม์ ในปี พ.ศ. ๒๐๖๘ โดยที่พระองค์ไม่มีพระโอรสสืบต่อราชสมบัติ นับจากนั้นเป็นต้นมา กษัตริย์จะเป็นเจ้านายเชื้อสายราชวงศ์มังราย ซึ่งมาจากเมืองต่างๆ แล้วเข้ามาครองเมืองเชียงใหม่ ในลักษณะเช่นนี้กษัตริย์จึงไร้ฐานอำนาจในเมืองราชธานี

ดังกรณีตัวอย่าง พระยาเกศเชษฐาราชมาจากเมืองน้อย พระยาไชยเชษฐามาจากเมืองหลวงพระบาง ล้านช้าง และท้าวเมกุฏมาจากเมืองนาย ดังนั้น ความเป็นเอกภาพของกษัตริย์จึงไม่มี ทำให้เวลาเพียง ๓๓ ปี มีกษัตริย์ปกครองถึง ๕ พระองค์

ในขณะนั้นพระเจ้าบุเรงนองแห่งราชวงศ์ตองอู เริ่มนโยบายการปราบหัวเมืองมอญ จากนั้นก็ปราบพม่าภาคเหนือและแคว้นไทใหญ่ทั้งหลายบุเรงนองได้ชัยชนะแคว้นไทใหญ่ภาคเหนือและภาคตะวันออก[๓๙] ผลจากการปราบปรามครั้งนั้นเมืองนายย่อมได้รับผลด้วย และเป็นผลกระทบต่อ เสถียรภาพของอาณาจักรล้านนา เพราะมีอาณาเขตติดกัน บุเรงนองจึงถือโอกาสขยายสงครามมาสู่ล้านนา โดยทำการยึดเมืองฝางและเดินทัพเข้ามาล้อมเมืองเชียงใหม่ เมื่อยึดเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว กองทัพของพระเจ้าบุเรงนองได้ยึดเมืองบริวารของเชียงใหม่เกือบหมด รวมทั้งเมืองน่านด้วย

ช่วงปลายสมัยที่พม่าปกครองล้านนา (พ.ศ. ๒๒๐๗ - ๒๓๑๗) ชาวน่านเริ่มต่อต้านและดิ้นรนเพื่อเป็นอิสระจากอำนาจพม่า พม่าต้องส่งกองทัพใหญ่มาปราบปรามหลายครั้ง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๒๒๔๒ เป็นช่วงเวลาทุกข์เข็ญของชาวเมืองน่าน ประชาชนต้องหนีภัยสงครามไปซุกซ่อนตามป่าตามเขาที่อยู่ห่างไกล บ้างถูกกวาดต้อนไปเมืองพม่า บ้านเมืองวัดวาอารามตลอดจนพระพุทธรูปสำคัญๆ ถูกเผาทำลาย นอกจากพม่าแล้ว ยังมีลาวและเวียดนามที่ถือโอกาสมาปล้นสะดมราษฎรที่กำลังระส่ำระสายอยู่แล้ว กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินกลับบ้านเมืองของตน[๔๐]

ประชากรของน่านลดลงอย่างมากเพราะเสียชีวิตจากสงคราม โรคภัยไข้เจ็บและความอดอยากขาดแคลน ในขณะที่ประชาชนจำนวนมากที่ถูกกวาดต้อนไปอังวะ เชียงแสน (ซึ่งเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของพม่าในตอนนั้น) หลวงพระบาง นครเวียงจันทร์ และกรุงศรีอยุธยา พงศาวดารเมืองน่านได้บรรยายไว้ว่า *“เมืองน่านเราก็เป็นอันเปล่าห่างสูญหายเสีย ก็บ่มีท้าวพระยารักษาแลริ้วไพร่ไทยทั้งหลายอันเกิดค้างอยู่กับบ้านกับเมืองนั้นก็พากันลี้ซ่อนอยู่ในป่าเถื่อนฮอมห้วยราวเขานั้นแล”* [๔๑]

กว่าจะขับไล่พม่าออกจากที่มั่นสุดท้ายที่เมืองเชียงแสนได้ก็ต้องใช้เวลาอีกกว่า ๓๐ ปี จากนั้นทุกเมืองก็ต้องบูรณะฟื้นฟูบ้านเมือง ที่สำคัญ คือ การสะสมกำลังไพร่พลมาสร้างบ้านแปง

---

[๓๙] สุเนตร ชุติณธรานนท์, พม่ารบไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗), ๑๑๗.

[๔๐] ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๗), ๔๓๗ - ๔๓๘.

[๔๑] เรื่องเดียวกัน, ๔๕๗.

เมือง มีการป่าวประกาศชักชวนให้ผู้ที่หลบหนีอยู่ตามป่าตามเขากลับมาสู่ถิ่นเดิมของตน[๔๒] ในขณะเดียวกันก็ทำสงครามกับบ้านเล็กเมืองน้อยที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อกวาดต้อนผู้คนมาใส่บ้านเมืองของตน เป็นกำลังในการผลิต ป้องกันข้าศึกศัตรู บูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม บ้านเรือนตลอดจนระบบชลประทานที่ถูกทิ้งร้างไปเพราะสงคราม

กระบวนการฟื้นฟูบ้านเมืองน่านเริ่มช้ากว่าที่อื่น หลังจากเจ้าอนันตวรปัญโญ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๓) เจ้าหลวงเมืองน่านยอมสวามิภักดิ์ต่อราชอาณาจักรสยาม ในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ น่านก็เริ่มนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ทั้งโดยสันติวิธีและโดยการใช้กำลังกวาดต้อนพงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงการอพยพและการกวาดต้อนชาวไทลื้อจำนวนมากมาสู่เมืองน่าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๓๓ มีชาวยองจากเมืองยองจำนวน ๖๐๐ คน อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่าน ในปี พ.ศ. ๒๓๓๔ เจ้าหลวงเมืองของนำราษฎรจำนวน ๕๐๐ ครัวเรือนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในน่าน โดย สมัครใจ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ เจ้านายเมืองน่านยกทัพไปตีสิบสองปันนาแล้วนำเอาเจ้านายขุนนางไทลื้อพร้อมเครื่องบรรณาการไปกรุงเทพฯ และในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ เจ้าเมืองน่านกวาดต้อนคนจากเมืองล้า เมืองพง เชียงแขง และเมืองหลวงภูคาเข้ามาอีกประมาณ ๖,๐๐๐ คน[๔๓] เอกสารตะวันตกระบุว่าในปีนี้น่านได้บุกโจมตีเมืองสิง เมืองมาง เมืองพง และเมืองล่า ต่อมาเมืองสิงซึ่งเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์และเป็นที่ต้องการของเมืองน่านถูกเจ้าเมืองเชียงแขงอพยพผู้คนมายึดครองและตั้งถิ่นฐานเพราะเมืองเชียงแขงมีปัญหาความอดอยากขาดแคลน ในขณะที่เมืองสิงนั้นประชากรส่วนใหญ่ถูกอพยพออกไปอยู่ที่น่านและที่อื่นๆ และในขณะนั้นเมืองน่านซึ่งเฝ้ามองเมืองสิงอยู่ จึงใช้กำลังเข้าบังคับให้เจ้าเมืองเชียงแขงซึ่งครองเมืองสิงอยู่ยอมสวามิภักดิ์ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑[๔๔]

เหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ทำให้มีการอพยพเจ้านายและไพร่พลไทลื้อมาสู่ล้านนา คือ ครั้งสงครามเชียงตุง (พ.ศ. ๒๓๙๓ - ๒๓๙๗) ครั้งนั้นเมืองน่านส่งกองกำลังไปร่วมกับกองทัพราชอาณาจักรสยามและกองกำลังของเมืองอื่นๆ ทำสงครามเพื่อยึดครองเชียงตุง โดยมีสาเหตุมาจากเหตุการณ์ที่เจ้านายเมืองเชียงรุ่งเกิดทะเลาะแย่งชิงอำนาจกันเองแล้วหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ราชอาณาจักรสยาม ขุนนางข้าราชการราชอาณาจักรสยามเห็นว่าการจะขยายอำนาจเข้าไปเชียงรุ่งนั้น จำเป็นต้องยึดครองเชียงตุงให้ได้เสียก่อน จึงได้ส่งกองทัพใหญ่ไปเพื่อยึดครอง

---

[๔๒] สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), ๔๓๖ - ๔๓๗.

[๔๓] ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐, ๔๖๔, ๔๗๓, ๔๘๐.

[๔๔] รัตนาพร เศรษฐกุล, ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน, ๑๙.

เชียงตุง[๔๕] ในสงครามครั้งนั้น เมืองน่านได้กวาดต้อนเอาผู้คนจากสิบสองปันนาเข้ามาอยู่เมืองน่าน ปีถัดมาเมืองน่านก็ได้คนจากเชียงแขงเข้ามาอีก การอพยพโยกย้ายของชาวไทลื้อในระยะหลังนี้เกิดจากความต้องการหนีภัยสงครามและปัญหาทางการเมืองภายในบ้านเมืองของตนเองมากกว่าที่จะถูกกวาดต้อนเข้ามา จากที่ตั้งของเมืองน่านที่อยู่ใกล้ชิดกับสิบสองปันนาและลาวทำให้เมืองน่านได้รับเอาพลเมืองลื้อทั้งสองแหล่งเข้ามาอยู่เสมอ เส้นทางอพยพส่วนใหญ่จะอพยพเข้ามาจาก ๒ เส้นทางเป็นหลัก คือ เส้นทางที่ ๑ จากเชียงรุ่ง ผ่านเมืองลวง เข้าสู่เขตแดนพม่า ผ่านเมืองเชียงตุง ผ่านแม่สาย เข้าสู่ล้านนาตอนบน เส้นทางที่ ๒ จากเมืองอูใต้ ผ่านเมืองบาง เมืองสิง เข้าสู่ไทยที่เชียงของ ไปสู่เมืองน่าน (ภาพที่ ๑๓)

การอพยพของชาวไทลื้อทั้งจากสิบสองปันนา และทั้งจากบริเวณชายแดนที่บรรจบกันของสิบสองปันนา เชียงตุง ลาว และล้านนา ได้แก่ เมืองล้า เมืองเลน เมืองขอน เมืองยอง เมืองยู้ เมืองสิง เมืองหลวย เชียงแขง เชียงลาบ เมืองเงิน เมืองพวน และเมืองงอบ เข้าสู่ล้านนาและจังหวัดน่านนั้น นอกจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้เคียงกันแล้วยังมีข้อที่น่าสังเกตบางประการเกี่ยวกับเมืองเหล่านี้ ซึ่งน่าจะมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อในเมืองน่าน ตลอดจนการปรับตัวเข้ากับโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของเมืองน่าน รัตนาพร เศรษฐกุล[๔๖] สันนิษฐานเพิ่มเติมเป็น ๓ ประการ คือ

ประการแรก เมืองต่างๆ เหล่านี้เคยอยู่ใต้อำนาจของล้านนาในยุคสมัยที่ล้านนามีความเข้มแข็งทางการเมือง การยอมรับอำนาจทางการเมืองของรัฐที่เข้มแข็งกว่า เป็นแบบฉบับของรัฐแบบจารีตซึ่งมีอาณาเขตที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับอำนาจและความสามารถของผู้ปกครอง ยามที่ผู้ปกครองเข้มแข็งมีความสามารถในการรบก็จะขยายอำนาจออกไปครอบงำเมืองอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียง เมืองชายแดนเหล่านี้จึงเปลี่ยนเจ้าอธิราชอยู่เสมอ

ประการที่สอง การเดินทางไปมาหาสู่กันเป็นเรื่องปกติวิสัย ผู้คนของเมืองต่างๆ ในสิบสองปันนา เชียงตุง ลาว และล้านนา มีการเดินทางติดต่อกันอยู่เสมอ มีเส้นทางที่มักใช้กันมากจากเมืองน่านไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ไปยังเมืองเชียงฮ่อนและเมืองเชียงคอบ เมืองต่างๆ ที่เป็นถิ่นเดิมของชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน เช่น เมืองเงินนั้น เป็นเมืองที่มีแร่เงินและตะกั่วอยู่แถบภูเขา นอกจากนี้ ที่สำคัญยังเป็นจุดผ่านของเส้นทางการค้าเกลือ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อจากสิบสองปันนา ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นช่องทางการอพยพและตั้งถิ่นฐาน เพราะระยะทาง

---

[๔๕] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๔), ๑๔๕.

[๔๖] รัตนาพร เศรษฐกุล, ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน, ๒๓ – ๒๔.

ไม่ไกล สามารถเดินทางเข้าสู่น่านได้สะดวก พบว่ามีผู้อพยพหลายพันคนจากสิบสองปันนามาสู่เมืองน่าน เมืองสิงนั้นเป็นเมืองที่มีความสำคัญอยู่บริเวณชายแดนติดต่อระหว่างสามรัฐ คือ รัฐล้านนา รัฐเชียงตุง และรัฐสิบสองปันนา เป็นเมืองที่มีค่ายคูประตูหอรบพร้อมมีถนนหนทางเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความอุดมสมบูรณ์ดินดีน้ำดีเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน ระยะทางจากเมืองสิงไปเมืองเชียงรุ่งใช้เวลาเพียง ๘ วัน มักมีการอพยพของประชาชนอยู่เสมอ ปรากฏว่าราวช่วงแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ มีคนจากเชียงตุงมาตั้งหมู่บ้านอยู่ในเมืองสิง ๗ หมู่บ้าน มาจากเมืองสุน เมืองฮำของสิบสองปันนาอีก ๘ หมู่บ้าน

ประการที่สาม เมืองที่ชาวไทลื้ออาศัยอยู่บางเมืองเคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองน่านมาก่อน กฎหมายบางฉบับของน่าน ได้ระบุถึงศักดินาของเจ้าพระยาเลน เจ้าเมืองแขง เจ้าเมืองภูคา เจ้าเมืองหลวง เจ้าเมืองเชียงลาบ และเจ้าเมืองล้า แสดงถึงความสำคัญของเมืองเหล่านี้ในกลุ่มเมืองบริวารของน่าน เดิมน่านมีอาณาเขตทางทิศเหนือจดฝั่งแม่น้ำโขงที่เมืองเชียงของ ทางทิศตะวันตกจดเขตเชียงรายบริเวณแม่น้ำอิงวกเข้ามาเขตแม่น้ำยม และติดต่อกับลำปางและแพร่ทางทิศตะวันออก มีอาณาเขตที่ล่องตามลำแม่น้ำโขงลงมาถึงเมืองเชียงลม เชียงฮ่อนไปเมืองเงิน จดทิวเขาหลวงพระบางทางใต้ ส่วนทางทิศใต้ของน่านติดต่อกับเขตจังหวัดอุตรดิตถ์บริเวณบ้านผาเลือด อำเภอท่าปลา นอกจากนี้น่านยังมีเมืองสิง เมืองนัง เมืองหลวงน้ำทา เมืองภูคา เมืองเชียงลาบ และเมืองเชียงแขง ซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นเมืองขึ้น เมื่อกรุงเทพฯ เริ่มจัดปฏิรูปการปกครองหัวเมืองประเทศราชภาคเหนือได้มีการตราพระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่นที่ ร.ศ. ๑๑๖ กำหนดการปกครองแขวงน้ำของ มีเมืองคอบ เชียงลม เชียงฮ่อน และเมืองเงิน อยู่รวมกัน มีที่ว่าการอยู่ที่เมืองเชียงลม ปกครองโดยนายแขวง ๑ คน รองนายแขวง ๒ คน พร้อมด้วยสมุห์บัญชีและเสมียน ต่อมาเมืองเงิน เมืองเชียงฮ่อน เชียงลม และเมืองคอบได้ตกเป็นของฝรั่งเศส

จากการสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ในเขตจังหวัดน่านเพื่อเก็บข้อมูลวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัวของชาวไทลื้อในเขตจังหวัดน่านของ รัตนาพร เศรษฐกุล[๔๗] ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ พบว่ามีชาวลื้ออย่างน้อย ๕๘ หมู่บ้านในเขตอำเภอท่าวังผา จำนวน ๑๙ หมู่บ้าน อำเภอปัว จำนวน ๑๗ หมู่บ้าน อำเภอเชียงกลาง จำนวน ๖ หมู่บ้าน อำเภอทุ่งช้าง จำนวน ๑๕ หมู่บ้าน กิ่งอำเภอสันติสุข จำนวน ๑ หมู่บ้าน

การตั้งถิ่นฐานของชาวลื้อในหมู่บ้านต่างๆ เหล่านี้ไม่ถาวรตายตัว ในสมัยหลังมักมีการอพยพโยกย้ายถิ่น โดยเหตุผลส่วนตัวหรือทางครอบครัว เช่น ถ้าเป็นผู้ชายแต่งงานแล้วมักย้ายไปอยู่บ้านภรรยาตามธรรมเนียมของไทลื้อและไทยวน หรือเหตุผลทางเศรษฐกิจ เช่น มีปัญหาที่ทำกิน

---

[๔๗] รัตนาพร เศรษฐกุล, ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน , ๒๐ – ๒๒.

และปัญหาภัยธรรมชาติ จึงทำให้การขยายชุมชนของชาวไทลื้อออกไปจากถิ่นเดิมมีมากขึ้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในปัจจุบันจังหวัดน่านมีชาวไทลื้ออยู่แทบทุกหมู่บ้าน และผสมกลมกลืนเป็นเช่นเดียวกับไทยวนซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ มีการพูดภาษาไทลื้อในชีวิตประจำวันน้อยลง ยกเว้นหมู่บ้านที่ยังเป็นชุมชนไทลื้อล้วนๆ เท่านั้น

๘. คติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

สังคมชาวไทลื้อสมัยโบราณโดยเฉพาะในดินแดนสิบสองปันนาซึ่งเป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวไทลื้อในภูมิภาคนี้ มีคติความเชื่อที่เป็นหลักใหญ่ๆ อยู่ ๒ ประการ คือ คติความเชื่อเรื่องผี และคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา เพราะแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาของชาวไทลื้อ แต่อิทธิพลความเชื่อเรื่องผีนั้นเข้มแข็งมากในสังคมของชาวไทลื้อ แต่คติความเชื่อทั้งสองประการนี้ไม่มีความขัดแย้งกัน สามารถผสมผสานกลมกลืนในวิถีชีวิตประจำวันของชาวไทลื้อจนยากที่จะแยกออกจากกันได้

คติความเชื่อของชาวไทลื้อคือความพยายามของคนรุ่นก่อนๆ ที่หาคำตอบให้กับคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมตนเองหรือเกี่ยวกับตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์บ้าง จินตนาการบ้างเพื่อให้ได้คำตอบที่ผู้คนยอมรับแล้วส่งผ่านไปยังคนรุ่นหลังๆ จนกลายเป็นคติความเชื่อของชาวไทลื้อ ที่มีผลต่อพฤติกรรมและวิถีการดำรงชีวิตของทุกคน คติความเชื่อต่างๆ ถูกทำให้ขลังยิ่งขึ้นด้วยการประกอบพิธีกรรม ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงหมู่บ้านและเมือง การศึกษาคติความเชื่อของชาวไทลื้อ จะทำให้สามารถเข้าใจความคิด ทัศนคติ หรือโลกทรรศน์ ในการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อ และเห็นถึงพัฒนาการทางภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยบรรพชนชาวไทลื้อ

๘.๑ คติความเชื่อเรื่องผี

ชาวลื้อทุกชนชั้นมีคติความเชื่อและนับถือผีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผีบ้านผีเรือน เนื่องจากกลุ่มไทลื้อนับถือผีอย่างเหนียวแน่นมาก่อนที่จะได้รับพุทธศาสนา ซึ่งหลังจากที่รับพุทธศาสนาแล้วก็จะนำแนวความคิดที่สองฝ่ายนี้มาผสมผสานกันจนเกิดเป็นรูปแบบแนวคิดของตัวเอง และความเชื่อนี้สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณ ไม่ได้เป็นลักษณะเฉพาะของชนชาติใดชนชาติหนึ่ง[๔๘]

---

[๔๘] อมรา พงศาพิชญ์, <u>วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา</u> (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), ๕๒.

คติความเชื่อเรื่องผีของชาวไทลื้อเด่นชัดและมั่นคง ดังจะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมและการเข้าไปร่วมพิธีกรรมการเซ่นไหว้หรือเลี้ยงผีของชาวไทลื้อสิบสองปันนาทุกระดับ สิ่งที่บ่งชี้ถึงอิทธิพลของความเชื่อเรื่องผี คือ การที่ชาวไทลื้อไม่นิยมมีหิ้งพระไว้ที่บ้าน เพราะเห็นว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรมีไว้บูชาเฉพาะในวัดเท่านั้น ที่บ้านจึงมีเฉพาะหิ้งผีเหิน (เรือน) หรือเทวดาเรือนติดอยู่บนฝาผนังห้องใหญ่หรือห้องนอนของเจ้าของบ้านเท่านั้น ทุกหมู่บ้านจะมีหอผีบ้านหรือเทวดาบ้านของตนเอง ในระดับเมืองก็จะมีผีเมืองเทวดาเมือง ซึ่งมีจำนวนมากน้อยแตกต่างกันไปแต่ละเมือง[๔๙]

จากอดีตอันยาวนานคติความเชื่อถือผีได้ถูกหล่อหลอมเข้ากับ “ฮีตบ้านครองเมือง” ของชาวไทลื้อ ฮีตบ้านสิบสองมีระบุไว้ข้อหนึ่งว่า เมื่อตั้งหมู่บ้านแล้วต้องตั้งนายบ้านปกครอง และในขณะเดียวกันต้องตั้งใจบ้านและเทวดาบ้านควบคู่กันไป นายบ้านในฐานะผู้นำทางการเมืองการปกครองได้รับผลตอบแทนเป็นภาษี [๕๐] วิถีชีวิตของชาวไทลื้อมีผีเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะผีมีอยู่ทั่วไป บทบาทของผีอารักษ์คือคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนอำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดกับสมาชิกในครัวเรือนหรือในชุมชนหรือสถานที่นั้นๆ เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับการดำรงชีวิตของคน ผีอารักษ์ทุกระดับตั้งแต่ระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ไปจนถึงเมือง จะต้องมีหออยู่และมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงดูตามเวลาจารีตเดิม ถ้าละเลยชาวบ้านเชื่อว่าจะนำภัยพิบัติมาสู่บ้านเมือง จึงต้องดูแลเลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญเพื่อผีเหล่านี้จะได้อำนวยความอุดมสมบูรณ์และปกป้องคุ้มครองชาวบ้านชาวเมืองให้อยู่ดีกินดี

จึงกล่าวได้ว่า การนับถือผีของกลุ่มไทลื้อจังหวัดน่านนั้น เป็นการสร้างศูนย์รวมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มไทลื้อแต่ละหมู่บ้าน โดยชาวบ้านได้ถูกตอกย้ำด้วยการต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปีและเป็นการแสดงอัตลักษณ์ให้แก่ตนเอง เพื่อบ่งบอกที่มาที่ไปของตนเองอยู่เสมอว่า พวกตนมีถิ่นฐานดั้งเดิมที่เป็นหลักแหล่งเป็นของตนเอง มีอาณาจักรเป็นของตนเอง มีเจ้าเมืองที่ดูแลปกครองตนเอง เพื่อแสดงให้เห็นว่ากลุ่มไทลื้อไม่ใช่กลุ่มชนที่เป็นชนกลุ่มน้อยด้อยวัฒนธรรม และหาที่มาที่ไปของชาติพันธุ์ตนเองไม่ได้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความภาคภูมิใจที่ถูกปลูกฝังจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผี

---

[๔๙] ยรรยง จิระนคร (เจีย แยนจอง) และ รัตนาพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา, ๒๒๓ - ๒๒๔.

[๕๐] ทวี สว่างปัญญางกูร, ฮีตบ้าน ๑๒ คลองเมือง ๑๔ ประเพณี ๑๕ คลองค้า ๑๖ (เชียงใหม่ : โครงการล้านนา – สิบสองปันนา ศึกษาและโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๕), ๑.

๘.๒ คติความเชื่อเรื่องขวัญ

ขวัญมีความสำคัญมากในสังคมชาวล้านนา เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องของชีวิตและความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นรากฐานของความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ อีกทั้งยังได้สะท้อนลักษณะของความเชื่อแบบดั้งเดิมที่พบเห็นกันโดยทั่วไป ขวัญเป็นเรื่องความลึกลับทางจิตใจโดยเชื่อว่าเป็นพลังที่ช่วยให้ทุกสิ่งทุกอย่างมีชีวิต ความคิดเช่นนี้จะไม่แยกแยะระหว่างโลกทางวัตถุกับโลกทางนามธรรม ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ พืช และสิ่งของ ต่างก็มีขวัญ ซึ่งจะเห็นได้จากพิธีกรรมการเรียกขวัญของชาวล้านนาจะมีทั้งขวัญ คน สัตว์ ข้าว วัวควาย บ้านเรือน และสิ่งต่างๆ เป็นต้น จากการได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธในดินแดนล้านนานั้น ทำให้ขวัญถูกนำไปอยู่กับความเชื่อเรื่องเคราะห์และบุญบาปมากยิ่งขึ้น ดังนั้นในพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญจึงได้ควบคู่ไปกับพิธีสืบชะตาต่างๆ ด้วย

ความเชื่อเรื่องขวัญของล้านนาเป็นความเชื่อที่เกี่ยวพันกับชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ชาวล้านนาถือว่าขวัญมีธรรมชาติเป็นของตัวเอง และมีพลังอำนาจคอยเฝ้ารักษาคนและสิ่งต่างๆ ตลอดเวลา ถ้าหากขวัญหนีหายออกไปจากร่างกายแล้วย่อมจะทำให้ผู้ที่เป็นเจ้าของขวัญนั้นเจ็บป่วยหรือร่างกายและจิตใจผิดปกติ ดังนั้นวิธีการที่เรียกสิ่งนี้กลับมาให้เจ้าของมีกายและจิตใจสมบูรณ์ก็คือการจัดพิธีกรรมเรียกขวัญหรือสู่ขวัญ ปัจจุบันนี้พิธีกรรมดังกล่าวยังมีอิทธิพลต่อคนไทในสังคมล้านนาและสังคมอื่นๆ อยู่ ซึ่งนอกจากจะโยงความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติไปสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ แล้ว ยังได้พบว่าความเชื่อดังกล่าวได้ใช้เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมที่ผิดต่อศีลธรรมและจารีตประเพณีในฐานะที่เป็นบรรทัดฐานของชุมชน ขณะเดียวกันพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญต่างๆ ก็จะมีวรรณกรรมใช้กล่าวเรียกขวัญแบบสอดแทรกเนื้อหาคุณธรรมทางพุทธศาสนา [๕๑]

๘.๓ คติความเชื่อในพระพุทธศาสนา

กลุ่มไทลื้อในจังหวัดน่านได้รับเอาศาสนาพุทธนิกายเถรวาทก่อนที่จะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดน่าน เมื่อครั้งที่รัฐเชียงตุงและรัฐสิบสองปันนาเป็นเมืองบริวารของอาณาจักรล้านนาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พัฒนาการของพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนามีอิทธิพลต่อกลุ่มไทลื้อในรัฐเชียงตุงและรัฐสิบสองปันนาจนคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาได้หยั่งรากฝังลึก

---

[๕๑] ญาวิณีย์ ศรีวงศ์ราชการ , “ศึกษาแนวคิดปรัชญาเรื่อง “ขวัญ” ในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), ง-จ.

ในกลุ่มชาวไทลื้อทุกกลุ่ม แม้กระทั่งกลุ่มไทลื้อที่อพยพไปสู่สถานที่ต่างๆ ในภูมิภาคนี้ ทั้งในประเทศลาวและประเทศไทยด้วย

ชาวไทลื้อนิยมนำพระพุทธรูปไม้แกะสลักขนาดเล็กถวายให้วัดเนื่องจากไม่นิยมเก็บพระพุทธรูปไว้บูชาในบ้าน โดยมักจะตั้งไว้บนฐานชุกชีข้างพระประธานในวิหาร จึงมักจะพบพระพุทธรูปไม้จำนวนมากในวิหารไทลื้อแทบทุกแห่ง ซึ่งเป็นรูปแบบพื้นบ้านลักษณะเดียวกับพระพุทธรูปไม้แกะสลักของลาว ที่ชาวอีสานนิยมสร้างถวายวัดเช่นกัน[๕๒]

๕. พุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาและน่าน

พุทธศตวรรษที่ ๑๙ อาณาจักรหริภุญชัยเสียเอกราชให้แก่พญามังรายในปี พ.ศ. ๑๘๒๔ และพญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองหลวงในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ หลังจากที่พระองค์สถาปนาอาณาจักรล้านนาแล้ว ทรงรับเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทจากอาณาจักรหริภุญชัยเข้ามาสู่อาณาจักรของพระองค์ด้วย[๕๓] และในรัชสมัยของพญามังรายนั้น พระองค์มีความสัมพันธ์กับพ่อขุนรามคำแหงกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยทั้งโดยส่วนพระองค์และทางการเมืองการปกครอง และในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ซึ่งพระองค์ได้รับสั่งให้ไปอาราธนาพระสงฆ์จากนครศรีธรรมราช เพื่อให้เข้ามาสืบต่อและเผยแพร่พระพุทธศาสนาแทนพระสงฆ์นิกายเดิมครั้งขอมปกครองสุโขทัย เมื่อล้านนารับเอาพระพุทธศาสนาจากสุโขทัยเข้ามาจึงทำให้ล้านนานับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ตามไปด้วย[๕๔]

---

[๕๒] ชมรมล้านนาคดีและวิทยาลัยครูเชียงใหม่, รวมบทความทางวิชาการไทลื้อ : เชียงคำ (เชียงใหม่ : ม.ป.ท, ๒๕๒๕), ๗๓.

[๕๓] ปริญญา กายสิทธิ์, "ประวัติพุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๑๒ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑" (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘), ๗.

[๕๔] แสง มนวิทูร, ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในลานนาไทย ในรายงานการสัมมนาวรรณกรรมลานนา เล่ม ๑ (เชียงใหม่ : สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗), ๗๔.

จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพญาผายู (พ.ศ. ๑๘๗๙–๑๘๙๘) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่[๕๕] กล่าวถึงว่า *"...ชอบด้วยทสพิธราชธัมม์ ยินดีในวรพุทธสาสนา"* เข้าใจว่าตลอดรัชสมัยพระองค์ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนา

ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ปรากฏออกมาอย่างเห็นได้ชัดนับตั้งแต่รัชสมัยของพญากือนา (พ.ศ. ๑๘๙๘–๑๙๒๙) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท พญากือนาได้แต่งราชทูตให้ถือพระราชสาส์นไปทูลขอพระมหาสุมนเถรจากพระยาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย เมื่อพ.ศ. ๑๙๑๒ พระมหาสุมนเถระเดินทางมาสู่อาณาจักรล้านนาพร้อมทั้งอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย[๕๖] พญากือนารับสั่งให้สร้างวัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก ให้เป็นที่จำพรรษาของพระมหาสุมนเถระ และทรงสร้างพระธาตุดอยสุเทพสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ที่พระมหาสุมนเถระนำมาเผยแพร่ในนครเชียงใหม่ ได้รับการยอมรับนับถืออย่างกว้างขวาง ในไม่ช้านครเชียงใหม่ได้กลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในล้านนาแทนหริภุญชัย บรรดาหัวเมืองใกล้เคียง คือ ลำพูน ลำปาง เชียงราย เชียงแสน เป็นต้น ได้ปรับเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์กันมากมาย พระภิกษุสงฆ์จากสำนักต่างๆ ทั้งใกล้ไกลพากันมาศึกษาพระธรรมวินัยที่วัดปุบผารามหรือวัดสวนดอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาแห่งพระไตรปิฎกนั้น พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาสมัยนี้ถือว่ามีความเชี่ยวชาญอย่างมาก[๕๗]

ในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้เป็นระหว่างที่พระยาผานองได้ครองเมืองปัวเมื่อ พ.ศ.๑๘๖๕ และพระยาผากองได้สร้างเมืองน่านเมื่อ พ.ศ.๑๙๑๑ ต่างก็ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนามาจากสุโขทัยด้วยเช่นกัน โดยมีเมืองแพร่ ซึ่งเป็นเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดน่าน น่าจะเป็นทางผ่านจากสุโขทัย โดยติดต่อทางลุ่มน้ำยมซึ่งไหลผ่านทั้งแพร่ ศรีสัชนาลัยและสุโขทัย[๕๘]

---

[๕๕] คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ปริวรรตและตรวจสอบชำระ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘), ๓๙.

[๕๖] บำเพ็ญ ระวิน, มูลศาสนาญาณคัมภีร์และตำนานพระญาณคัมภีร์ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), ๖.

[๕๗] สมหมาย เปรมจิตต์, พระพุทธศาสนา ใน มรดกเชียงใหม่ภาค ๑ (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์), ๒๕๔๐), ๒๗ - ๒๘.

[๕๘] กรมศิลปากร, เมืองน่าน (กรุงเทพฯ : โมเดอร์นเพรส,๒๕๓๐), ๒๘.

จากศิลาจารึกที่วัดช้างค้ำจังหวัดน่านมีตอนหนึ่งที่กล่าวถึงเมืองในขอบเขตของเมืองน่านไว้ ว่าประกอบด้วยเมืองแพร่ เมืองงาว เมืองน่านและเมืองพลั่ว สำหรับเมืองแพร่นั้นมีเรื่องราวที่กล่าวถึงในสมัยหลังว่าเจ้าเมืองแพร่เคยได้เข้ามายึดครองเมืองน่านและเจ้าเมืองแพร่สองพี่น้องก็ได้ขึ้นครองเมืองน่านอยู่ระยะหนึ่ง [๕๙]

พงศาวดารเมืองน่านได้กล่าวถึงพระยาการเมืองว่าได้เคยไปที่เมืองสุโขทัยในสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทเพื่อช่วยสร้างวัด และยังได้รับพระราชทานวัตถุบูชา เช่นพระธาตุและพระพิมพ์กลับมา ซึ่งพระยาการเมืองได้นำไปบรรจุไว้ที่พระธาตุแช่แห้งและสร้างเวียงแช่แห้งขึ้น ส่วนในหนังสือมูลศาสนาของล้านนาได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระมหาธรรม-ราชาลิไทว่าได้ส่งพระสงฆ์รูปหนึ่งมายังเมืองน่าน

นอกจากนั้นยังยืนยันความสัมพันธ์จากหลักฐานทางโบราณคดีด้วย เช่น พระพุทธรูปที่วัดพระเจ้าทองทิพย์และวัดบ้านกอก มีการทำสังฆาฏิเป็นริ้วลักษณะคล้ายพระพุทธรูปที่วัดพระศรีมหาธาตุ(เชลียง)

ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๕ – ๒๐๓๐) พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ส่งเสริมและเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างจริงจังและกว้างขวางกว่ารัชกาลใดๆ เพราะเป็นช่วงที่พระสงฆ์ชาวล้านนามีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีอย่างสูง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากรัชกาลก่อนๆ ที่ได้มีการสร้างพื้นฐานการศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีไว้ [๖๐] พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ได้เผยแพร่ออกไปยังดินแดนใกล้เคียง เช่น รัฐเชียงตุง รัฐสิบสองปันนา เป็นต้น

เมื่อ พ.ศ.๑๙๙๓ พระเจ้าติโลกราชยกทัพเข้าตีเมืองน่านทำให้เจ้าเมืองต้องอพยพหนีไป เป็นเหตุให้เมืองน่านถูกผนวกรวมเข้ากับล้านนาเช่นเดียวกับเมืองแพร่ที่ถูกยึดไปก่อนหน้านั้นแล้ว หลังจากนั้นผู้ครองเมืองก็มาจากทางราชสำนักล้านนาทั้งสิ้น อย่างไรก็ดีสุโขทัยยังคงมีบทบาทต่อเมืองน่านทั้งเรื่องการเมืองและศาสนาอยู่

ในปี พ.ศ. ๒๐๖๖ กษัตริย์แห่งล้านช้างทรงส่งราชทูตมายังราชสำนักนครเชียงใหม่ เพื่อทูลขอคณะสงฆ์และคัมภีร์พระไตรปิฎก เพื่อนำไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรนั้น ซึ่งตรง

---

[๕๙] กรมศิลปากร, เมืองน่าน,๓๒.

[๖๐] พระรัตนปัญญา, ชินกาลมาลีปกรณ์ (พระนคร : บูรพาสาส์น, ๒๕๑๗), ๑๒๙.

กับรัชสมัยของพระเมืองแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๘ - ๒๐๖๘) และพระองค์ทรงอาราธนาพระเทพมงคลเถระเป็นหัวหน้าไปพร้อมด้วยพระไตรปิฎก ๖๐ พระคัมภีร์[๖๑]

ในรัชสมัยของพระเมืองแก้วเป็นช่วงระยะเวลาที่ปรากฏความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์อย่างเด่นชัดที่สุดจนถือว่าเป็น “ยุคทองแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาทในล้านนา”

ในยุคนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางสู่ดินแดนใกล้เคียง โดยเฉพาะดินแดนทางเหนือและทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของล้านนา คือ รัฐเชียงตุง เมืองเชียงทองหรือหลวงพระบาง และรัฐสิบสองปันนา กลุ่มชนในอาณาบริเวณเหล่านี้มีเชื้อสายชาติพันธุ์กลุ่มไทลื้อ ไทยอง และไทเขิน ซึ่งมีการนับถือพระพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง คือ มีการเคร่งครัดในพระธรรมวินัยเป็นอย่างมาก เช่น ชาวไทลื้อจะต้องไปวัดในวันพระ จะต้องร่วมกิจกรรมทางศาสนาซึ่งถือว่าเป็นการทำบุญ ชาวลื้อมี “ประเวณี ๑๕” ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และมีประเพณีสิบสองเดือนที่เป็นกิจกรรมของพระพุทธศาสนา เป็นต้น ดังมีคำกล่าวว่า “*เข้าวรรษาผ้าปีผืน ธรรมปีผูก อันนี้ ภะคาก่า (บรรดา) เป็นคนถือศาสนพระเจ้าโคตมนี้ขาดบ่อได้*” [๖๒] แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ โดยทุกคนในชุมชนต้องมีบทบาทในพิธีกรรม ถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องอุทิศทั้งแรงกายและทรัพย์สินเพื่อทำนุบำรุงศาสนา

๕.๑ อิทธิพลพระพุทธศาสนาที่มีต่อกลุ่มไทลื้อด้านคติความเชื่อ

กลุ่มไทลื้อมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า อันเนื่องจากการอบรมสั่งสอนให้ยึดมั่นต่อประเพณีอันดีงามในพระพุทธศาสนา การมีศรัทธาในพระพุทธศาสนากลุ่มไทลื้อถูกปลูกฝังตั้งแต่ชนชั้นผู้ปกครองลงมา กลุ่มไทลื้อจึงยึดถือคติทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างเหนียวแน่นมั่นคง โดยเฉพาะคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มไทลื้อ ดังนี้

---

[๖๑] ปริญญา กายสิทธิ์, “ประวัติพุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๒ – ๒๑๐๑”, ๑๑ – ๑๒.

[๖๒] เจีย แยนจอง (ยรรยง จิระนคร), “สืบค้นบ่อเกิดนิทานเจ้าสุธนและวิเคราะห์ความสัมพันธ์อย่างใกล้ระหว่างสิบสองปันนาและล้านนาในสมัยโบราณ,” ใน จุลสารงานวิจัย ฉบับรวมเล่มที่ ๒-๔ ปี ๑๙๘๑ (คุนหมิง :สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์มณฑลยูนนาน, ๑๙๘๑), ๑๙.

๑) คติความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

กฎแห่งกรรมในที่นี้ หมายถึง ความเชื่อที่ประยุกต์ความเชื่อระดับชาวบ้านเข้ากับคติทางพระพุทธศาสนา แต่มิใช่หลักกฎแห่งกรรมที่เป็นหลักธรรมอันแท้จริงของพระพุทธศาสนา เช่น เชื่อว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะกรรมเก่า เชื่อว่าการสร้างกุศลผลบุญอยู่สม่ำเสมอจะทำให้ประสบความสุขความเจริญ เป็นต้น ความเชื่อเช่นนี้ทำให้ชาวไทลื้อเกิดคติการทำบุญมาก ไม่ว่าการสร้างวัด สร้างเจดีย์ สถูป สร้างธรรมคัมภีร์ รวมทั้งการสร้างสัตภัณฑ์และเสนาสนะต่างๆ ถวายมากมาย

๒) คติความเชื่อเรื่องภพ-ชาติ

เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องจากความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ชาวไทลื้อมีความเชื่อว่าภพที่แล้วมีและภพหน้ามี ดังนั้น พิธีกรรมหรือแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการทำบุญเพื่อไปเกิดในภพหน้าจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เช่น การเสียสละทรัพย์ แรงกาย เพื่อการทำบุญในพระพุทธศาสนาเป็นต้น

ระบบแนวคิดความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและภพชาติของชาวไทลื้อนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวไทลื้อมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ซึ่งทุกคนไม่ว่าจะเป็นเด็ก หนุ่มสาว ผู้ใหญ่ และผู้เฒ่าผู้แก่ จะมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นประจำไม่ได้ขาด

๕.๒ อิทธิพลพระพุทธศาสนาที่มีต่อกลุ่มไทลื้อด้านประเพณีพิธีกรรม

เมื่อชาวไทลื้อได้นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนาที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่ประชาชน คือพระพุทธศาสนาระดับชาวบ้านซึ่งมีการแสดงออกทางจารีตประเพณีพิธีกรรมมากกว่าทางการศึกษาและเป็นเรื่องที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อโดยตรง ไม่เป็นที่แพร่หลายในชุมชนอื่น

คติความเชื่อในด้านประเพณีพิธีกรรมนั้น เป็นการผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องผีของชาวไทลื้อกับพระพุทธศาสนา บางอย่างก็ก้ำกึ่งระหว่างพุทธกับผี และบางอย่างก็เป็นการปรับประยุกต์เข้าด้วยกันจนกลายเป็นพิธีกรรมแบบพุทธ ยกตัวอย่างเช่น พิธีกรรมบูชาใจบ้าน ประเพณีสลากภัต ประเพณีเทศน์มหาชาติ หรือที่ล้านนาเรียกว่าประเพณีการตั้งธรรมหลวง เป็นต้น

ประเพณีตั้งธรรมหลวงที่จัดขึ้นตามวัดไทลื้อในเขตจังหวัดน่านในปัจจุบันนั้นถือว่าเป็นประเพณีสำคัญประจำปี บางวัดถ้าปีใดจัดประเพณีสลากภัต แล้วก็จะไม่จัดประเพณีตั้งธรรมหลวง แต่ถ้าปีใดมีประเพณีตั้งธรรมหลวงก็จะไม่มีประเพณีสลากภัต แต่ทั้งนี้บางวัดก็แบบจะไม่จัดประเพณีตั้งธรรมหลวงเลยเนื่องจากสภาพสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไป คนไปวัดกันน้อยลง และคนก็ไม่ได้มีศรัทธามากดังเช่นในอดีต รวมไปถึงรูปแบบการเข้าถึงศาสนาที่อาจจะง่ายขึ้นคืออาจไม่

จำเป็นต้องฟังเทศน์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ให้จบภายในวันเดียวก็ได้ นอกจากนั้นอาจจะเนื่องจากการจัดเทศน์มหาชาติแต่ละครั้งต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก ทำให้ประเพณีนี้จะมีขึ้นนานๆ ครั้งเท่านั้น[๖๓]

จากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวไทลื้อที่มีมาช้านานแล้วนั้น สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในประเพณีต่างๆ ซึ่งมีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดแนวคิดที่สอดคล้องกับองค์ประกอบต่างๆ ดังนั้น สิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาของชาวไทลื้อ ผู้ที่ต้องศึกษาวิจัยจึงต้องคำนึงถึงความจริงข้อนี้เป็นหลักก่อน เช่นเดียวกันกับวัตถุไทยทานของไทลื้อที่เรียกว่า “สัตภัณฑ์”

---

[๖๓] สัมภาษณ์ พระอาจารย์คงศิลป์ วัดหนองบัว, อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ๑๓ มกราคม ๒๕๕๒.

บทที่ ๓
สัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน

หลังจากที่เจ้าอัตถวรปัญโญได้ครองเมืองน่านและเป็นส่วนหนึ่งของกรุงรัตโกสินทร์ใน พ.ศ. ๒๓๓๔ บ้านเมืองจึงเริ่มสงบเรียบร้อย ทำให้งานศิลปกรรมของเมืองน่านได้รับการฟื้นฟูขึ้นจากการลอกเลียนแบบของเดิม หรือรับอิทธิพลจากภายนอก เช่น ศิลปะรัตนโกสินทร์ ศิลปะลาว หรือศิลปะพม่าเข้ามาผสมผสานกับฝีมือช่างพื้นเมือง ทำให้งานในช่วงนี้มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามอิทธิพลที่ได้รับ[๑]

การศึกษาสัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน ถือว่ามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสัตภัณฑ์ของกลุ่มชาติพันธ์อื่น เช่น ไทยวน หรือไทใหญ่ สัตภัณฑ์ที่พบในจังหวัดน่านนั้นมักจะพบอยู่ภายในวิหารของวัดไทลื้อ ดังนั้นจึงศึกษารูปแบบและแนวคิดของสัตภัณฑ์ร่วมกับบริบทของวัดแห่งนั้นด้วย

๑. ลักษณะของสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดที่พบในจังหวัดน่าน

ด้วยความศรัทธาในพุทธศาสนารวมกับรสนิยมทางศิลปะของช่างชาวไทลื้อ ทำให้เกิดสัตภัณฑ์แบบ “ขั้นบันได” ขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นเชิงเทียนของล้านนาที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเชิงเทียนของกลุ่มไทยวนที่มักพบได้มากในเขตจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง ขณะที่เชิงเทียนของไทลื้อนั้นพบได้ที่จังหวัดน่านและจังหวัดแพร่ ซึ่งจังหวัดดังกล่าวนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อได้อพยพย้ายถิ่นมาอาศัยอยู่จำนวนมาก แต่เมื่อเทียบจำนวนที่พบแล้ว สัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อนั้นมีจำนวนน้อยกว่ามาก โดยเฉพาะในปัจจุบันขณะที่สัตภัณฑ์แบบสามเหลี่ยมของกลุ่มไทยวนมีการสร้างใหม่ขึ้นมาอยู่เสมอ ขณะที่สัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อนั้นแทบจะไม่มีการสร้างขึ้นมาใหม่เลย อาจจะเนื่องจากหน้าที่การใช้งานของสัตภัณฑ์นั้นถูกลดความสำคัญลงไปพร้อมๆ กับประเพณีที่เคยมีในอดีต รวมทั้งวัสดุที่ทำจากไม้ยิ่งทำให้เสี่ยงที่จะทำให้เกิดไฟไหม้ได้ แต่จากการสำรวจแสดงให้เห็นว่าแต่ละวัดนั้นพยายามที่จะเก็บรักษาสัตภัณฑ์ของตนไว้ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้วางไว้ใน

---

[๑] กรมศิลปากร, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลป (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๐), ๘๖.

ตำแหน่งเดิมที่ด้านพระประธานแล้วก็ตาม ขณะที่บางวัดก็ได้นำกลับมาวางไว้ที่หน้าพระประธานเช่นเดิมแต่ก็ไม่ได้ใช้จุดเทียนดังหน้าที่เช่นเดิม แต่ได้นำมาวางพระพุทธรูปขนาดเล็ก หรือกระถางธูปแทน ส่วนเทียนนั้นอาจจะจุดเมื่อมีงานสำคัญประจำปีเท่านั้น และจะจุดก็ต่อเมื่อเริ่มพิธีแต่พอพิธีเสร็จสิ้นก็จะดับไป

สัตภัณฑ์ของชาวไทลื้อนั้นมีลักษณะคล้ายขั้นบันไดลดหลั่นกันลงมา บางชิ้นไม่มีขั้นบันไดแต่เป็นแผ่นกระดานลาดเอียงลงมา บางชิ้นมี ๓ ขั้น บางชิ้นมี ๖ ขั้น บางชิ้นมี ๙ ขั้น การตกแต่งลวดลายส่วนใหญ่จะประดับอยู่ที่แผงไม้ที่ประกบด้านข้าง และด้านหน้าตัดของขั้นบันได ส่วนวัสดุที่นิยมนำมาประดับนั้นเช่นกระจกสี ทองคำเปลว ไม้แกะสลัก ส่วนด้านหลังนั้นมักเปิดโล่ง

๒. สัตภัณฑ์ไทลื้อจังหวัดน่านที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษานี้ได้ทำการรวบรวมสัตภัณฑ์ที่อยู่ในวัดของชาวไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทำให้ทราบว่าสัตภัณฑ์ถูกวางไว้ด้านข้างและไม่ได้ถูกนำมาใช้งานคงเป็นเช่นเดียวกับวัดของชาวไทยวนในปัจจุบัน โดยสามารถรวบรวมข้อมูลได้ทั้งหมด ๖ ชิ้น จาก ๖ วัด ในเขตตำบลไชยวัฒนา ตำบลวรนคร อำเภอปัว, ตำบลป่าคา ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา, ตำบลเปือ อำเภอเชียงกลาง และตำบลนาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง ดังนี้

๒.๑ สัตภัณฑ์วัดต้นแหลง

วัดต้นแหลงตั้งอยู่ที่ บ้านต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๓๙๐[๒] ก่อนจะย้ายมาฝั่งตรงข้ามแม่น้ำเนื่องจากน้ำกัดเซาะตลิ่ง ตัววิหารปัจจุบันน่าจะสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕[๓] มีขนาด กว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๙ เมตร อุโบสถของวัดเป็นลักษณะอาคารแบบไทลื้อที่มีการผสมผสานลักษณะแบบพื้นบ้านทรงฮ่างหงส์[๔] ฐานของ

---

[๒] กรมศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๘ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ,๒๕๓๒), ๑๓๘.

[๓] ชัยวุฒิ บุญอเนก, “วิหารไทลื้อเมืองน่าน : รูปแบบและคติความเชื่อ” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), ๑๖.

[๔] สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สถาปัตยกรรมวัดไทยลื้อในเขตจังหวัดน่าน (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐), ๓.

วิหารประดับด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงาย ซึ่งพบที่สิบสองปันนาด้วยเช่นกัน[๕] หลังคาคล้ายกับที่วัดดอนมูล แตกต่างกันตรงที่วัดดอนมูลจะมีหลังคา ๒ ชั้น ส่วนที่วัดต้นแหลงจะเป็นหลังคาซ้อนกัน ๓ ชั้น แต่ละชั้นมีช่องลม มุมหลังคาชั้นล่างประดับรูปนาคสะดุ้ง ๓ เศียร (ภาพที่ ๑๔) ภายในมีเครื่องสูงและธรรมาสน์อยู่ทางขวามือของพระประธานเมื่อพิจารณาจากลวดลายแล้วน่าจะสร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน (ภาพที่ ๑๕-๑๖)

ภายในพบสัตภัณฑ์แบบขั้นบันได ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระประธาน มีขนาดกว้าง ๖๓ ซ.ม. สูง ๑๔๕ ซ.ม. ลึก ๑๑๖ ซ.ม. (ภาพที่ ๑๗) ทำจากไม้เนื้อแข็ง ลงพื้นด้วยสีดำและสีแดง ปิดทองแผ่นฉลุ ลายดอกไม้ (ภาพที่ ๑๘) ฐานล่างมีลักษณะคล้ายกล่องไม้สี่เหลี่ยมที่มีบันได ๖ ขั้น อยู่ด้านหน้า ที่หัวเสาราวบันไดมีไม้ที่กลึงส่วนยอดคล้ายฐานปัทม์ทำหน้าที่เป็นเชิงเทียน (ภาพที่ ๑๙) ราวบันไดด้านล่างสุดหักหายไป แต่สันนิษฐานว่าแต่เดิมคงจะประดับเศียรนาค ด้านบนของตระพักบันไดเป็นที่ตั้งของฐานไม้ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีการเจาะช่องที่ท้องไม้ด้านละ ๓ ช่อง ในช่องนี้บางช่องยังคงเห็นการประดับกระจกของเดิมอยู่ (ภาพที่ ๒๐) ที่มุมด้านบนทั้งสี่ของฐานเป็นที่ตั้งของเสาไม้ที่เป็นเชียงเทียน ที่กึ่งกลางของด้านหลังมีเชิงเทียนที่มีความสูงกว่ายอดอื่น โดยยอดที่ขนาบข้างซ้ายขวามีความสูงลดลงมาตามลำดับ เสาทั้ง ๕ นี้มีแผ่นไม้ตีล้อมไว้ทำให้ด้านบนสุดของสัตภัณฑ์มีลักษณะคล้ายกระบะ

สัตภัณฑ์ชิ้นนี้คงผ่านการซ่อมแซมมาแล้ว โดยสังเกตสีในบางจุดที่แตกต่างกันแต่โดยรวมแล้วยังคงของเดิมอยู่มาก

๒.๒ สัตภัณฑ์วัดหนองบัว

วัดหนองบัวตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นราว พ.ศ.๒๔๒๕ เป็นวิหารไทลื้อทรงโรง ขนาดประมาณ ๑๒ เมตร ยาว ๑๔ เมตร กล่าวคือเป็นรูปแบบที่ผสมผสานเอกลักษณ์ของท้องถิ่นโดยใกล้เคียงกับวิหารของล้านนา[๖] (ภาพที่ ๒๑) แต่องค์ประกอบภายในก็ปรากฏรูปแบบของศิลปะแบบไทลื้อผสมอยู่ เช่น งานจิตรกรรม พระพุทธรูปประธานซึ่งมีฐานชุกชีติดกับผนังวิหารด้านหลัง และ ธรรมาสน์ที่ลงพื้นด้วยสีแดงตกแต่งลายด้วยสีทอง (ภาพที่ ๒๒) ลวดลายบางส่วนเป็นอิทธิพลจากจีน เช่น ลายประแจจีน

---

[๕] องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน, เล่าเรื่องวรนคร (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๕), ๕๑.

[๖] ชัยวุฒิ บุญอเนก, “วิหารไทลื้อเมืองน่าน : รูปแบบและคติความเชื่อ”, ๕๒.

ส่วนสัตภัณฑ์ที่พบภายในวัดหนองบัวนั้น มีขนาดกว้าง ๘๓ ซม. สูง ๑๓๐ ซม. ลึก ๑๑๕ ซม. แต่เดิมถูกนำไปวางทางด้านขวาของพระประธาน แต่ปัจจุบันได้นำกลับมาวางไว้ด้านหน้าพระประธานแต่ก็มิได้มีการใช้งานแล้ว (ภาพที่ ๒๓) สัตภัณฑ์ชิ้นนี้ทำจากแผ่นไม้เนื้อแข็ง ลงพื้นด้วยสีแดงเช่นเดียวกับธรรมาสน์ ตกแต่งด้วยการปิดทองแผ่นฉลุลายเครือเถา (ภาพที่ ๒๔) และกินรี (ภาพที่ ๒๕) สัตภัณฑ์มีลักษณะเป็นขั้นบันไดจำนวน ๗ ขั้น ที่มีราวบันไดเป็นรูปนาค โดยบันไดแบ่งออกเป็น ๓ ช่องทาง (ภาพที่ ๒๖) ตรงกับราวบันไดด้านบนสุดประดับด้วยเชิงเทียน ๔ แท่ง (ภาพที่ ๒๗) บันไดช่องกลางจะมีขั้นล่างสุดสูงกว่าบันไดที่ขนาบซ้ายขวา และการประดับตกแต่งก็แตกต่างกัน กล่าวคือหน้าตัดของขั้นบันไดช่องกลางแต่ละขั้นตกแต่งด้วยกระจกรูปกลมขั้นละ ๓ ช่อง (ภาพที่ ๒๘) ส่วนหน้าตัดของขั้นบันไดซ้ายขวาจะประดับกระจกรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่เกือบเต็มพื้นที่ (ภาพที่ ๒๙) ล่างสุดเป็นฐานหน้ากระดานเตี้ย ๆ ด้านข้างมีห่วงโลหะสำหรับยกเคลื่อนย้ายข้างละ ๒ ห่วง

สัตภัณฑ์ชิ้นนี้คาดว่าคงยังไม่มีการซ่อมแซมเท่าใดนักเพราะสภาพชำรุดเสียหายอยู่บ้าง เช่น แผ่นไม้ด้านข้างก็หลุดร่วง ลวดลายสีสีสันลบเลือน กระจกที่ประดับหลุดร่วงหรือแตกชำรุดบ้างบางชิ้น

๒.๓ สัตภัณฑ์วัดร้องแง

วัดร้องแงตั้งอยู่บ้านร้องแง ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๒๓๑๐[๗] เป็นวิหารไทลื้อทรงโรงคล้ายกับวัดหนองบัว มีการบูรณะครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๙ โดยการทาสีใหม่ทั้งวิหาร เปลี่ยนหลังคา ซ่อมแซมหน้าบัน เสา และพระประธาน (ภาพที่ ๓๐) ภายในมีธรรมาสน์อยู่ฝั่งขวาเยื้องไปทางด้านหน้าของพระประธาน ลงพื้นด้วยสีแดงและตกแต่งลวดลายด้วยการปิดทอง ด้วยรูปแบบของลวดลายที่ปรากฏคาดว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับสัตภัณฑ์

สัตภัณฑ์ที่วัดร้องแง มีขนาดกว้าง ๗๖ ซม. สูง ๑๕๙ ซม. ลึก ๑๓๐ ซม. ทำจากไม้เนื้อแข็ง ลงพื้นด้วยสีแดง ปิดทองแผ่นฉลุ มีการแกะสลักประดับกระจกสี และบางส่วนมีลายรักกระแหนะ (ภาพที่ ๓๑) สัตภัณฑ์มีลักษณะเป็นขั้นบันไดจำนวน ๑๑ ขั้น (ภาพที่ ๓๒) ที่ด้านบนสุดเป็นตระพักบันไดที่มีพนักโอบ ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้า บนพนักนี้ประดับเชิงเทียน ๕ แท่ง โดยแท่งตรงกลางพนักด้านหลังจะมีความสูงมากที่สุด และลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ (ภาพที่ ๓๓) พนักแผ่นหลังมีการประดับกระจกเป็นรูปพระอาทิตย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่นิยมกันในหมู่ชาว

---

[๗] กรมศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๘ , ๑๒๓๗.

ไทลื้อ ขนาบซ้ายขวาด้วยจารึกอักษรธรรมล้านนาบนพื้นสีทอง (ภาพที่ ๓๔) ราวบันไดประดับรูปนาค (ภาพที่ ๓๕) ด้านข้างของสัตภัณฑ์มีการประดับตกแต่งลวดลายพรรณพฤกษา ลายกิเลน สิงโต และรูปเทวดายืนประคองอัญชลี (ภาพที่ ๓๖-๓๘)

สภาพของสัตภัณฑ์ชิ้นนี้ค่อนข้างชำรุดและคงยังไม่มีการซ่อมแซม ลวดลายที่ปิดทองทางด้านข้างนั้นลบเลือนไปค่อนข้างมาก แต่ลวดลายส่วนหนึ่งเป็นการแกะสลักไม้จึงยังทำให้เห็นลวดลายอยู่บ้าง ปัจจุบันถูกตั้งวางไว้ทางด้านซ้ายของพระประธานและไม่มีการใช้งานแล้ว

๒.๔ สัตภัณฑ์วัดดอนมูล

วัดดอนมูลตั้งอยู่ที่บ้านดอนมูล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๓๘๐ – ๒๔๒๖ [๙] เป็นวิหารทรงฮ่างหงส์ ช่อฟ้าเป็นเศียรนาค กลางสันหลังคาเป็นหางนาคพันเป็นเกลียวแหลมขึ้นไป ที่มุมทั้งสี่ของชายคาประดับด้วยนกหัสดีลิงค์ ครุฑ และหงส์ มีบันไดนาคสั้นๆ ยื่นออกมาทางด้านหน้ากว้างประมาณ ๑ เมตร และมีทางเข้าด้านข้างฝั่งขวา (ภาพที่ ๓๙) ภายในมีธรรมาสน์และเครื่องสูงตั้งอยู่ทางขวามือของพระประธานซึ่งสีและลวดลายนั้นมีความคล้ายคลึงกันกับตัวสัตภัณฑ์ คาดว่าน่าจะสร้างหรือซ่อมแซมจากช่างในช่วงเวลาเดียวกัน (ภาพที่ ๔๐)

สัตภัณฑ์วัดนี้ มีขนาดกว้าง ๕๘ ซม. สูง ๑๒๐ ซม. ลึก ๘๕ ซม. ทำจากไม้เนื้อแข็ง ใช้สีแดงเป็นสีพื้น ตกแต่งด้วยสีเหลือง สีเขียว สีดำ ประดับลายดอกไม้สีขาว สัตภัณฑ์มีลักษณะเป็นขั้นบันไดจำนวน ๓ ช่องทาง โดยบันไดช่องกลางมีจำนวน ๘ ขั้น และมีราวบันไดเป็นรูปนาค ส่วนช่องบันไดที่ขนาบข้างซ้ายขวา มีจำนวน ๕ ขั้น และที่หัวบันไดด้านล่างจะประดับเสาไม้ที่ทำหน้าที่เป็นเชิงเทียน (ภาพที่ ๔๑) ส่วนล่างสุดของสัตภัณฑ์เป็นฐานหน้ากระดานที่มีการวาดลายดอกไม้สีขาวจำนวน ๓ ดอก (ภาพที่ ๔๒) ที่มุมด้านบนทั้งสี่ของตระพักบันไดเป็นที่ตั้งของเสาไม้ที่เป็นเชียงเทียน ที่กึ่งกลางของด้านหลังมีเชิงเทียนที่มีความสูงกว่ายอดอื่น ส่วนเสาไม้เชิงเทียนที่อยู่ที่มุมทั้ง ๔ จะมีขนาดเท่ากัน เสาทั้ง ๕ นี้มีแผ่นไม้ตีล้อมไว้ทำให้ด้านบนสุดของสัตภัณฑ์มีลักษณะคล้ายกระบะ (ภาพที่ ๔๓) ปัจจุบันไม่ได้ใช้งานแล้วแต่ได้นำโต๊ะหมู่บูชามาใช้แทน ทั้งนี้ยังคงเก็บรักษาไว้ สัตภัณฑ์ที่เห็นในปัจจุบันเป็นสัตภัณฑ์ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมาทดแทนของเดิมที่เสียหายไป แต่คาดว่ามีอายุไม่น้อยกว่า ๗๐ ปี [๙]

---

[๙] เรื่องเดียวกัน, ๑๑๓๔.

[๙] สัมภาษณ์ พระสมจิต ติกขปัญโญ, พระภิกษุวัดดอนมูล อ.ท่าวังผา จ.น่าน, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๙.

๒.๕ สัตภัณฑ์วัดหนองแดง

วัดหนองแดงตั้งอยู่บ้านหนองแดง ตำบลเปือ อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ไม่มีหลักฐานการสร้างที่ชัดเจน แต่พบว่าได้มีการบูรณะครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๒ [๑๐] วิหารเป็นแบบปิดทึบทรงฮ่างหงส์ หลังคาซ้อนกัน ๒ ชั้นคล้ายกับที่วัดดอนมูล แต่ด้านหน้ามีระเบียงยื่นออกมารองรับรองรับชายคาที่ยื่นออกมา สันนิษฐานว่าอาจมีการเจาะช่องหน้าต่างที่ผนังด้านหน้าทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาเพิ่มด้วย (ภาพที่ ๔๔) ฐานชุกชีพันด้วยนาค ๒ ตัว ส่วนหัวอยู่ด้านหน้า ส่วนหางพาดไปด้านบนเป็นพนักสามเหลี่ยม (ภาพที่ ๔๕) ด้านหลังมีภาพจิตรกรรม ส่วนธรรมมาสน์ฐานชุกชีและ สัตภัณฑ์ ตั้งอยู่ทางด้านขวามือของพระประธาน มีการใช้สีเขียวและแดงเป็นหลัก แต่เครื่องสูงนั้นน่าจะมีการทาสีใหม่

สัตภัณฑ์ที่วัดนี้มีขนาด กว้าง ๖๕ ซม. สูง ๑๒๕ ซม. ลึก ๑๓๐ ซม. ทำจากไม้เนื้อแข็งลงพื้นด้วยสีแดงสีเขียว ปิดทองแผ่นฉลุ และประดับกระจก (ภาพที่ ๔๖) สัตภัณฑ์มีลักษณะเป็นขั้นบันไดจำนวน ๗ ขั้น ที่ด้านบนสุดเป็นตระพักบันไดที่มีพนักโอบ ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้าบนพนักนี้ประดับเชิงเทียน ๕ แท่ง โดยแท่งตรงกลางพนักด้านหลังจะมีความสูงมากที่สุด และลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ (ภาพที่ ๔๗) พนักแผ่นหลังมีการปิดทองแผ่นฉลุเป็นลายเครือเถา (ภาพที่ ๔๘) หน้าตัดของขั้นบันไดตกแต่งด้วยกระจกรูปกลมกับรูปสี่เหลี่ยมสลับกัน (ภาพที่ ๔๙) ราวบันไดประดับรูปนาคทอดตัวลงมา ด้านหลังเศียรนาคที่หัวบันไดด้านล่างยังมีเสาไม้เชิงเทียนตั้งอยู่ทั้ง ๒ ข้าง พนักด้านข้างของสัตภัณฑ์มีการแบ่งออกเป็นช่อง ๆ ซึ่งปัจจุบันได้มีการทาสีเขียวและสีแดงทับลงไปจึงไม่เห็นว่าแต่เดิมประดับลวดลายใด (ภาพที่ ๕๐)

สัตภัณฑ์ชิ้นนี้ผ่านการซ่อมแซมมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสีแดงและสีเขียวที่เห็นในปัจจุบัน แต่รายละเอียดของเดิมนั้นยังคงพอสังเกตเห็นได้ อาทิ ลายเครือเถาปิดทองแผ่นฉลุและภาพเขียนสตรีจีนบนแผ่นกระจกรูปกลมที่ประดับบนหน้าตัดของขั้นบันได อนึ่งแผ่นสังกะสีที่ตัดเป็นรูปกลมวางอยู่บนเชิงเทียนโดยมีเหล็กแหลมที่กึ่งกลาง คงจะเป็นสิ่งที่เพิ่มเติมมาในคราวที่มีการซ่อมแซมด้วยเช่นกัน

---

[๑๐] พระครูพิบูลนันทวิทย์, “โบราณสถานวิหารไทลื้อวัดหนองแดง” (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓). (แผ่นพับ)

๒.๖ วัดนาปัง

วัดนาปังตั้งอยู่หมู่บ้านนาปัง ตำบลนาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นก่อน พ.ศ. ๑๙๗๐ นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเมืองน่านว่าเจ้าอนันตวรฤทธิเดช ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ ใน พ.ศ. ๒๔๐๐ สิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดนาปังมีการเปลี่ยนแปลงเพราะอาคารเดิมทรุดโทรม ทั้งวิหาร กำแพง กุฏิ หอกลอง อุโบสถเป็นวัดแบบทางภาคกลางหลังคือมี ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ กรอบหน้าต่างเป็นรูปมณฑป มีประตูทางเข้าออกที่ด้านข้างของอุโบสถ ภายในมีธรรมาสน์ประดับกระจกคาดว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงเดียวกับหอไตร (พ.ศ.๒๔๐๐)[๑๑] (ภาพที่ ๕๑)

สัตภัณฑ์ชิ้นนี้มีขนาดกว้าง ๗๐ ซม. สูง ๑๐๕ ซม. ลึก ๘๗ ซม. ทำจากไม้เนื้อแข็ง ลงพื้นด้วยรักก่อนที่จะทาทับด้วยพื้นด้วยสีแดงและตกแต่งลวดลายทั้งหมดด้วยการปิดทองแผ่นฉลุ (ภาพที่ ๕๒) สัตภัณฑ์นี้มีเพียง ๒ ขั้น ทำให้พื้นที่แต่ละขั้นมีความกว้างกว่าสัตภัณฑ์ชิ้นอื่นๆ พนักด้านบนสุดเป็นแผงสามเหลี่ยม สลักลวดลายบริเวณขอบพนักคล้ายกับใบระกา (ภาพที่ ๕๓) มียอดรวมทั้งหมด ๗ ยอด ตรงพนักด้านหลังสุดมี เชิงเทียน ๓ แท่ง ตรงกลางสูงที่สุด ส่วนอีก ๒ แท่งที่ขนาบข้างนั้นมีความสูงลดหลั่นลงมา ถัดมาด้านหน้าตรงกลางของสัตภัณฑ์ซึ่งเป็นช่วงต่อของขั้นบันได ก็ประดับเชิงเทียนอีก ๑ คู่ และด้านหน้าสุดอีกหนึ่งคู่ ซึ่งทั้งหมดนี้มีความสูงลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ เชิงเทียนทั้ง ๗ ยอดนี้ต่อยาวลงมาถึงพื้นจึงทำหน้าที่เป็นขาตั้งของสัตภัณฑ์ไปในตัว (ภาพที่ ๕๒)

ปัจจุบันสภาพค่อนข้างชำรุดไม่ว่าจะเป็นสีลอก ลวดลายลบเลือน และไม่ได้ใช้งานแล้ว จึงถูกนำออกมาตั้งวางในบริเวณระเบียงด้านหน้าของอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ดัดแปลงมาจากกุฏิเดิม แต่คาดว่าคงเคยมีการใช้งานมาบ้างเนื่องจากมีคราบเทียนติดอยู่ทั่วไปของยอดสัตภัณฑ์ (ภาพที่ ๕๔)

๓. ความแตกต่างระหว่างสัตภัณฑ์ไทลื้อจังหวัดน่านกับจังหวัดแพร่

สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดไม่เพียงแต่จะทำขึ้นในชุมชนชาวไทลื้อจังหวัดน่านเท่านั้น แต่ยังปรากฏสัตภัณฑ์ในลักษณะคล้ายคลึงกันในเขตจังหวัดแพร่อีกด้วย บางท่านจึงตั้งข้อสังเกตไว้ว่าลักษณะเชิงเทียนเช่นนี้เป็นรูปแบบเฉพาะของช่างเมืองแพร่และน่าน[๑๒] แต่เนื่องจากข้อจำกัดของตัว

---

[๑๑] องค์การบริหารส่วนตำบลนาปัง, สถานที่ท่องเที่ยว [ออนไลน์] , เข้าถึงเมื่อ ๒๗ มีนาคม ๒๐๐๖ . เข้าถึงได้จาก www.napang.go.th/travel.php?id=2

[๑๒] จักรพงษ์ บุญคำเรือง, "สัตตภัณฑ์และตุงกระด้าง," เชียงใหม่นิวส์ [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๐๐๙. เข้าถึงได้จาก http://www.lannacorner.net/weblanna/article/article.

สัตภัณฑ์เองไม่ว่าจะเป็นวัสดุที่ใช้ซึ่งทำจากไม้ทำให้ไม่คงทนหรือค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปในหน้าที่การใช้งาน รวมไปถึงสัตภัณฑ์เป็นวัตถุที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ง่ายบางครั้งจึงถูกนำไปไว้ที่อื่นและไม่มีการบอกแหล่งที่มาที่ชัดเจน เหตุผลเหล่านี้ทำให้สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดหลงเหลืออยู่น้อยและไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนมากเพียงพอที่จะสรุปได้อย่างแน่ชัด

เมื่อนำสัตภัณฑ์ที่พบทั้งจังหวัดแพร่และจังหวัดน่านมาพิจารณาร่วมกันทำให้ทราบว่าสัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่านก็มีลักษณะเฉพาะเช่นเดียวกับกลุ่มไทลื้อในท้องถิ่นอื่นๆ กล่าวคือมีลักษณะเป็นแบบขั้นบันได มีเสาประดับอยู่ริมบันไดทั้งสองข้างๆ ละ ๓ เสาบ้าง ๒ เสาบ้าง มีจำนวนไม่แน่นอน และที่กลางบันไดด้านหลังอีกหนึ่งเสา บางชิ้นไม่มีเสาตรงกลาง ทำให้มีเสาจำนวน ๔ ต้น บางครั้งมีจำนวน ๕ , ๗ ต้น และมีผู้เคยพบจำนวนมากถึง ๙ ต้นก็มี สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดนี้มักจะมีลักษณะที่เรียบง่าย ไม่มีลวดลายประดับตกแต่งมากนัก (ภาพที่ ๕๕-๕๗)

กลุ่มที่อาจจะพอสามารถแยกได้ว่าเป็นรูปแบบที่พบแต่ในจังหวัดน่านเท่านั้น เช่น การแบ่งบันไดเป็น ๓ ช่อง ซึ่งปรากฏที่วัดหนองบัวและวัดดอนมูล หรือด้านบนสุดของสัตภัณฑ์ล้อมแผ่นไม้ไว้ทั้ง ๔ ด้านทำให้มีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมคล้ายกระบะ ซึ่งปรากฏที่วัดต้นแหลงและวัดดอนมูล ขณะที่สัตภัณฑ์ที่พบในจังหวัดแพร่นั้นไม่มีการทำรูปแบบดังที่กล่าวมาข้างต้น นอกจากนั้นสัตภัณฑ์ที่วัดหนองบัวก็เป็นสัตภัณฑ์เพียงชิ้นเดียวที่ไม่มีพนักด้านหลัง

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสัตภัณฑ์ที่พบในจังหวัดน่านนั้นมีความหลากหลายทางด้านรูปแบบมากกว่าสัตภัณฑ์ที่พบในจังหวัดแพร่ แต่ทั้งนี้ที่ไม่สามารถแยกได้อย่างชัดเจนนั้นอาจจะเนื่องมาจากคนไทลื้อที่อยู่ในจังหวัดน่านและจังหวัดแพร่นั้นน่าจะเป็นคนกลุ่มเดียวกันเพราะจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้เห็นว่าทั้ง ๒ เมืองมีความเกี่ยวข้องกันทั้งทางการเมือง เครือญาติ และศาสนา[๑๓] จึงเป็นไปได้ว่ากลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสัตภัณฑ์เหล่านี้ก็เดินทางไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ ทำให้อิทธิพลต่างๆได้ผสมผสานและกลมกลืนกันไปจนไม่สามารถแยกกันได้อย่างชัดเจน

๔. ความแตกต่างระหว่างสัตภัณฑ์ไทลื้อกับสัตภัณฑ์ไทยวน

นอกจากที่สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของไทลื้อในจังหวัดน่านจะมีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างกับสัตภัณฑ์แบบขั้นไดของกลุ่มไทลื้อในจังหวัดอื่น แต่ก็เป็นความแตกต่างในเรื่องของรูปแบบและระเบียบเท่านั้น หากแต่ว่ายังคงมีพื้นฐานของคติความเชื่อที่เหมือนกันอยู่

---

[๑๓] กรมศิลปากร, เมืองน่าน , ๓๓.

แต่ถ้าเปรียบเทียบกันระหว่างสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของไทลื้อกับสัตภัณฑ์ของไทยวนที่เป็นแบบสามเหลี่ยมหรือแบบครึ่งวงกลมแล้วนั้น จะเห็นได้ว่ามีคติในการสร้างที่แตกต่างกัน ซึ่งจะเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสัตภัณฑ์ที่มีรูปแบบแตกต่างกันด้วย กล่าวคือ สัตภัณฑ์ของไทยวนจะเป็นรูปสามเหลี่ยมและครึ่งวงกลม ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะมี ๗ ยอด ลวดลายที่ประดับจะเป็นการแกะสลักลงบนแผ่นไม้ที่เป็นแผงสามเหลี่ยม โดยลวดลายที่นิยมสลักส่วนใหญ่จะเป็นลายนาค และลายพรรณพฤกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบของสัตภัณฑ์ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นการจำลองมาจากเขาสัตบริภัณฑ์ทั้ง ๗ ยอด ถึงแม้ว่าจำนวนยอดระหว่างสัตภัณฑ์กับจิตรกรรมจะมีจำนวนไม่เท่ากัน เพราะภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือสมุดภาพไตรภูมินั้นแสดงให้เห็นในภาพตัดขวางจึงทำให้ยอดที่ปรากฏมีทั้งสิ้น ๑๗ ยอด (ภาพที่ ๔) ซึ่งถือว่าเป็นการจำลองได้ตรงตามเนื้อหาในคัมภีร์ แต่ที่สัตภัณฑ์มีจำนวน ๗ ยอดนั้นอาจเป็นเพราะเมื่อมีการนำมาสร้างในรูปของเชิงเทียนแล้วอาจจะมีความเหมาะสมของรูปทรงได้เหมาะสมกว่า จำนวนยอดที่มีมากถึง ๑๗ ยอด ถึงแม้ว่าจำนวนยอดจะมีเพียง ๗ ยอดก็ตาม แต่การลดหลั่นกันลงไปของแต่ละยอดนั้นรวมทั้งส่วนที่เป็นสีทันดรสมุทรที่คั่นกลางระหว่างเขาแต่ละลูกก็ถูกจำลองเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้นึกถึงเขาสัตบริภัณฑ์อยู่ (ภาพที่ ๗๐) จึงอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบของสัตภัณฑ์แบบสามเหลี่ยมเป็นผลมาจาก คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิที่ผูกพันธ์กับสังคมล้านนามาเป็นเวลานานแล้ว

สัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของไทลื้อนั้นมีรูปทรงเป็นขั้นบันไดอย่างชัดเจน แต่บางแห่งมียอดจำนวนไม่เท่ากัน รวมถึงลวดลายตกแต่งที่ไม่ซับซ้อน ไม่เน้นการแกะสลักแต่นิยมการทำลวดลายกระดาษฉลุ โดยลายที่นิยมส่วนใหญ่จะเป็นลายดอกไม้ ซึ่งน่าจะเป็นฝีมือของช่างพื้นบ้านมากกว่า ด้วยรูปแบบของสัตภัณฑ์ที่มียอดลดหลั่นกันลงมา รวมทั้งทำหน้าที่เป็นเชิงเทียนเช่นเดียวกับสัตภัณฑ์ของไทยวน จึงทำให้คิดได้ว่าน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับคติไตรภูมิเช่นเดียวกับสัตภัณฑ์แบบสามเหลี่ยม นอกจากนั้นสัตภัณฑ์แบบขั้นบันได ซึ่งบางชิ้นยังแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน โดยอาจสะท้อนคติความเชื่อเรื่องพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ ซึ่งคงเป็นความนิยมในล้านนาระดับหนึ่งเนื่องจากมีการเขียนภาพพระบฏในพุทธประวัติตอนเดียวกันนี้ด้วยเช่นกัน (ภาพที่ ๗๑) โดยมีจุดสำคัญคือ บันไดทั้ง ๓ สาย คือ บันได้เงิน บันแก้ว และบันไดทอง ซึ่งความเชื่อในเรื่องดังกล่าวนี้ยังมีสัมพันธ์กับชื่อ “บันไดแก้ว” ที่ใช้เรียกเชิงเทียนของชาวไทลื้อด้วยเช่นกัน

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบและลวดลายของสัตภัณฑ์ไทลื้อนั้นอาจไม่มีความซับซ้อนเท่ากับคติสัญลักษณ์ที่แสดงออกมา ก็คือการผสมผสานความเชื่อในพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์กับคติไตรภูมิ ดังนั้นจึงอาจถือได้ว่าสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงสังคมและวิถีของชาวไทลื้อได้ชัดเจนอีกทางหนึ่ง

บทที่ ๔
การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน

๑. คติสัญลักษณ์และความหมายเฉพาะของสัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน

สัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน มีลักษณะเฉพาะเช่นเดียวกับกลุ่มไทลื้อในท้องถิ่นอื่นๆ คือ มีลักษณะเป็นแบบขั้นบันได มีเสาประดับอยู่ริมบันไดทั้งสองข้างๆ ละ ๓ เสาบ้าง ๒ เสาบ้าง มีจำนวนไม่แน่นอน และที่กลางบันไดด้านหลังอีกหนึ่งเสา ทำให้บางครั้งมีเสาจำนวน ๕ ต้น บางครั้งมีจำนวน ๗ ต้น และมีผู้เคยพบจำนวนมากถึง ๙ ต้นก็มี สัตภัณฑ์แบบนี้มักจะไม่มีลวดลายประดับตกแต่งมากนัก มีลักษณะที่เรียบง่าย

ลักษณะเช่นนี้ถือว่ามีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากสัตภัณฑ์ของคนไทกลุ่มอื่น โดยเฉพาะไทยวน (คนเมือง) เมื่อพิจารณาถึงชื่อที่ใช้เรียกขานวัตถุไทยทานในพิธีกรรมทางศาสนาสิ่งนี้ของชาวไทลื้อว่า “สัตภัณฑ์” ที่แปลว่า สิ่งของทั้งเจ็ด, ภูเขาทั้งเจ็ด ก็ดูจะไม่สอดคล้องกับรูปแบบที่ปรากฏ ทั้งนี้เพราะลักษณะด้านรูปทรงที่เป็นแบบขั้นบันไดและมีเสาจำนวนไม่แน่นอน และลักษณะของเสาไม่ได้เรียงกันในรูปทรงที่บ่งบอกถึงแนวภูเขาสัตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบภูเขาพระสุเมรุ

เชิงเทียนของไทยวนนั้นมีการระบุถึงคำที่ใช้เรียกอย่างชัดเจนว่า “สัตภัณฑ์” ซึ่งเป็นจารึกอักษรธรรมล้านนา ที่ปรากฏที่พนักเชิงเทียนแบบสามเหลี่ยม บริเวณตอนกลางด้านล่าง มีทั้งหมด ๗ ยอด ปัจจุบันรักษาไว้ที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ในจารึกนี้ปรากฏการเรียกชื่อเชิงเทียนนี้ว่า “สัตภัณฑ์” ซึ่งเป็นคำเรียกโดยทั่วไปของเชิงเทียนที่ประดับด้านหน้าพระประธานของวัดทางล้านนาในปัจจุบัน (ภาพที่ ๗๒-๗๓)

คำอ่านจารึกสัตภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทอง

สุทินฺนำ วต เม ทานำ สตฺตภณฺฑานิ โชตกสาสนำ มหาชินธาตุ?
ยาวปญฺจสหสฺส นิพฺพานปจฺจโย โหตุ โน
สมณศรัทธาพระครูญาณรังสี (อยู่) วัดไชยชนะมงคล(บ้าน)ป่ากล้วย ใต้ท่าวังตาล นพบุรี
เชียงใหม่ เป็นเค้าพร้อม(ด้วย)ศิษยานุศิษย์และศรัทธาอัฏฐทิศ ชุดน ได้สร้างสัต
ภัณฑ์มาถวายเป็นทาน ไว้โชตกธี่? พระบรมธาตุเจ้าจอมทอง ณ วันเดือน
๑๐ ปฐมดับ ศักราช ๑๒๗๔ ตัว ปีเต่าไจ้ วันนั้น แลนิพฺพาน ปจฺจโย
โหตุ โน นิจฺจำ

คำแปลจารึกสัตภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทอง

ทานของข้าพเจ้า คือ **สัตภัณฑ์** ให้ด้วยดีแล้วหนอเพื่อความรุ่งเรืองของศาสนา(และ)มหาชินธาตุตราบ(ต่อเท่า) ๕, ๐๐๐ (พระวรรษา) ขอให้ (ผลบุญที่สร้างสัตภัณฑ์) เป็นเครื่องนำ(ข้าพเจ้า)ไปสู่นิพพาน อย่างแน่นอน โดยมีคณะศรัทธาพระครูญาณรังสี วัดป่ากล้วย ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธานพร้อมทั้งลูกศิษย์และผู้ศรัทธาทุกคน ได้สร้าง **สัตภัณฑ์** มาถวายไว้ที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง วันอาทิตย์ที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ขอให้ (ผลบุญที่สร้างสัตภัณฑ์) เป็นเครื่องนำ (ข้าพเจ้า) ไปสู่นิพพานอย่างแน่นอนตลอดไป [๑]

นอกจากนั้นยังปรากฏจารึกบริเวณฐานของสัตภัณฑ์ที่พบในวัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นรูปครึ่งวงกลมแกะสลักจากไม้ ตรงกลางเป็นรูปหน้ากาลคายนาคต่อเนื่องกันเกี่ยวพันกันไปทั้งแผ่น มีทั้งสิ้น ๗ ยอด ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย ซึ่งปรากฏคำเรียกเชิงเทียนนี้ว่า “สัตภัณฑ์” เช่นเดียวกัน

คำอ่านจารึกสัตภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญไชย

เมืองไส้มหามูลศรัทธา หมายมี แม่เจ้าเฮือนแก้วเป็นเก๊า พร้อมด้วยบุตรา บุตรี จุกคนก็สร้างยัง**สัตภัณฑ์**ถวายพระเจ้าแก้วเจ้า มหาจินะตุ๊เจ้า เมื่อเดือนวิสาขเม็งวัน ๗ ไต เมืองไส้ พ.ศ. ๒๔๖๐

คำแปลจารึกสัตภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญไชย

เจ้าแม่รถแก้วมารดาเจ้าจักรคำขจรศักดิ์พร้อมด้วยบุตร ธิดาสร้าง**สัตภัณฑ์**ถวายพระพุทธรูปประธานวัดพระธาตุหริภุญไชย เพื่อเป็นพุทธบูชาเมื่อวันเพ็ญเดือนวิสาข จ.ศ.๑๒๗๙ (พ.ศ.๒๔๖๐) [๒]

---

[๑] อ่านและแปลโดยฮันส์ เพนธ์, ศรีเลา เกษพรหม และ ศราวุธ ศรีทา, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม ๘ ; จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), ๒๑๑-๒๑๓.

[๒] อ่านและแปลโดยจักรพงษ์ คำบุญเรือง

แต่เมื่อพิจารณาจากคำจารึกอุทิศถวายที่พนักด้านหลังสัตภัณฑ์ของวัดร้องแง ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน ซึ่งจารึกด้วยอักษรไทลื้อผสมกับอักษรธรรมล้านนา (อักษรของกลุ่มไทยวน) มีลักษณะแตกต่างจากอักษรลื้อที่ใช้ในสิบสองปันนาหลายตัวอักษร ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มไทยวนซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ในล้านนา (ภาพที่ ๕๘ - ๖๐) ปรากฏข้อความที่น่าสนใจคือ ชาวไทลื้อไม่ได้เรียกวัตถุไทยทานในพิธีกรรมทางศาสนาสิ่งนี้ว่า “สัตภัณฑ์” ดังเช่นทั่วไปที่มักเรียกรวมกันหมายความถึงเชิงเทียนของล้านนา แต่กลับเรียกว่า “บันไดแก้ว” ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะและรูปทรงมากกว่า ดังข้อความต่อไปนี้

คำอ่านจารึกสัตภัณฑ์วัดร้องแง (ด้านซ้าย)

(จุลศักราช) ได้ ๑๒๔๑ ตัว ปีร้วงไส้ ปฐมสัทธา มีตุ๊เสียร และตุ๊อริยแลสิกโยมจุตน แลสัทธา ปายนอกมีหนานยะแลน้อยกายิน แลพ่ออินเกียง แลแสนปัญญา แลสัทธาในบ้านร้องแง จุผู้จุคน ... แลลูกเต้าทังหลายทังมวลแล

คำแปลจารึกสัตภัณฑ์วัดร้องแง (ด้านซ้าย)

(จุลศักราช) ๑๒๔๑ (พ.ศ. ๒๔๒๒) ปีมะเส็ง ผู้มีจิตศรัทธา นำโดยพระเสียร (ไชยเสียร) และพระอริยะ รวมทั้งลูกศิษย์ทุกคน คณะศรัทธาประกอบด้วย ทิดยะ ทิดกายิน พ่ออินเกียง นายแสนปัญญา และคณะศรัทธาบ้านร้องแงทุกผู้ทุกคน ตลอดจนลูกหลานทั้งหลาย

คำอ่านจารึกสัตภัณฑ์วัดร้องแง (ด้านขวา)

ปุคคลสานสร้างแปงจื่อไชยเสียรภิกขุ แลพร้อมกับญาติพี่น้องจุผู้จุคน สร้างแปง**บันไดแก้ว**อันนี้กับสาสนา ๕๐๐๐ วสา

คำแปลจารึกสัตภัณฑ์วัดร้องแง (ด้านขวา)

ผู้ที่สร้าง (ช่าง) มีนามว่า พระภิกษุไชยเสียร พร้อมกับญาติพี่น้องทุกผู้ทุกคน ได้พร้อมกันจัดสร้าง **บันไดแก้ว** นี้ เพื่อถวายไว้ในพระศาสนาจวบจน ๕,๐๐๐ ปี [๗]

---

[๗] อ่านและแปลโดยสมหวัง อินทร์ไชย

จากข้อความในคำจารึกอุทิศถวายที่พนักสัตภัณฑ์วัดร้องแงนี้ ปรากฏชื่อ เรียกว่า “บันไดแก้ว” อย่างชัดเจน จึงถือได้ว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าชาวไทลื้อไม่ได้เรียกว่า “สัตภัณฑ์” เช่นเดียวกับกลุ่มชาวไทยวน การเรียกว่าสัตภัณฑ์จึงเป็นเพียงกลุ่มบุคคลภายนอกชาติพันธุ์ไทลื้อเรียกเท่านั้น ทั้งนี้อาจเพราะต้องการแสดงถึงหน้าที่การใช้งานเช่นเดียวกับสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทยวน

นอกจากนี้ ข้อความในคำจารึกอุทิศถวาย ยังแสดงให้เห็นว่า ช่างพื้นบ้านแต่เดิมมักเกิดขึ้นในวัด โดยมีเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ในวัดเป็นผู้ชำนาญการและถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ ลูกหา และสร้างสัตภัณฑ์ขึ้นจากความศรัทธาและเชื่อว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อของชาวไทลื้อกับสัตภัณฑ์แบบขั้นบันได

ลักษณะของสัตภัณฑ์กลุ่มไทลื้อที่มีรูปร่างคล้ายบันได และปรากฏชื่อเรียกทั่วไปในกลุ่มไทลื้อว่า “บันไดแก้ว” นั้น สัมพันธ์กับพุทธประวัติตอนเสด็จสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเทศนาโปรดพุทธมารดาตลอดพรรษา เรียกทั่วไปว่า “วันเทโวโรหนะ” คือ วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากเทวโลก ตามตำนานได้กล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงเทศนาโปรดประชาชนในแคว้นต่างๆ ของอินเดียตอนเหนือ ตั้งแต่ เมืองราชคฤห์ เมืองพาราณสี เมืองสาวัตถี ตลอดถึงเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นบิตุภูมิของพระองค์ ทรงเทศนาโปรดพระประยูรญาติทั้งหลายถ้วนหน้า แล้วทรงปรารถนาจะสนองพระคุณมารดา ซึ่งหลังประสูติพระองค์ ได้ ๗ วัน ก็สิ้นพระชนม์ และได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต ฉะนั้นในพรรษาที่ ๗ หลังจากตรัสรู้พระพุทธองค์จึงเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทศนาพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาอยู่พรรษาหนึ่ง ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จึงเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาประทับที่เมืองสังกัสสนคร ประชาชนจึงได้พากันไปเฝ้ารอพระพุทธองค์ที่เสด็จลงมาเพื่อทำบุญตักบาตร

ตามตำนานพุทธประวัติกล่าวว่า กาลครั้งนั้น ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ (หลังวันออกพรรษา ๑ วัน) พระพุทธเจ้าได้เสด็จลงมาพร้อมกับพรหมและเทวดาเป็นจำนวนมาก โดยมีบันไดพาดลงมาจากสวรรค์สามสาย คือ ตรงกลางเป็น**บันไดแก้ว**ซึ่งเป็นทางที่พระพุทธองค์เสด็จลงมา ด้านขวาเป็นบันไดทองซึ่งเหล่าพรหมจะลงมาทางด้านนี้ ส่วนบันไดทางด้านซ้ายเป็นบันไดเงินซึ่งเป็นบันไดที่พวกเหล่าเทวดาทั้งหลายนำโดยท้าวสักกะ ลงมาพร้อมกับพระพุทธองค์

บันไดทั้งสามสายตามตำนานพุทธประวัติในช่วงนี้ ปรากฏออกในลักษณะของสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อจังหวัดน่าน ที่เรียกว่า “บันไดแก้ว” และที่เห็นมีรูปทรงสอดคล้องกับเรื่องราวดังกล่าวนี้ คือ สัตภัณฑ์ของวัดหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา (ภาพที่ ๒๖) และวัดดอนมูล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา (ภาพที่ ๔๑) ที่มีรูปทรงเป็นบันไดสามสายตรงกับตำนานพุทธประวัติ

ในบางชุมชนพิธีกรรมเรียกขวัญมีการใช้ภาชนะชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายกับขันโตกของทางภาคเหนือ โดยมีบันไดที่ทำจากไม้ขนาดเล็กๆต่อลงไป ด้านล่างของบันไดจะจุ่มลงในชามที่ใส่น้ำไว้ และเรียกว่า “บันไดแก้ว” เช่นเดียวกัน (ภาพที่ ๖๑) โดยจะใช้ประกอบพิธีการเรียกขวัญและพิธีสืบชะตาสำหรับคนที่เจ็บไข้ได้ป่วย โดยในพิธี “บันไดแก้ว” จะใช้เป็นทางขึ้นของขวัญที่ผู้ป่วยอาจไปทำตกหล่นไว้ที่อื่น เพื่อเป็นทางเข้าสู่ร่างกายของผู้ป่วย โดยมีส่วนประกอบในพิธีกรรมที่สำคัญอีกหนึ่งอย่างคือ ถ้วยใส่น้ำ โดยวางไว้ที่หน้าบันไดแก้วเพื่อให้ขวัญได้ล้างมือล้างเท้า ล้างสิ่งชั่วร้ายออกก่อนไปหาผู้ป่วย ดังนั้นบันไดแก้วจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวเชื่อมระหว่างขวัญกับตัวผู้ป่วย ถ้าไม่มีบันไดแก้ว ขวัญก็ไม่สามารถกลับเข้าสู่ร่างได้[๔]

หากเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของ “บันไดแก้ว” ในวัฒนธรรมไทลื้อทั้งสองชนิดนี้ จะเห็นลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือ เป็นสิ่งที่ใช้เชื่อมโยงภพภูมิที่มนุษย์อาศัยอยู่กับภพภูมิอื่นที่มองไม่เห็น

จึงอาจเป็นไปได้หรือไม่ว่าสัตภัณฑ์ที่สร้างขึ้นภายใต้บริบทของชาติพันธุ์ไทลื้อ ที่เรียกว่าบันไดแก้วนี้จะเป็นการแสดงออกของเขาสัตบริภัณฑ์ตามคติไตรภูมิเช่นเดียวกับสัตภัณฑ์เชิงเทียนของไทยวน ซึ่งถึงแม้ว่าในสัตภัณฑ์ของวัฒนธรรมไทยวนจะมีการลดรูปทรงให้เหลือเพียง ๗ ยอด ทั้งที่ถูกต้องตามคัมภีร์แล้วจะต้องมีเขาทั้งหมดจำนวน ๑๗ ยอด อันประกอบด้วยเขาพระสุเมรุ ๑ ยอด เขาสัตบริภัณฑ์ ๑๔ ยอด และ เขาจักรวาล ๒ ยอด แต่ “ฮาวไต้เทียน” เชิงเทียนในศิลปะลาวเวียงจัน ยังคงแสดงออกอย่างชัดเจนถึงคติการจำลองจักรวาล (ภาพที่ ๖๒)

ดังกล่าวว่า “บันไดแก้ว” เชิงเทียนของไทลื้อเป็นสิ่งที่เชื่อมระหว่างภพภูมิของมนุษย์กับภพภูมิอื่น เมื่อพิจารณาจากพระปฐมสมโพธิกถาแล้วมีข้อความที่กล่าวว่า หลังจากทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่ต้นมะม่วงแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไปโปรดพุทธมารดา โดยก้าวพระบาทข้างหนึ่งเหยียบเขายุคันธร พระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเขาอิสินธร และก้าวสุดท้ายเหยียบยังยอดเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เขาพระสุเมรุ เขายุคันธร และเขาอิสินธร

---

[๔] สัมภาษณ์ มณฑาทิพย์ บัวชุม, ชาวบ้านตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, ๑๓ กันยายน ๒๕๕๒.

จึงได้ทำหน้าที่เป็นบันไดทางขึ้นของพระพุทธองค์ ดังจะเห็นจากจิตรกรรมฝาผนังอยู่เสมอ และคำว่า “บันไดแก้ว” ยังพ้องกับชื่อของบันไดทางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วย (ภาพที่ ๖๓)

สัตภัณฑ์ เชิงเทียนของไทยวนเป็นการแสดงจักรวาลในแนวตัดขวางผ่าครึ่ง จะเป็นไปได้หรือไม่ที่ “บันไดแก้ว” เชิงเทียนไทลื้อ จะเป็นการจำลองคติจักรวาลในรูปเสี้ยว (๑ ใน ๔) โดยเริ่มจากเขาอัสกัณณ์ ไปจนถึงเขาพระสุเมรุเพียงเท่านั้น ประเด็นนี้มีตัวอย่าง “บันไดแก้ว” เชิงเทียนไทลื้อที่เก็บรักษาที่ไร่แม่ฟ้าหลวง โดยเป็นเชิงเทียนไทลื้อที่ไม่มีขั้นบันได ทำเป็นทางลาดเอียงและประดับรูปสิงห์ขนาดเล็ก จำนวน ๔ ตัว บนทางลาดเป็นแถวเรียงกันลงมานั้น (ภาพที่ ๕๗) หากพิจารณาว่าในศิลปะพุกามมีการประดับรูปสิงห์ที่มุมฐานประทักษิณก่อนถึงยอดเจดีย์เช่นที่อานันทเจดีย์ เมืองพุกาม (ภาพที่ ๖๔) ก็มีการประดับรูปสิงห์ตามชั้นเหล่านั้น โดยการสร้างพระเจดีย์มักจะมีการประดับตกแต่งสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นการจำลองเขาพระสุเมรุ

“บันไดแก้ว” เชิงเทียนของไทลื้อนั้น จึงอาจจะเป็นการลดทอนองค์ประกอบจากสัตภัณฑ์ไทยวนให้มีเอกลักษณ์เป็นของชาวไทลื้อเอง ทั้งนี้รูปแบบคงจะไม่มีความสำคัญเท่ากับคติสัญลักษณ์ที่ยังคงแฝงอยู่ในสัตภัณฑ์เชิงเทียนของล้านนาอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

ดังนั้นการเรียกเครื่องบูชาของกลุ่มไทลื้อชนิดนี้ว่า “สัตภัณฑ์” โดยเทียบจากสัตภัณฑ์ของชาวไทยวนที่เป็นการจำลองภูเขาสัตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบภูเขาพระสุเมรุจึงถูกเพียงครึ่งเดียวในแง่ของคติความหมายที่แฝงไว้ แต่หากพิจารณาจากรูปทรงที่ปรากฏแล้วดูเหมาะสมกับคำที่ชาวไทลื้อเรียกว่า “บันไดแก้ว” มากกว่า

๓. ลวดลายการประดับตกแต่งสัตภัณฑ์ไทลื้อ

การประดับตกแต่งสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของชาวไทลื้อเมืองน่านนั้น จากการศึกษาปรากฏว่าสีที่นิยมใช้เป็นสีพื้นส่วนใหญ่มักจะลงสีพื้นด้วยสีดำและสีแดง ซึ่งเป็นสีเดียวกันกับสีพื้นหลังของธรรมาสน์ และเครื่องสูงในวัดนั้นๆ ส่วนการตกแต่งลวดลายมักใช้ทองคำเปลวมาปิดทับหรือวาดลายด้วยสีขาว สำหรับสีเขียวนั้นมักใช้ทาเป็นบริเวณกว้างๆ สลับกันกับที่ระบายพื้นสีแดง

สีที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสีสังเคราะห์ โดยเฉพาะสัตภัณฑ์ที่วัดดอนมูลจะเห็นว่าทาสีใหม่ทับทั้งชิ้นโดยใช้สีน้ำมันที่สดมาก ขณะที่สัตภัณฑ์จากวัดอื่นๆ อาจมีการทาสีใหม่ทับบ้างแต่เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น

การประดับตกแต่งนอกจากการปิดทองฉลุกระดาษแล้ว ยังมีการนำวัสดุชนิดอื่นมาตกแต่งด้วย วัสดุที่พบว่าถูกนำมาใช้ประดับสัตภัณฑ์ที่ทำการศึกษาในครั้งนี้มากที่สุดคือ กระจกสี

ต่างๆ และสัตภัณฑ์วัดหนองแดง ยังปรากฏการประดับด้วยภาพเขียนสตรีจีนด้านหลังกระจกอีกด้วย

ในส่วนของลวดลายที่ประดับบนสัตภัณฑ์ไทลื้อที่พบจากการศึกษาครั้งนี้นั้น สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

๓.๑ ลายพรรณพฤกษา

ลายพรรณพฤกษาที่ประดับบนสัตภัณฑ์นั้นมักจะเป็นประเภทลายเครือเถา โดยมีดอกไม้และใบไม้เป็นองค์ประกอบหลัก

๑) ลายดอกบัว

ดอกบัวนั้นถือว่าเป็นลวดลายดอกไม้ชนิดหนึ่งที่ได้รับความนิยมในการนำมาปรับเปลี่ยนเพื่อเป็นองค์ประกอบของศิลปกรรมต่างๆ โดยทั้งนี้เชื่อกันว่าเป็นดอกไม้ที่หมายถึงการกำเนิดอันศักดิ์สิทธิ์[๕] ความบริสุทธิ์ และสรวงสวรรค์[๖]

ลายดอกบัวที่ปรากฏในศิลปะล้านนานั้นส่วนใหญ่จะมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน แต่ทั้งนี้ก็แตกต่างลงไปในรายละเอียด ลายดอกบัวที่ประดับบนสัตภัณฑ์นั้นเป็นลักษณะของดอกบัวบาน โดยมีเกสรทรงกลมขนาดใหญ่อยู่ตรงกลางและมีกลีบล้อมรอบโดยกลีบเหล่านี้มีทั้งแบบที่ปลายมนกับปลายแหลม โดยเป็นที่สังเกตได้ว่าลายดอกบัวในช่วงก่อนที่ปรากฏในล้านนานั้นส่วนใหญ่เป็นลักษณะที่เลียนแบบจากมุมมองด้านทแยง ขณะที่ดอกบัวที่ปรากฏบนสัตภัณฑ์นั้นเป็นมุมมองด้านบนของดอกไม้ (ภาพที่ ๑๘,๔๒,๖๗) ลักษณะของดอกบัวแบบนี้อาจจะมีความใกล้เคียงกับธรรมชาติมากกว่าแบบอื่น [๗] ดังเช่นที่ปรากฏที่วิหารวัดปงยางคก (พุทธศตวรรษที่ ๒๓)

สัตภัณฑ์ที่วัดร้องแงนั้น ปรากฏลักษณะการประดับตกแต่งส่วนยอดเสาเชิงเทียนด้วยลายดอกบัวบานที่แตกต่างกัน ๓ แบบ คือ ดอกบัวที่มีกลีบดอกมน ดอกบัวที่มีกลีบดอกแหลม และดอกบัวที่มีกลีบดอกแหลมแบบทรงเรขาคณิต โดยดอกบัวทั้ง ๓ แบบนี้มีลักษณะที่ร่วมกันคือมีเสาทรงกลมที่ขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับตัวกลีบดอก ดอกบัวที่มีกลีบมนนั้นเป็นรูปแบบที่ใกล้เคียงกันกับธรรมาสน์ที่อยู่ภายในวัดเดียวกัน

---

[๕] กรมศิลปากร, <u>ลวดลายตัวภาพในศิลปะ</u> (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๓๑), ๙.

[๖] ณัฏฐภัทร จันทวิช, <u>เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย</u> (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๒๙), ๙๖.

[๗] สุรพล ดำริห์กุล, <u>ลายคำล้านนา</u> (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), ๓๐๖.

สัตภัณฑ์ที่วัดต้นแหลงมีการปิดทองกระดาษฉลุลายดอกบัวบานประดับที่ด้านข้าง ลักษณะของดอกบัว มีเกสรกลม ล้อมรอบด้วยกลีบดอกปลายมน และรอบนอกสุดเป็นกลีบดอกไม้สี่กลีบขนาดใหญ่ปลายแหลม ส่วนอีกแบบหนึ่งมีเกสรกลมเช่นเดียวกัน (ภาพที่ ๖๘) แต่กลีบดอกที่ล้อมรอบอีก ๒ ชั้น จะอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส และมีการทำรอยหยักที่ขอบกลีบ

จากรูปแบบทั้งหมดนั้นแสดงให้เห็นว่าลายดอกบัวมีความนิยมในการใช้เพื่อประดับตกแต่งสัตภัณฑ์และรวมไปถึงศาสนวัตถุอื่นๆด้วย ลักษณะลวดลายเช่นนี้ก็มีการใช้เป็นลวดลายประกอบของสัตภัณฑ์ในกลุ่มไทยวนด้วย เช่น ที่วัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ ๖๙)

รูปทรงกลมของดอกบัวเช่นนี้ดูเหมือนว่าเป็นรูปทรงที่ได้รับความนิยมค่อนข้างมากแต่ช่างได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางส่วนให้เป็นลวดลายที่ต่างออกไป แต่โดยรวมแล้วยังคงมีรูปทรงหลักคือทรงกลม

๒) ลายดอกโบตั๋น

ลายดอกโบตั๋นนี้ จากการศึกษาพบเพียงแห่งเดียวบนสัตภัณฑ์ที่วัดร้องแง ลวดลายดอกไม้เช่นนี้ตามความเชื่อของชาวจีนถือว่าเป็นมงคล และคงมีบทบาทต่อลวดลายประดับศาสนสถานในล้านนาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ มาแล้ว [๙]

ดอกโบตั๋นที่วัดร้องแงเป็นการแกะสลักลวดลายลงบนแผ่นไม้ซึ่งแตกต่างจากสัตภัณฑ์ที่วัดอื่นตรงที่มักจะเป็นการปิดทองกระดาษฉลุกลีบดอกจะยาวเรียว ไม่เน้นรายละเอียดของกลีบดอกด้านในแต่ช่างได้พยามสลักให้กลีบดอกด้านนอกมีลายเส้นเล็กๆ ตลอดทั้งกลีบ บางดอกมีขนาดเล็ก บางดอกมีขนาดใหญ่ โดยช่างจะทำการเพิ่มหรือลดจำนวนกลีบดอกเพื่อลดขนาดของดอกลง กลีบเหล่านี้จะอยู่รอบเกสรกลม ด้านล่างของดอกจะมีกลีบดอกขนาดเล็กยื่นลงมา (ภาพที่ ๓๖) เมื่อเปรียบเทียบกับดอกโบตั๋นที่เป็นปิดทองกระดาษฉลุที่ประดับอยู่ที่ธรรมาสน์ที่คาดว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน ซึ่งจะเป็นดอกที่มีกลีบขนาดค่อนข้างใหญ่ห่อหุ้มกันเป็นชั้นๆและค่อยๆผายออก โดยแต่ละกลีบนั้นจะมีลายเส้นเล็กๆขีดเป็นแนวซ้อนกันไป ด้านล่างของดอกมีกลีบหนึ่งที่มีปลายแหลมสามแฉกชี้ลงด้านล่าง (ภาพที่๓๖) รูปแบบเช่นนี้ดูคล้ายคลึงกับลายดอกโบตั๋นที่พบที่วัดมหาธาตุ อยุธยา (พุทธศตวรรษที่ ๒๐)

๓) ลายใบไม้

ลายใบไม้ที่ปรากฏนั้นมักจะประดับคู่กันกับดอกไม้ในลายเครือเถา และมักจะมีรูปแบบที่ไปในทางเดียวกัน

---

[๙] เรื่องเดียวกัน, ๓๐๑.

ลายใบไม้บนสัตภัณฑ์ที่วัดหนองบัวนั้น มีลักษณะคล้ายกันกับลายกนกเปลว (รูปที่ ๒๕)ที่ดูคล้ายคลึงกับศิลปะรัตโกสินทร์มากกว่าศิลปะล้านนา เช่นที่วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔) ส่วนอีกแบบดูเหมือนจะใกล้เคียงกับธรรมชาติมากกว่า ทั้งการทำเป็นแบบเต็มใบและแบบครึ่งใบ โดยมีเส้นตรงแกนกลางของใบ (ภาพที่ ๒๔)

รูปแบบดังกล่าวทำให้ทราบว่าอย่างน้อยจะต้องได้รับอิทธิพลจากทางภาคกลางมาอยู่บ้าง แต่ทั้งนี้ก็มีการปรับปรุงลวดลายตามรสนิยมของช่าง

๓.๒ ลายสัตว์

การนำสัตว์ต่างๆ มักตกแต่งไว้บนศิลปกรรมต่างๆ นอกเหนือจากความเป็นมงคลแล้วยังอาจเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้เล่าเรื่องคติจักรวาล ซึ่งความนิยมในการใช้สัตว์ในการประดับตกแต่งบนสถาปัตยกรรมในล้านนานั้นก็มีมาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙

๑)นาค

นาคในความเชื่อของชาวล้านนานั้นเป็นตัวแทนของน้ำ ซึ่งมีบทบาทอย่างมากมายในงานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมด้วย รวมทั้งสัตภัณฑ์ก็เป็นศิลปกรรมชนิดหนึ่งที่นาคนั้นเข้าไปมีบทบาทอย่างมากมาย นอกเหนือจากคุณสมบัติของรูปทรงตัวนาคเองที่สามารถดัดแปลงให้มีความงามเหมาะสมกับตัววัตถุนั้นๆ แล้วยังแสดงถึงความหมายที่เกี่ยวข้องกันกับคติที่แฝงอยู่ในสัตภัณฑ์ด้วย

ถ้าพิจารณาบทบาทของนาคกับสัตภัณฑ์กลุ่มไทยวนแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าคติที่แฝงอยู่นั้นก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับจักรวาล และนาคก็หมายถึงมหานทีสีทันดรที่คั่นอยู่ที่ภูเขาทั้ง ๗ นอกจากนั้นยังอาจจะเป็นตัวแทนของน้ำที่คอยป้องกันระวังภัยจากไฟที่มาจากเทียนไข

นาคที่ใช้ประกอบในสัตภัณฑ์แบบกลุ่มไทลื้อนั้นส่วนใหญ่มักจะอยู่ตรงตำแหน่งที่เป็นราวบันได โดยส่วนหัวมักจะอยู่ด้านล่างและลำตัวทอดยาวขึ้นไปด้านด้านบนซึ่งเป็นส่วนหาง ส่วนลำตัวเป็นเกล็ด หรืออาจจะตกแต่งส่วนอื่นๆก็ได้ โดยบางครั้งก็มักจะขดไปตามรูปทรงของกรอบลายหรืออาจจะพันเกี่ยวกันก็ได้

๓.๓ ลายบุคคล

๑) ลายเทวดา

ลายเทวดาที่ปรากฏบนสัตภัณฑ์นั้นพบเพียงแห่งเดียวเท่านั้นคือประดับอยู่ที่ด้านข้างของสัตภัณฑ์วัดร้องแงทั้งสองด้าน ลายเทวดานั้นมักจะมักเป็นการแสดงถึงความเคารพโดยการทำเทวดาองค์ที่อยู่ทางด้านซ้ายประคองอัญชลีถือช่อดอกไม้ลายเครือเถา มีรูปร่างผอมบาง

เศียรทรงมงกุฎ มีกุณฑลใหญ่ยาวปลายล่างชี้ออกนอกตัว ทรงสายสร้อยพระศอ และพาหุรัด ทรงภูษายาวลงมาจนถึงข้อพระบาท ด้านหน้ามีชายผ้าแยกออกมาด้านละ ๒ แถบ (ภาพที่ ๓๘) ลักษณะกุณฑลที่ใหญ่ และชายผ้าที่แตกออกมาเป็นแฉกยื่นออกมาอย่างมากนั้นมีลักษณะคล้ายกันกับพระพุทธรูปไม้แกะสลักที่เคยประดิษฐานไว้ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง (ภาพที่ ๖๖)

สำหรับเทวดาทางด้านขวาค่อนข้างเลือนมาก เหลือให้เห็นเพียงแต่ลายของชฎามงกุฎที่มี ๒ ชั้น ด้านหน้ามี ๕ ตาบ ด้านหลังมี ๑ ตาบซึ่งมีขนาดใหญ่และอยู่ตรงกลางพอดี (ภาพที่ ๖๕) ลักษณะเช่นนี้เป็นรูปแบบที่นิยมในศิลปะพุกาม

๒) ลายกินรี

เป็นลายที่ปรากฏที่วัดสัตภัณฑ์วัดหนองบัวทั้ง ๒ ด้าน เป็นการปิดทองกระดาษฉลุกินรีทำท่าฟ้อนรำ ด้านหลังประดับด้วยพรรณพฤกษา กินรีนี้สวมชฎา มีกรรเจียกจร แต่ไม่มีหน้าตาท่อนล่างเป็นนก (ภาพที่ ๒๕) รูปทรงของชฎานี้มีความใกล้เคียงกับชฎาในศิลปะรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าลวดลายที่ประดับบนสัตภัณฑ์ไทลื้อนั้นมีรูปแบบที่หลากหลาย จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นการรับอิทธิพลจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นอยุธยา จีน พุกาม หรือหลวงพระบางเป็นต้น ผสมผสานกับประสบการณ์และรสนิยมของช่างพื้นบ้าน จึงถูกแสดงออกมาอย่างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ชัดเจนของชาวไทลื้อ

บทที่ 5
สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

สัตภัณฑ์แบบ “ขั้นบันได” อาจถือว่าเป็นเครื่องสักการะอย่างหนึ่งซึ่งแสดงถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาของชาวไทลื้อและได้สะท้อนถึงความเชื่อและคติสัญลักษณ์ถ่ายทอดออกมาเป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยทั่วไปใช้สำหรับปักเทียนวางอยู่ด้านหน้าฐานชุกชีซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปประธานในโบสถ์หรือวิหาร โดยทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากยอดที่มีเพียง ๗ ยอด ที่ใช้สำหรับปักเทียนแล้วนั้นอาจจะไม่เพียงพอ จึงอาจเป็นไปได้ว่าสัตภัณฑ์จะใช้จุดในคราวที่มีพิธีกรรมที่สำคัญ

การถวายสัตภัณฑ์ให้แก่วัดที่ศรัทธานั้นอาจถือได้ว่าเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่จะช่วยสืบทอดพุทธศาสนาและจะทำชีวิตของผู้ถวายนั้นรุ่งเรืองและจะส่งบุญกุศลนั้นให้ไปสู่นิพพานได้ ดังนั้นประชาชนที่ศรัทธาก็มักจะสร้างสัตภัณฑ์ขึ้นมาโดยอาจให้ช่างฝีมือในท้องถิ่นของตนทำขึ้น โดยเฉพาะสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดที่มีลวดลายสะท้อนให้เห็นถึงฝีมือของช่างชาวบ้านมากกว่าที่จะเป็นฝีมือของช่างชั้นสูงแต่ความเรียบง่ายเช่นนี้กลับแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่เกิดขึ้นโดยให้ความสำคัญที่มาจากแรงศรัทธามากกว่าสุนทรีย์ทางศิลปะ

เมื่อกาลเวลาผ่านไปสัตภัณฑ์ที่เคยตั้งวางอยู่บริเวณด้านหน้าพระประธานก็ถูกลดบทบทลงไปด้วยเช่นกัน เนื่องจากอิทธิพลทางภาคกลางได้เข้ามาทำให้ราวเทียนที่ทำจากโลหะถูกนำมาตั้งวางด้านหน้าพระประธานแทนที่เชิงเทียนจากไม้ ทั้งนี้คงเพราะมีความเหมาะสมและสะดวกต่อการใช้งานมากกว่า ไม่ว่าสัตภัณฑ์รูปแบบใดก็ตามต่างก็มีหน้าที่เหมือนกัน ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถแยกกลุ่มของสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดได้อย่างชัดเจนเนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อนั้นมีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานหลายครั้ง ซึ่งเป็นเหตุให้มีการถ่ายเทวัฒนธรรมกันอย่างต่อเนื่อง

แต่ถ้าตีความคติสัญลักษณ์จากรูปแบบที่ปรากฏบนสัตภัณฑ์นั้น ปรากฏว่าสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดก็มีแนวคิดที่แตกต่างอย่างกันอย่างชัดเจนกับสัตภัณฑ์แบบสามเหลี่ยม กล่าวคือคติสัญลักษณ์ที่ชัดเจนและเป็นสิ่งที่เข้าใจกันโดยทั่วไปจนเป็นที่มาของการเรียกเชิงเทียนของล้านนาทั้งหมดว่าสัตภัณฑ์เนื่องจากแนวคิดเรื่องเขาสัตบริภัณฑ์ตามคติไตรภูมิ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจาก

สัตภัณฑ์รูปสามเหลี่ยมของกลุ่มไทยวนที่เป็นการลดรูปทรงของเขาสัตบริภัณฑ์มา แต่ทั้งนี้ก็ยังคงพยายามให้มีระเบียบที่เหมือนกับภาพเขาสัตบริภัณฑ์ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาหนังหรือในสมุดภาพไตรภูมิ ซึ่งเป็นคติที่นิยมกันทั่วไปในบริเวณที่มีการนับถือศาสนาพุทธและรวมถึงล้านนาด้วยเช่นกัน

ด้วยแนวคิดและความนิยมสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทยวนนั้นมีมากจึงทำให้คนรุ่นหลังมักเรียกเชิงเทียนล้านนาว่าสัตภัณฑ์ทั้งหมดรวมไปถึงสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของชาวไทลื้อด้วยซึ่งอาจถูกอยู่บ้างในเรื่องของความเกี่ยวข้องด้านคติการจำลองเขาสัตบริภัณฑ์ ทั้งนี้อาจมองจากระเบียบของการจำลองเขาสัตบริภัณฑ์นี้แตกต่างไปโดยไม่ยึดติดกับรูปแบบของสัตภัณฑ์สามเหลี่ยมที่นิยมมากทางศูนย์กลางของล้านนาในขณะนั้น แต่ชาวไทลื้อกลับมองภาพการจำลองคติจักรวาลในรูปของเขาสัตบริภัณฑ์ในมุมมองใหม่ ที่เป็นรูปเสี้ยว (๑ ใน ๔) โดยเริ่มจากเขาอัสกัณณ์ ไปจนถึงเขาพระสุเมรุเพียงเท่านั้น

แต่ทั้งนี้สัตภัณฑ์ของไทลื้อก็มีคติบางอย่างที่เป็นแนวคิดเฉพาะและแตกต่างไปจากสัตภัณฑ์ของไทยวน กล่าวคือสัตภัณฑ์ของกลุ่มไทลื้อเป็นรูปทรงขั้นบันไดอย่างชัดเจน แต่บางชิ้นมียอดจำนวนไม่เท่ากัน และบางชิ้นยังขั้นบันไดแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนซึ่งสะท้อนคติความเชื่อเรื่องพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์โดยมีจุดสำคัญคือ บันไดทั้ง ๓ สาย คือ บันไดเงิน บันไดแก้ว และบันไดทอง นอกจากนั้นแล้ว ยังมีจารึกที่ตัวสัตภัณฑ์ที่ระบุชัดเจนว่าเชิงเทียนล้านนาแบบสามเหลี่ยมที่นิยมในแถบจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปางนั้นเรียกว่า “สัตภัณฑ์” ส่วนเชิงเทียนล้านนาแบบขั้นบันไดที่นิยมในกลุ่มไทลื้อแถบจังหวัดแพร่และน่านนั้นใช้คำว่า “บันไดแก้ว”

ด้วยความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ชาวไทลื้อเรียกเชิงเทียนของตนว่า “บันไดแก้ว” มากกว่าที่จะเรียกว่า “สัตภัณฑ์” ซึ่งเป็นชื่อเรียกที่ทำให้นึกถึงคติที่แฝงมาว่าสื่อถึงพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์อย่างชัดเจน ขณะที่คำว่าสัตภัณฑ์นั้นไม่สามารถที่จะสื่อถึงคติที่ปรากฏในบันไดแก้วของชาวไทลื้อได้

ดังนั้นจึงทำให้ทราบว่าสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของไทลื้อนั้นมีอัตลักษณ์เป็นของตัวเอง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตละวัฒนธรรมที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลานาน ก่อให้เกิดรสนิยมที่แตกต่างไปจากความนิยมกระแสหลักในล้านนา ความแตกต่างนี้ก็ไม่ได้ทำให้ความศรัทธาในพุทธศาสนาของชาวไทลื้อจะเสื่อมคลายลง แต่เมื่อเวลาผ่านไปกลับทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะที่อาจเลียนแบบกันได้

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะที่เกิดจากผลการวิจัย

การใช้คำว่าบันไดแก้ว อาจจะเหมาะกับการเรียกชื่อเชิงเทียนของชาวไทลื้อมาก กว่าคำว่าสัตภัณฑ์ที่นิยมเรียกกันโดยทั่วไป

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๒.๑ ศึกษาสัตภัณฑ์แบบขั้นบันไดของกลุ่มไทลื้อในท้องถิ่นอื่น เช่น แพร่ สิบสองปันนา หรือหลวงพระบาง

๒.๒ ศึกษาสถานภาพและการเปลี่ยนแปลงของสัตภัณฑ์ในปัจจุบัน

ภาพประกอบ

ภาพที่ ๑ เชิงเทียนภาคอีสาน

ที่มา : แน่งน้อย ปัญจพรรค์, วิญญาณไม้แกะสลักอีสาน (กรุงเทพฯ : เริงรมย์, ๒๕๓๖),

Wat Arun : Interior of the Bôt.

ภาพที่ ๒ เชิงเทียนภาคกลาง

ที่มา : Scidenfaden, Erik, Guide to Bangkok (Singapore : Oxford University Press,1928), 272.

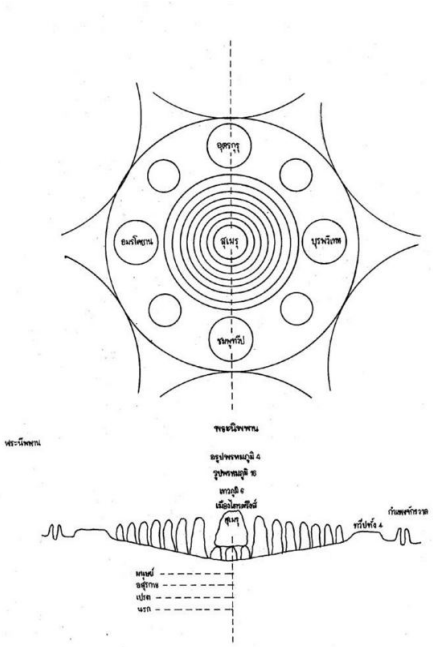

ภาพที่ ๓ แผนภูมิจักรวาล

ที่มา : maverick[นามแฝง],เที่ยววัดให้สนุก[ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๑. เข้าถึงได้จาก www.thaimazda3.com/.../index.php?showtopic=25498.

รูปที่ ๔ ภูเขาสัตตบริภัณฑ์ และจักรวาลในแนวคิดล้านนา

ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ, สมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนาและอักษรขอม (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), ๓๘.

ภาพที่ ๕ สัตภัณฑ์รูปสามเหลี่ยม จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

ภาพที่ ๖ สันหลังคาของอุโบสถวัดเชียงทอง หลวงพระบาง แสดงการจำลองเขาสัตบริภัณฑ์

ภาพที่ ๗ หลังคาวัดท่าฟ้าใต้ อำเภอเชียงของ จังหวัดพะเยา มีลักลักษณะเป็นยอดแหลมแต่ไม่ได้แสดงว่าเป็นสัญลักษณ์ของเขาสัตบริภัณฑ์

ภาพที่ ๘ สัตภัณฑ์แบบครึ่งวงกลม ย้ายมาจากวัดพระธาตุหริภุญไชย

ที่มา : แน่งน้อย ปัญจพรรค์, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ สมชาย ณ นครพนม, เสน่ห์ไม้แกะสลักล้านนา (กรุงเทพฯ : เริงรมย์,๒๕๓๗), ๑๕๘.

ภาพที่ ๕ สัตภัณฑ์แบบขั้นบันได จัดแสดงที่ไร่แม่ฟ้าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ ๑๐ การจัดวางเครื่องใช้ในพิธีกรรมภายในวิหารของล้านนา

ภาพที่ ๑๑ ส่วนยอดของสัตภัณฑ์เป็นแบบกลึงไม้ให้เรียวยาวและตัดเรียบด้านบน
ที่มา : แน่งน้อย ปัญจพรรค์, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ สมชาย ณ นครพนม, เสน่ห์ไม้แกะสลักล้านนา (กรุงเทพฯ : เริงรมย์,๒๕๓๗), ๑๕๕.

ภาพที่ ๑๒ ส่วนยอดของสัตภัณฑ์มีการเพิ่มจานรองโลหะ
ที่มา : แน่งน้อย ปัญจพรรค์, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ สมชาย ณ นครพนม, เสน่ห์ไม้แกะสลักล้านนา (กรุงเทพฯ : เริงรมย์,๒๕๓๗), ๑๕๙.

ภาพที่ ๑๓ เส้นทางการอพยพของไทลื้อ

ที่มา : รุจยา อาภากร.มรว, ไทลื้อ (กรุงเทพฯ : วิชั่นมาสเคอร์, ม.ป.ป.), ๑๓.

ภาพที่ ๑๔ วัดต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๑๕ ธรรมาสน์ที่วัดต้นแหลง

ภาพที่ ๑๖ เครื่องสูงที่วัดต้นแหลง

ภาพที่ ๑๗ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง

ภาพที่ ๑๘ ลวดลายประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง
ลงพื้นด้วยสีดำและปิดทองแผ่นฉลุ

ภาพที่ ๑๙ ส่วนยอดของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง ทำหน้าที่เป็นเชิงเทียน

ภาพที่ ๒๐ ร่องรอยการประดับกระจกที่ท้องไม้ของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดต้นแหลง

ภาพที่ ๒๑ วิหารวัดหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๒๒ ธรรมาสน์ วัดหนองบัว

ภาพที่ ๒๓ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) ภายในวัดหนองบัว ตั้งอยู่ด้านหน้าพระประธาน

ภาพที่ ๒๔ ลวดลายประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว)วัดหนองบัว
ลงพื้นด้วยสีแดงตกแต่งลวดลายเครือเถา

ภาพที่ ๒๕ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองบัวตกแต่งด้วยลวดลายรูปกินรี

ภาพที่ ๒๖ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองบัว แบ่งออกเป็น ๓ ช่อง

ภาพที่ ๒๗ ด้านบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองบัวประดับด้วยยอดเชิงเทียน ๔ แท่ง

ภาพที่ ๒๘ การตกแต่งด้วยกระจกกลมขั้นละ ๓ ช่อง

ภาพที่ ๒๙ การประดับกระจกบริเวณขั้นบันไดฝั่งซ้ายและขวาของสัตภัณฑ์(บันไดแก้ว)

ภาพที่ ๓๐ วัดร้องแง ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

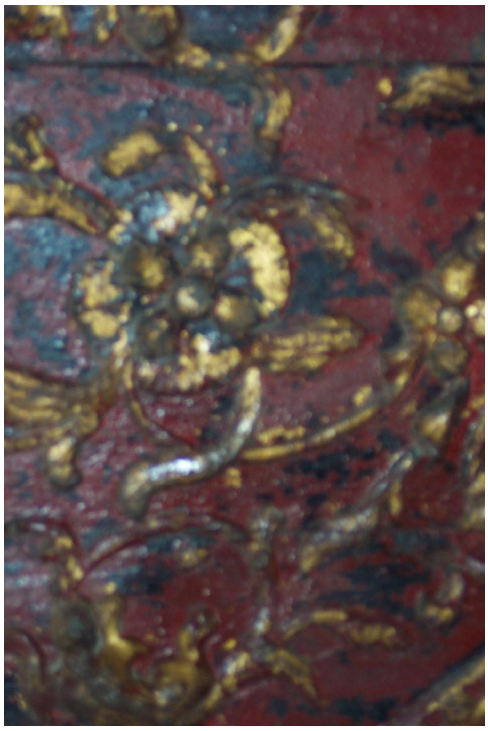

ภาพที่ ๗๑ การตกแต่งสัตภัณฑ์(บันไดแก้ว) วัดร้องแง
ลงพื้นด้วยสีแดง แกะสลักเป็นลายนูนต่ำปิดทอง

ภาพที่ ๗๒ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๗๓ ด้านบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง เป็นตระพักบันได
ที่มีพนักโอบรอบ ๓ ด้าน ประดับเชิงเทียน ๕ แท่ง

ภาพที่ ๗๔ พนักแผ่นหลังของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง
ประดับกระจกรูปพระอาทิตย์ ขนาบข้างด้วยจารึกบนพื้นสีทอง

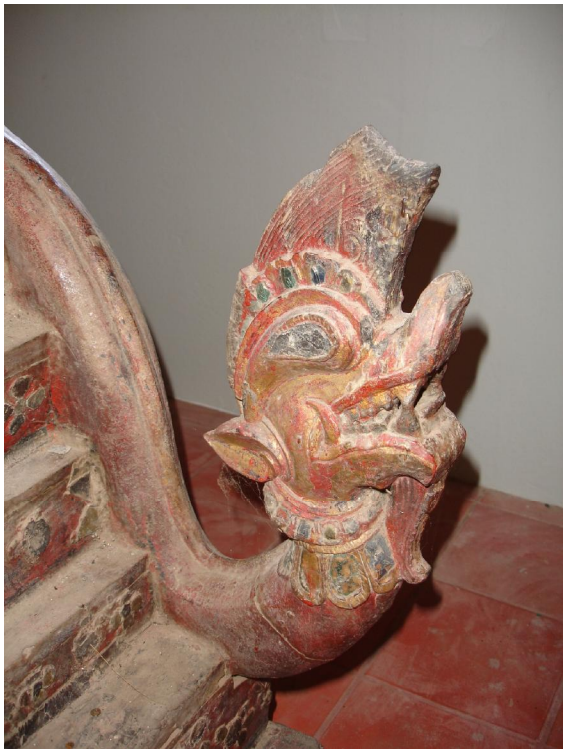

ภาพที่ ๓๕ ราวบันไดรูปนาค สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๓๖ ลายพรรณพฤกษาประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๓๗ ลายกิเลนประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๓๘ ลายเทพพนมประดับสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๓๙ วัดดอนมูล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๔๐ ธรรมาสน์วัดดอนมูล

ภาพที่ ๔๑ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดดอนมูล ขั้นบันไดแบ่งเป็น ๓ ช่อง

ภาพที่ ๔๒ ด้านล่างของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดดอนมูล ตกแต่งด้วยลายดอกไม้สีขาว

ภาพที่ ๔๓ ส่วนบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดดอนมูล ทำเป็นสี่เหลี่ยมคล้ายกระบะ

ภาพที่ ๔๔ วัดหนองแดง ตำบลเปือ อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๔๕ พระประธานวัดหนองแดง

ภาพที่ ๔๖ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง ลงพื้นด้วยสีแดง

ภาพที่ ๔๗ ส่วนบนของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง
เป็นตระพักบันได มีพนัก ๓ ด้าน ประดับเชิงเทียน ๕ แท่ง

ภาพที่ ๔๘ พนักแผ่นหลังของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง
ตกแต่งด้วยการปิดทองแผ่นฉลุลายเครือเถา

ภาพที่ ๔๙ การประดับกระจกบนหน้าตัดขั้นบันได ของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง

ภาพที่ ๕๐ พนักด้านข้างของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดหนองแดง แบ่งออกเป็นช่อง

ภาพที่ ๕๑ อุโบสถวัดนาปัง ตำบลนาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ภาพที่ ๕๒ ด้านข้างของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดนาปัง

ภาพที่ ๕๓ พนักด้านหลังของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดนาปัง

ภาพที่ ๕๔ ส่วนยอดของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดนาปัง

ภาพที่ ๕๕ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) ที่ไร่แม่ฟ้าหลวง

ภาพที่ ๕๖ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) ที่ไร่แม่ฟ้าหลวง

ภาพที่ ๕๗ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) ที่ไร่แม่ฟ้าหลวง

ภาพที่ ๕๘ พนักท้ายของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๕๙ จารึกที่พนักของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว)วัดร้องแงฝั่งซ้าย

ภาพที่ ๖๐ จารึกที่พนักของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแงฝั่งขวา

ภาพที่ ๖๑ บันไดแก้วของชาวไทลื้อ ใช้ในพิธีเรียกขวัญ

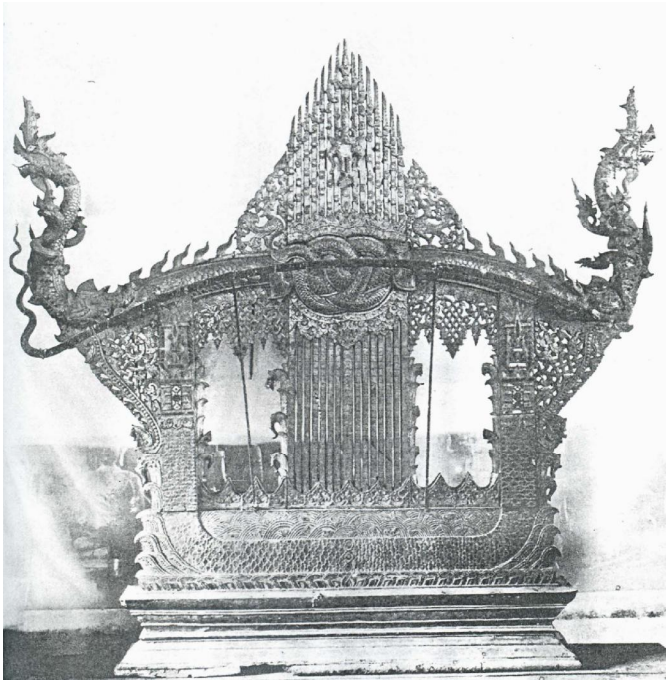

ภาพที่ ๖๒ ฮาวไต้เทียน วัดสีสะเกด นครเวียงจัน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ที่มา : Henri MARCHAL, “L’art Decoratif au Laos,” Art Asiatiques (tome X 1964), Pl XXXVI.

ภาพที่ ๖๓ จิตรกรรมฝาผนังจากโบราณสถาน หมายเลข ๑๑๕๐ เมืองพุกาม

ที่มา : Claudine Bautze-Picron, The Buddhist murals of Pagan : timeless vistas of the cosmos (Bautze. Bangkok : Orchid Press, 2003), 53.

ภาพที่ ๖๔ อานันทเจดีย์ที่พุกาม

ที่มา : Charles and Josette Lenars , Ananda Temple [Online], accessed 18 December 2008. Available from . http://pro.corbis.com/search/Enlargement.aspx?CID=isg&mediauid=%7B99D0DC3C-6E43-4556-B027-7DCC0EB743F8%7D

ภาพที่ ๖๕ พระพุทธรูปไม้เคยประดิษฐานที่วัดพระธาตุแช่แห้ง ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดน่าน

ที่มา : แน่งน้อย ปัญจพรรค์, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ สมชาย ณ นครพนม, <u>เสน่ห์ไม้แกะสลักล้านนา</u> (กรุงเทพฯ : เริงรมย์,๒๕๓๗), ๑๒๔.

ภาพที่ ๖๖ ภาพเทวดาทางฝั่งขวาของสัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๖๗ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว)วัดนาปัง ตกแต่งด้วยลายดอกไม้ปิดทองแผ่นฉลุ

ภาพที่ ๖๘ สัตภัณฑ์ (บันไดแก้ว) วัดร้องแง

ภาพที่ ๖๕ สัตภัณฑ์วัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๗๐ สัตภัณฑ์วัดกองแขก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๗๑ พระบฏ พบในกรุเจดีย์วัดดอกเงิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : จารุณี อินเฉิดฉาย, <u>พระบฏ ภูมิปัญญาไทยในงานจิตรกรรมไทยประเพณี</u> (กรุงเทพฯ : เอ.พี.กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๕). ๑๐.

ภาพที่ ๗๒ จารึกบนสัตภัณฑ์วัดธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ฮันส์ เพนธ์, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม ๘ : จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗) ๒๑๑-๒๑๓.

ภาพที่ ๗๓ สัตภัณฑ์วัดธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : ฮันส์ เพนธ์, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม ๘ : จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), ๒๑๑-๒๑๓.

บรรณานุกรม

คณิตา เลขะกุล. "จากนวนครถึงน่าน," อนุสาร อ.ส.ท. ๓๑, ๘ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗) : ๖๓.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. ธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๕.

คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ปริวรรตและตรวจสอบชำระ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ . เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

จักรพงษ์ บุญคำเรือง. "สัตตภัณฑ์และตุงกระด้าง" เชียงใหม่นิวส์ [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2009. เข้าถึงได้จาก http://www.lannacorner.net/weblanna/article/article.

จันทบุรีนฤนาถ,พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ.ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต,พิมพ์ครั้งที่๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

เจีย แยนจอง (ยรรยง จิระนคร). "สืบค้นบ่อเกิดนิทานเจ้าสุธนและวิเคราะห์ความสัมพันธ์อย่างใกล้ระหว่างสิบสองปันนาและล้านาในสมัยโบราณ" ใน จุลสารงานวิจัย ฉบับรวมเล่มที่ ๒-๔ ปี ๑๙๘๑. คุนหมิง : สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์มณฑลยูนนาน, ๑๙๘๑.

ชมรมล้านนาคดีและวิทยาลัยครูเชียงใหม่. รวมบทความทางวิชาการไทลื้อ : เชียงคำ (เชียงใหม่ : ม.ป.ท, ๒๕๒๙).

ชัยวุฒิ บุญอเนก. "วิหารไทลื้อเมืองน่าน : รูปแบบและคติความเชื่อ" สารนิพนธ์ปริญญาศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง . กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘.

ญาวิณีย์ ศรีวงศ์ราชการ . "ศึกษาแนวคิดปรัชญาเรื่อง "ขวัญ" ในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนา" วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

ณมน พงศกรปภัส. "จิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี : ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบและเนื้อหากับสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เลขที่ ๖" (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

ณัฏฐภัทร จันทวิช. เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๒๙.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯกรมพระยา. อธิบายเครื่องโต๊ะบูชาและตำนานโต๊ะเครื่องบูชา. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองนาม, ๒๕๐๕.

ตรี อมาตยกุล. เมืองเหนือและเมืองใต้ . กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, ๒๕๑๔.

ทวี สว่างปัญญางกูร. ฮีตบ้าน ๑๒ คลองเมือง ๑๔ ประเพณี ๑๕ คลองค้า ๑๖ (เชียงใหม่ : โครงการล้านนา – สิบสองปันนา ศึกษาและโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๒๙.

ธาดา สุทธิธรรม และ ธนสิทธิ์ จันทะรี. สถาปัตยกรรมล้านนา อิสานเบิ่งล้านนา. ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๘.

ธวัช ปุณโณทก. "ฮาวไต้เทียน (เชิงเทียน)" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๑๕ กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. การเดินทางของสัตตภัณฑ์ . [ออนไลน์] , เข้าถึงเมื่อ ๒๑ มกราคม ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก www.prachatai.com/05web/th/home/15397

แน่งน้อย ปัญจพรรค์ และคณะ. เสน่ห์งานไม้แกะสลักล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เริงรมย์, ๒๕๓๘.

บำเพ็ญ ระวิน, มูลศาสนาญาณคัมภีร์และตำนานพระญาณคัมภีร์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๗.

ปริญญา กายสิทธิ์. "ประวัติพุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๒ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑" (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘).

พิบูลนันทวิทย์. พระครู. "โบราณสถานวิหารไทลื้อวัดหนองแดง" กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓). (แผ่นพับ)

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘.

พระรัตนปัญญา. ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร : บูรพาสาส์น, ๒๕๑๗.

มณี พยอมยงค์. เครื่องสักการะในล้านนาไทย . เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๘.

มาณพ มานะแซม. คติเรื่องสัตภัณฑ์สู่นาฏกรรมล้านนา. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

มณี พยอมยงค์. "ไปวัดแบบคนเมือง" จุลสารวันอนุรักษ์มรดกโลก. เชียงใหม่: คณะกรรมการอนุรักษ์ท้องถิ่น, ๒๕๓๕.

มาณพ มานะแซม. "สัตตภัณฑ์" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ , เล่ม ๑๓ กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

ยรรยง จิระนคร และ รัตนาพร เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทรรศน์, ๒๕๔๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖.

รัตนาพร เศรษฐกุล. ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๘.

ลิขิต ลิขิตานนท์, "จักกวาพทีปนี," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ , เล่ม ๓ กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

วีรวัฒน์ อำพันสุข. รูปแบบองค์ประกอบในวิหารตามประเพณีนิยมของวัดในเมืองเชียงใหม่ : บทเก็บข้อมูลกรณีศึกษาเฉพาะเรื่อง . เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์, ๒๕๓๒.

ศาสนา. กรม. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๘. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๒.

ศิลปากร. กรม. เมืองน่าน. กรุงเทพฯ : โมเดอร์นเพรส, ๒๕๓๐.

_____. เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลป. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๐.

_____. ลวดลายตัวภาพในศิลปะ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมตำนานลานนาไทย . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕).

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๔.

สมหมาย เปรมจิตต์. พระพุทธศาสนา ใน มรดกเชียงใหม่ภาค ๑. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐.

สมโชติ อ๋องสกุล. "ลื้อเชียงคำ" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ ,เล่ม ๑๒ กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

สมศักดิ์ ลือราช. "ความสำคัญของเมืองแพร่-น่าน ในสมัย ร.๑ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๒)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๘).

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สถาปัตยกรรมวัดไทยลื้อในเขตจังหวัดน่าน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐.

สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

_____. ประวัติศาสตร์ล้านนา. เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

สุรพล ดำริห์กุล. ลายคำล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.

_____. "สัตตภัณฑ์ : งานศิลปกรรมแห่งความเชื่อ" ศิลปกรรมล้านนากับคุณค่าที่กำลังเปลี่ยนไป : รวมบทความทางวิชาการของ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ . (เชียงใหม่ : โรงพิพม์เซนต์, ๒๕๔๐).

สุเนตร ชุติณธรานนท์, พม่ารบไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗.

สันติ เล็กสุขุม. ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา . กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.

สิทธิศักดิ์ เสือแฝง. "สัตภัณฑ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่" สารนิพนธ์ศิลปบัณฑิต ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๒๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

แสง มนวิทูร. ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในลานนาไทย ในรายงานการสัมมนาวรรณกรรมลานนา เล่ม ๑ . เชียงใหม่ : สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. หม่อมเจ้า. และ ธนิต อยู่โพธิ์. วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทยสถานจิตรกรรมฝาผนัง สารบาญภาพจิตรกรรมฝาผนัง.กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๒๐.

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน. เล่าเรื่องวรนคร. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๕.

องค์การบริหารส่วนตำบลนาปัง. สถานที่ท่องเที่ยว. [ออนไลน์] , เข้าถึงเมื่อ ๒๗ มีนาคม ๒๐๐๖. เข้าถึงได้จาก www.napang.go.th/travel.php?id=2

อุดม รุ่งเรืองศรี. "ไตรภูมม์" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, เล่ม ๕ กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

อุดม รุ่งเรืองศรี. พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง . เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๗.

_____. พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ตอนที่ ๒. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๔.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล นางสาวภัทรีพันธุ์ พันธุ

ที่อยู่ ๔๔๕ หมู่ ๔ บ้านใหม่ ซอย ๑ ตำบลริมกก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ที่ทำงาน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ๘๐ ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนศึกษานารี เขตบางกอกใหญ่ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๔ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ วิชาโทพิพิธภัณฑสถานวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๕ – พ.ศ. ๒๕๔๗ นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

พ.ศ. ๒๕๔๘- ปัจจุบัน อาจารย์ประจำโปรแกรมสังคมวิทยาและมานุษวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย